ELEMENTE DE

TAOISM

Martin Palmer

Taoismul își are originea în China de acum cincii mii de ani. El este o religie străveche și un mod de viață care a format China prin îmbinarea misticismului cu știința, cu poezia și umorul, cu filozofia și magia.

Citind *Elemente de taoism* veți afla esența înțelepciunii spirituale taoiste, rădăcinile șamanice și istorice ale acestei religii, legendele și povestirile fantastice care stau la baza unei culturi milenare.

Martin Palmer

ELEMENTE DE TAOISM

RAO International Publishing Company

RAO International Publishing Company S.A.
P.O. Box 37-198 București, ROMÂNIA

MARTIN PALMER
The Elements of Taoism
Copyright © Martin Palmer, 1991
All rights reserved

Traducere din limba engleză
DIANA DOSPINESCU

Ediția I

Copyright © 1995
RAO International Publishing Company S.A.
pentru versiunea în limba română

Coperta
DONE STAN

Tiparul executat de
ELSNERDRUCK
Berlin, Germania

Septembrie 1995

ISBN 973-576-018-5

CUPRINS

1. CALEA LUI TAO / 9

2. ORIGINILE TAOISMULUI / 26

3. LAO TZU ŞI TOVARĂŞII SĂI / 44

4. ÎNCEPUTURILE TAOISMULUI RELIGIOS / 106

5. DE LA LUPTĂTORI LA LEGENDE / 121

6. CĂUTAREA NEMURIRII / 146

7. VIZITÎNDU-L PE ZEUL PĂMÎNTULUI / 174

BIBLIOGRAFIE SUPLIMENTARĂ / 203

Dedicată cu dragoste și mulțumiri
lui Janet Fischer,
pentru tot ce a adus în viața mea și pentru tot ce va urma.

1. CALEA LUI TAO

„Pe o potecă lăturalnică, un înțelept își ducea liniștitul trai
Mîncînd atît cît să viețuiască numai.
Și oricît de sărac și vrednic de milă părea,
El era fericit și se stima."

Acest text, prezicerea numărul 63 din poemele divinatorii ale nemuritorului Wong Tai Sin, surprinde însușirile esențiale ale înțeleptului taoist. Nimic în afară, totul este înăuntru. Disprețuind ceea ce lumea consideră valoros, înțeleptul privește înăuntru și află acolo întregul cosmos și rațiunea existenței. Privind în afară, el vede o lume scindată de aspirații contradictorii.

Această imagine a înțeleptului pustnic, ca și ideea nemuririi, sînt foarte puternice în taoism. Aceasta din urmă nu este doar un concept spiritual. Nemurirea constă din transformarea întregului trup într-un vehicul etern pentru suflet.

Taoismul nu este o credință sau o filozofie ușor de înțeles. Versul cu care începe *Tao Te Ching*, marele text

clasic al taoismului timpuriu (secolele al cincilea și al patrulea î.H.), afirmă acest lucru :

„Tao despre care se poate vorbi nu este Tao cel adevărat. Numele care poate fi numit nu este numele adevărat."

(*Tao Te Ching,* capitolul 1)

Chuang Tzu, scriitor din secolul al patrulea î.H., a spus-o la fel de explicit :

„Marele Tao nu este numit ;
Marile Discriminări nu sînt rostite ;
Marea Bunăvoință nu este binevoitoare ;
Marea Modestie nu este umilă ;
Marea Îndrăzneală nu atacă.
Dacă Tao este descris, acela nu este Tao."

(*Chuang Tzu,* capitolul 2)

Înțeleptul taoist se putea aștepta să petreacă ani în șir studiind, înainte de a dobîndi puțină înțelegere. Wong Tai Sin, citat mai sus, a petrecut patruzeci de ani în pustietate, studiind și perfecționîndu-și înțelegerea. A fost o cale greu de urmat, dar Lieh Tzu, unul dintre cei trei mari scriitori ai taoismului timpuriu (aproximativ secolul al treilea î.H.) vorbește despre această străduanie :

„Yang Chu spunea : Cea mai lungă viață durează doar o sută de ani și nici un om dintr-o mie nu trăiește pînă la acea vîrstă. Să presupunem, totuși, că există unul care trăiește. Jumătate din acest timp este ocupat de copilărie și senilitate. Din cea-

laltă jumătate, aproape jumătate este irosită dormind noaptea sau trăgînd cîte un pui de somn în timpul zilei. Și aproape jumătate din rest este pierdută cu durere, boală, supărare, necazuri, moarte și decese în familie. Aș spune că în cei zece ani sau mai mult (care îi rămîn), un om abia dacă trăiește o oră în care să fie mulțumit și liber de griji permanente. Atunci, care este scopul vieții ? Viața este doar pentru a te bucura de frumusețe și bogăție, sunet și culoare. Dar nu poți întotdeauna să-ți permiți frumusețea și bogăția... Faima ne face să înaintăm, iar legea ne forțează să ne retragem. Ne luptăm din răsputeri să obținem slava deșartă a clipei și încercăm să facem în așa fel, încît gloria noastră să dureze și după moarte. Sîntem foarte circumspecți în legătură cu ceea ce auzim și vedem. Ne frămîntăm în legătură cu ce e rău și ce e bine pentru mintea și trecutul nostru, lipsindu-ne de fericirea perfectă a anilor în trecerea lor și nu putem fi liberi nici măcar timp de o oră. Care este diferența dintre această situație și aceea de a fi legat cu două rînduri de lanțuri într-o închisoare interioară ?"

(*Lieh Tzu,* 7 : 1 b)

Pentru a vedea cum au răspuns înțelepții taoiști la întrebarea privind scopul vieții, trebuie să ne întoarcem mai înainte la el, la cosmologia Tao.

Fundamentul etern

În capitolul 42 al lui *Tao Te Ching* ni se spune că Tao este originea tuturor lucurilor, ceea ce este exprimat astfel :

„Tao îl creează pe Unul ;
Unul îl creează pe Doi ;
Doi îl creează pe Trei,
Iar Trei creează toate lucrurile."

În traducere, Tao este adesea numit „Calea", aceasta însă nu este cu adevărat în concordanță cu profunzimea cosmologică a înțelesului său. Din vorbele înțelepților, ca Lao Tzu *(Tao Te Ching),* Chuang Tzu (cartea lui poartă același nume) sau Lieh Tzu (la fel), datorită cărării bătătorite de înțelepți și nemuritori, Tao este într-adevăr o Cale, un Drum. Dar taoismul este mai mult decît atît. Tao este sursa primordială a lucrurilor, originea dinaintea originii și increatul care creează totul. *Tao Te Ching* afirmă foarte clar acest lucru. Capitolul 32 vorbește despre Tao ca fiind pentru totdeauna imposibil de definit. Este puterea mai presus de putere, care curge prin univers ca un rîu îndreptîndu-se spre mare, înapoi spre origini. Chuang Tzu spune :

„Tao este real și dovedit, dar nu are formă și nu se manifestă în nici un fel. Poate fi transmis, dar nu poate fi primit. Poate fi atins, dar nu poate fi văzut. Există în și prin sine. A existat înaintea Cerurilor și a Pămîntului și va exista în eternitate.

I-a făcut pe zei divini și a determinat facerea lumii."

(*Chuang Tzu,* capitolul 6)

Pentru taoiști, el este fundamentul etern, dinainte chiar de Unitate și Unicitate. Prin urmare, este și înainte de limbă, lucru subliniat de Chuang Tzu de mai multe ori în scrierile sale. Astfel, ar trebui să renunțăm la încercările de a exprima inexprimabilul, întorcîndu-ne spre aspectele lui mai evidente, cum ar fi Unitatea și interdependența dintre întreaga viață și Calea pe care se mișcă Tao, creînd atît lumea materială, cît și pe cea spirituală.

Trebuie să renunțăm la concepția conform căreia Tao este un zeu creator. În taoismul tîrziu, cei Trei Desăvîrșiți au ajuns să simbolizeze personificarea acestor principii, dar ei indicau mai curînd calea decît să creeze. (vezi paginile 180-181). Tao creează doar pentru că este esența adevărată a tuturor lucrurilor. Nu-și propune să „creeze", dar lucrurile apar ca rezultat al lui Tao. Este fenomenul la care *Tao Te Ching* se referă, numindu-l „calea naturală". Marele comentator taoist care a trăit în secolele al treilea și al patrulea d.H., Kuo Hsiang, se exprima astfel :

„Dar să ne punem întrebarea dacă există sau nu un Creator. Dacă nu, cum poate El să creeze lucruri ? Dacă da, El este capabil să materializeze toate formele. Prin urmare, înainte de a putea vorbi despre creație, trebuie să înțelegem că toate formele se materializează prin ele însele. Dacă par-

curgem întregul domeniu al existenței, vom vedea că nu este nimic, nici măcar penumbra, care să nu se transforme prin sine dincolo de lumea fenomenală. Deci, totul se creează pe sine, fără indicația vreunui Creator. Din moment ce lucrurile se creează pe ele însele, ele sînt necondiționate. Aceasta este legea universului".

(Comentariu la Chuang Tzu, sec. 2, 2 : 46-47 — citat în Bary, *Izvoare ale tradiției chineze*)

În textul liturgic al celor „Cinci talismane Ling-pao", descrierea esenței existenței este mai amănunțită. Analizînd impactul existenței Căii în contextul cuvintelor sacre create înaintea tuturor timpurilor, textul spune :

„Lumea vizibilă a fost născută
Lucrarea apei și a focului,
Viața și moartea,
Mulțimea de kalpe, și
Lumina primordialului Yang au fost începute.
Cele două principii Yin și Yang
Le-au folosit ca să delimiteze cele trei domenii.
Înțelepții cei sfinți le-au înălțat,
Pentru a realiza unirea cu transcendentul.
Cele cinci culmi sfinte le-au susținut,
Și sînt, prin urmare, pline de putere spirituală.
Toate lucrările care le posedă au suflarea vieții.

(*Wu-shang Pi-Yao,* capitolul 24, pag. 4b, versul 3 — citat în Saso, *Învățăturile maestrului taoist Chuang*).

Textul ilustrează felul în care Tao mișcă toate lucrurile în esența lor, dar fără scop și intenție. Acesta este faimosul concept de non-acțiune (*wu-wei*, vezi paginile 20-21). În Tao, unitatea lumii înseamnă că în orice acțiune naturală, care este mai degrabă întîmplătoare decît determinată, Tao este prezent. *Tao Te Ching* descrie conducătorul înțelept ideal, ca unul care guvernează în așa fel, încît oamenii nu-și dau seama că el îi conduce, crezînd pur și simplu că ceea ce se întîmplă este în firea lucrurilor.

Purtîndu-se natural, prin non-acțiune, lăsînd lucrurile să se întîmple și urmînd Calea, conducătorul înțelept este în armonie cu propria lui esență, cu Tao mai presus de unitate. Trăind armonios, el este unitar și, astfel, toate acțiunile sale vor exprima și vor încuraja această unitate. Aceasta este esența ideii că Tao îl generează pe Unul.

La conceptul că „Unul îl creează pe Doi" s-a făcut deja referire mai sus, în citatul din *Wu-shang Pi-yao*. Doiul este alcătuit din forțele gemene Yin și Yang, care sînt complet opuse. Negru și alb, masculin și feminin, fierbinte și rece — ele reprezintă prin ele însele tot ce este și tot ce poate fi, dar în termeni opuși. În lupta lor eternă, care este lupta forțelor naturale și nu a zeilor, ele generează energie (ch'i), care stimulează creația și care face ca totul să se nască. Ele nu sînt forțe armonioase, așa cum sînt adesea prezentate în Vest, ci sînt prinse într-o luptă pe viață și pe moarte, pe care nici una din ele n-o poate cîștiga, pentru că, exact în clipa în care una din ele atinge punctul culminant al puterii sale, îi face loc celeilalte. De

aceea, simbolul Yin-Yang reprezintă cele două forțe, încolăcite una în jurul celeilalte, cu un strop din cealaltă în centrul fiecăreia. Chuang Tzu exprimă rolul și acțiunea lor, ca și consecințele :

„Cel ce înțelege puțin a întrebat : — Cum a răsărit mulțimea de lucruri între cele patru puncte cardinale și cele șase limite ale spațiului ? T'ai-Kung T'iao i-a răspuns : — Yin și Yang s-au reflectat unul în celălalt, s-au acoperit unul pe altul și au reacționat. Cele patru anotimpuri s-au succedat, s-au produs unul pe celălalt și s-au încheiat unul pe celălalt."

(*Chuang Tzu,* capitolul 25, în traducerea lui Legge).

Toate lucrurile își au originea în interacțiunea dintre cele două fețe opuse, Yin și Yang. Dar ce putem spune despre „Doiul îl creează pe Trei ?" Aceasta este triada Cer-Pământ și Umanitate, adică forma prin care există cu adevărat toate lucrurile vii. Legătura dintre ele este exprimată în formă criptică în capitolul 25 din *Tao Te Ching* :

„Tao este mare ;
Cerul este mare ;
Pământul este mare ;
Regele (care reprezintă umanitatea) este de asemenea mare.
Acestea sînt cele patru mari puteri ale universului."

„Umanitatea urmează pământul.
Pământul urmează Cerul.

Cerul îl urmează pe Tao.
Tao urmează ceea ce este natural."

Lieh Tzu se exprimă și mai pe larg :

„Cerul și Pământul nu pot împlini totul ;
Înțeleptul nu este în stare să facă orice ;
Nici unul dintre nenumăratele lucruri nu poate fi folosit la toate.

Din această cauză
Rolul cerului este de a zămisli și a proteja,
Cel al pământului — de a forma și a susține,
Cel al înțeleptului — de a învăța și a corecta,
Rolul fiecărui lucru e acela de a-și îndeplini rostul."

(*Lieh Tzu,* capitolul 1)

În cele din urmă, taoismul vede toate lucrurile existente ca răsărind la capătul acestei succesiuni cosmice. Acesta este înțelesul versului „Trei creează toate lucrurile existente". Astfel, întorcîndu-se, taoistul ajunge la fundament. Aceasta este, într-adevăr, ceea ce face ritualul în „Liturghii ale reînnoirii cosmice" (vezi paginile 197-198).

Ar putea părea că am descris cosmologia taoistă. Totuși, mai este nevoie de o privire finală, pentru că din ea provine modul de abordare taoist al nemuririi, medicinei, artei și al întrebării „Ce sîntem ?", ca și răspunsul la întrebarea „Care este scopul vieții ?" Chuang Tzu ne spune din nou :

„Cerul și pămîntul au fost născute tot atunci cînd am fost eu născut, și cele zece mii de lucruri (termen chinez pentru toate lucrurile existente) sînt una cu mine".

(*Chuang Tzu,* capitolul 2).

Datorită lui Tao, toate lucrurile sînt legate între ele. Astfel, avem înăuntrul nostru microcosmosul universului. În acest fel, este dusă pînă la capăt interdependența tuturor lucrurilor existente, spunînd că existăm toți unul în celălalt. Unitatea fundamentală a lumii, în și prin Tao, este ceea ce se află în centrul taoismului, atît în formele cele mai timpurii, cît și în dezvoltarea sa, în credințe și practici mai pronunțat religioase.

Limbaj și semnificație

Înainte de a ne întoarce înspre căile pe care se plasează Tao, trebuie să examinăm problema limbajului și a semnificației în taoism. În primul rînd, taoismul neagă validitatea limbajului. Chuang Tzu oferă multe exemple ale inadecvării limbii și cunoașterii. Iată două dintre cele mai frumoase comentarii ale sale :

„Despre Cale nu se poate gîndi ca fiind, nici ca nefiind. Numind-o Cale, adoptăm doar un expedient temporar... Perfecțiunea Căii și a lucrurilor — nici cuvintele, nici tăcerea nu sînt capabile s-o exprime. Să nu vorbești, nici să nu taci — aceasta este cea mai înaltă formă de discuție."

(*Chuang Tzu,* capitolul 25).

„Odată, Chuang Chou (Chuang Tzu) a visat că era un fluture, zburînd de ici-colo fericit și făcînd ce voia. Nu știa că era Chuang Chou. Dintr-o dată, s-a trezit și era limpede, și fără putință de tăgadă, că era Chuang Chou. Dar nu știa dacă era Chuang Chou, care visase că era fluture, sau un fluture visînd că era Chuang Chou."

(*Chuang Tzu,* capitolul 2).

Din această cauză taoismul, în special în formele sale cele mai timpurii, așa cum apare în cărți importante cum ar fi *Tao Te Ching*, *Chuang Tzu* sau *Lieh Tzu*, folosește termeni și imagini, sugerînd în același timp că acestea sînt fundamental inadecvate. Acest lucru este valabil în special pentru *Chuang Tzu* și, într-o măsură mai mică, pentru *Lieh Tzu*. Aici, sînt folosite umorul și glumele, pentru a arăta cît este de slabă mintea omului în ceea ce privește înțelegerea. Puțin sînt cei care asociază taoismul cu umorul, și este păcat, pentru că dintre multele „texte sacre" ale lumii, *Chuang Tzu* este probabil cel mai nostim, cel mai interesant și în același timp cel mai stimulator. Taoismul folosește paradoxul pentru a-l face pe cititor să gîndească mai mult prin juxtapunerea termenilor total opuși. *Tao Te Cing* face din acest procedeu chiar o artă. Numai proștii ar încerca să împace termenii opuși — intenția este aceea de a revoluționa ideile noastre în legătură cu ceea ce poate fi definit și de a ne deschide spre noi idei și sensuri. A omite acest lucru înseamnă a nu înțelege că taoismul ia în derîdere limba și imagistica, astfel căzînd

într-un fel de fundamentalism taoist. Acest simț al comicului, ca mod de a învăța pe cineva, este probabil cel mai bine redat în povestea lui Liu Ling și a pantalonilor săi (vezi paginile 170-171) !

Căutînd unitatea

Așa că ce a făcut taoistul cu toate aceste idei, imagini și concepte cosmologice ? Răspunsul este complex și variat, constituind o mare parte din cuprinsul acestei cărți. Dar, simplificat, răspunsul este că taoistul caută să urmeze Cărarea sau Calea lui Tao și să realizeze unitatea cu inefabilul Tao, aflat mai presus de Unu. În acest scop, taoismul a inventat o serie de metode și căi. Acestea se grupează pe următoarele categorii largi :

Wu-Wei

În primul rînd, este calea non-acțiunii — *wu-wei.* Aceasta este adesea prezentată ca fiind retragerea taoistului din lume, cu toate ispitele și iluziile sale. La acest lucru s-a făcut referire în citatul din Wong Tai Sin de la începutul acestui capitol. El va mai fi întîlnit de nenumărate ori în poveștile înțelepților. Această retragere era, în mod sigur, o reacție la cărarea falsă pe care o urma lumea materială, dar ar fi o mare greșeală să credem că asta este totul cu privire la *wu-wei.* Cel mai mare exponent al *wu-wei* este *Tao Te Ching,* și totuși, această carte este, de fapt, un manual cu privire la guvernarea țării, menținerea legii și a ordinii, conducerea armatei, organizarea agriculturii și a comerțului, precum și multe altele.

Wu-wei este tradus uneori ca non-egoism, adică înfăptuirea lucrurilor din motive în întregime altruiste. Aceasta este adesea o traducere mai apropiată de ceea ce înseamnă *Tao Te Ching* decît sensul mai clar negativ și total pasiv al „non-acțiunii". În multe privințe, taoismul este o credință foarte materialistă, numai că acesta vede materia ca fiind subordonată și fundamental controlată de lumea spirituală. Această veche împărțire în două lumi provine din surse care apăruseră cu mult înaintea taoismului și va fi cercetată în capitolul următor. Considerînd că această lume poate fi de fapt în armonie cu Tao, taoismul este interesat în special ca lumea să fie condusă în direcția potrivită. Într-adevăr, din cînd în cînd, taoismul a instaurat regate, pentru a pune în aplicare aceste credințe (vezi pagina 129 și următoarele).

Tensiunea este creată în taoism de problema conducerii lumii, fără a acționa din rațiuni greșite. Cum putem conduce cu adevărat în acest fel, în felul în care sugerează *Tao Te Ching ?*

> „Nu întreprind nimic și oamenii devin mai buni.
> Mă bucur de pace și oamenii devin onești.
> Nu fac nimic și oamenii devin bogați.
> Nu am nici o dorință și oamenii se întorc la viața bună și simplă."
>
> (*Tao Te Ching,* capitolul 57).

Aceasta reprezintă o mare parte din răspunsul căutat de *Tao Te Ching,* precum și ceea ce taoiștii s-au străduit, de-a lungul timpului, să înțeleagă.

Căutarea individuală a nemuririi

A doua reacție este aceea a căutării individuale, care poate fi descrisă cel mai bine ca o căutare a nemuririi. Dacă noi toți provenim din și sîntem Tao, atunci desigur că putem într-adevăr deveni Tao, trăind astfel o eternitate. Spre deosebire de cea mai mare parte a spiritualității vestice, taoismul vede și corpul ca fiind necesar nemuririi, nu doar sufletul.

Căutarea nemuririi s-a realizat în principal în două moduri: prin introspecție, adică meditație și reflecție, adesea ca parte din felul de viață al înțeleptului pustnic; celălalt mod implica încercări de a schimba corpul într-o formă eternă, prin alchimie.

În această căutare a nemuririi, taoistul a dat literalmente sute de grupări diferite, care au încercat diverse căi. Unele dintre principalele direcții vor fi cercetate mai departe, ca și întreaga idee a nemuririi. Deocamdată să-l lăsăm să „vorbească" pe marele taoist Ko Hung din secolul al patrulea d.H.:

„Se crede că aceia care susțin viața vor învăța mult și vor înțelege esențialul, vor aduna tot ce este de văzut și vor alege cel mai bine. Nu este suficient să depinzi de cultivarea unui singur lucru. Este, de asemenea, periculos pentru oamenii care iubesc viața să se încreadă în propria lor specialitate. Aceia care cunosc tehnicile din Textul clasic al doamnei misterioase și Textul clasic al doamnei simple (cărți despre regimul sexual) vor spune că

numai «arta din dormitor» va conduce la salvare. Aceia care înțeleg metoda exercițiilor de respirație vor spune că numai pătrunderea forței vitale (ch'i) poate prelungi viața. Aceia care stăpînesc metoda întinderii și a aplecării vor spune că numai exercițiile fizice pot preveni îmbătrînirea, iar cei care cunosc rețete din ierburi vor spune că numai medicina va face ca viața să nu se sfîrșească niciodată. Ei toți eșuează în căutarea lui Tao, pentru că sînt atît de unilaterali."

(*Pao-p'u Tzu,* 6 :4a-din Bary, *Izvoare ale tradiției chineze*)

Liturghie și ritual

O a treia cale este folosirea liturghiei și a ritualului. Multe dintre scopurile celor două moduri anterioare sînt și cele ale liturghiilor, magiei și ritualurilor atîtor școli ale taoismului. Dorința taoiștilor este de a deveni canalul și agentul prin care lumea este menținută în echilibru, forțele răului sînt învinse, iar viața este îmbunătățită și perpetuată, totul prin „înhămarea" fiecăruia la forțele cosmosului, forțele ce emană din Tao. Aceasta poate fi la fel de personală ca și folosirea liturghiei pentru a restabili relația normală a unui suflet mort cu Tao, ori se poate face încercînd canalizarea lui Tao înspre revitalizarea lumii. Iată un exemplu pentru primul caz :

„Refugiază-te în comorile maeștrilor : ele deschid ușa spre transformare și comunicare cu Cerul ; ele sînt sprijinul principal al Originii, întruchiparea Căii. Cel cu Adevărat din Aur a dezvoltat

învățătura și a revelat ritualurile de aur, care te scapă de durere și te eliberează de ignoranță. Te implorăm să te apropii, ca să ne putem împărtăși și noi din roadele minunate ale învățăturii tale."

(Din *Chugokujin No Shukyo girei* a lui Ofuchi, urmînd traducerea lui Lagerwey din *Ritualul taoist în societatea și istoria chineză*).

Moralitatea

O a patra cale este aceea a moralității. A doua carte pe care taoismul i-o atribuie în mod tradițional lui Lao Tzu, figura misterioasă a taoismului timpuriu, este în esența ei nici mai mult, nici mai puțin decît un cod moral bazat pe preceptele taoismului. Cartea, care este cu mult mai populară în societatea chineză decît *Tao Te Ching*, este numită *T'ai Shang Kan Ying P'ien*, care se traduce „Scrierile celui slăvit (titlul lui Lao Tzu) despre răspuns și răsplată". Cîteva fraze din acest text vor ilustra ce vrea să spună titlul :

„Cel slăvit spune :

Blestemele și binecuvîntările nu trec prin porți, ci omul însuși le cheamă.

Răsplata binelui și a răului este ca umbra ce însoțește un trup, astfel că este evident că cerul și pămîntul sînt stăpînite de spirite care țin evidența greșelilor.

Calea cea bună duce înainte ; calea cea greșită — îndărăt.

Nu porni pe o cărare rea.

Nu păcătui în secret.
Acumulează virtutea, sporește-ți meritele."

(Traduse în engleză de Paul Carus)

Cu alte cuvinte, Căile taoismului sînt foarte variate, complexe și fascinante, și, după cum vom vedea, sînt departe de a fi epuizate studiind doar viața înțeleptului ori a pustnicului.

Taoismul este una dintre cele mai mari credințe ale lumii. Originea sa se situează foarte departe, în preistorie. Astăzi, influența lui se face simțită în părți ale lumii și în discipline care, cu cincizeci de ani în urmă, nici măcar nu auziseră de taoism. În viața de zi cu zi a chinezilor, el este foarte activ. Miturile și legendele sale sînt printre cele mai profunde, amuzante și cele mai impresionante din lume. Scrierile sale filozofice constituie surse de inspirație, iar liturghiile și ritualurile sînt copleșitoare, și totuși, taoismul este aproape necunoscut în Vest. Dacă am citit *Tao Te Ching,* credem că deja cunoaștem Tao. Cred că nu mai este necesar să spun ce ar zice *Tao Te Ching* despre o asemenea înțelegere superficială sau cît de aspru ar fi fost Chuang Tzu în legătură cu asta ! Este o lume pe care trebuie să o cercetăm și care ni se deschide încetul cu încetul. Orice credință care are o colecție de peste patru mii de cărți de literatură sacră va fi, în același timp, descurajantă și va cere foarte mult timp pentru studii. Dar călătoria a început și ea este una din cele mai fascinante călătorii din lume.

2. ORIGINILE TAOISMULUI

Pentru cei mai mulți oameni, imaginea emblematică a taoismului este înțeleptul sau nemuritorul, aflat sus pe munte, departe de încercările și preocupările vieții — imagine pe care am întîlnit-o, deseori, în cuprinsul capitolului întîi. Fără îndoială, înțeleptul este o figură esențială în istoria complexă a taoismului. Și totuși, mai există o trăsătură care este, după cum se poate demonstra, mult mai importantă : este cea care s-a contopit cu categoriile filozofice și inteligența, cu căutarea nemuririi și a longevității, pentru a forma ceea ce cunoaștem noi sub numele de taoism. Este trăsătura care a făcut ca taoismul să apară dintr-o sursă cărturărească, academică, transformîndu-l într-o religie populară de masă. Originea acestei trăsături se află departe, în preistoria chineză. Prima ei manifestare evidentă se găsește în cadrul lumilor stranii ale șamanului.

În capitolul 3, vom reveni cu o privire spre ramura taoistă care a apărut din marile învățături și meditații filozofice ale înțelepților chinezi. Vom căuta rădăcinile conceptului însuși de Tao și rolul său în confucianism și

taoism. Dar probabil că taoismul, ca religie vie, nu s-ar fi dezvoltat niciodată, dacă nu ar fi suportat influențele șamanismului. Cînd au început să apară rădăcinile filozofice ale taosimului, existau, cum spun chinezii, „o sută de școli", care se întreceau să capteze atenția oamenilor. Cele mai multe nu mai apar în cărțile de istorie decît în notele de subsol. Dimensiunea șamanică a taoismului a fost cea care i-a dat o mai mare rezistență și, în cele din urmă, a creat taoismul ca religie populară a zilelor noastre.

Șamanismul

Șamanismul este numele dat fenomenului pe care mulți l-au descris ca fiind prima mare religie din lume. El a apărut cam cu opt mii de ani în urmă în Siberia, de unde s-a răspîndit în China, Japonia și în sud-estul Asiei. S-a extins din Siberia pînă în Alaska și de acolo în America de Nord și Centrală. Practicanții lui activează încă și azi, iar de la ei, ca și din cîteva surse vechi, știm cîte ceva despre această mare tradiție religioasă.

În șamanism, credința fundamentală este că există două lumi, care se află una lîngă alta, cîteodată suprapunîndu-se, dar distincte. Acestea sînt : cea fizică, în care locuim, și cea spirituală, în care se află forțele care conduc și controlează lumea fizică. Ca lume „inferioară", noi sîntem, prin urmare, într-o oarecare măsură, dependenți de lumea spirituală. Amestecul ei în lumea noastră poate aduce tămăduire sau boală, noroc sau nenoroc. Lumea spiritelor „dublează" toată viața din plan fizic — astfel, fiecare copac, rîu, animal sau piatră își are spiritul său ; a

le face rău acestora ori a abuza de ele înseamnă a chema nenorocirile. Prin urmare, este de o importanță considerabilă existența unei căi de comunicare cu lumea spirituală. În aceste împrejurări, rolul șamanului devine crucial. El sau ea sînt capabili de a intra în lumea spiritelor și a comunica astfel cu forțele acestei lumi, în stare de transă, în timpul căreia șamanul vorbește cu spiritele sau devine „purtătorul lor de cuvînt".

Puterea și autoritatea unor astfel de persoane sînt considerabile. În culturile șamaniste, nici o decizie importantă nu este luată fără a apela la un șaman. Cînd se ivește o boală sau o suferință, șamanul intră în lumea spiritelor, pentru a căuta cauzele nenorocirii, apoi spune comunității ce încălcare a regulilor a cauzat-o. Concepția conform căreia toate elementele lumii fizice sînt oglindite în cea spirituală îi învață pe oameni să aibă o atitudine atentă și respectuoasă față de natură. Ea caută, spre a folosi o expresie taoistă, să se asigure că oamenii urmează Calea Naturii și respectă puterea și drepturile ei. Chiar în acest model, alcătuit din două lumi, se află sursa ideii că există o Lege Naturală, o Cale care trebuie să fie urmată în lumea materială, pentru a fi feriți de necazuri sau dezastre.

Cuvîntul „șaman" vine de la tunguși, o populație din Siberia. Patria lor tradițională se află aproape de cele mai nordice limite ale lumii chineze. Fără îndoială, influențele șamanice s-au răspîndit încă de timpuriu în China. Deși toate dovezile fizice ale unei asemenea răspîndiri au dispărut — sau poate că încă urmează să fie descoperite — putem vedea influența lui în cele mai timpurii

mituri ale Chinei. Acestea sînt marile mituri, pe care taoiștii le povestesc chiar și în zilele noastre.

Fu Hsi

După cum spun miturile, primul „conducător" al Chinei a fost Fu Hsi. În toate legendele, el este cel căruia spiritele îi arată cum să îi civilizeze pe oameni. Fu Hsi este cel care îi învață pe oameni cum să calculeze calendarul agricol, cum să cultive pămîntul, cum să alcătuiască instituțiile căsătoriei și pe cele ale guvernării. Se pare că el ar fi inventat scrisul. Tot el este cel care a inventat cele opt trigrame[1], după cum ne spune Marele tratat din *I Ching*:

> „În vremurile de demult, cînd Fu Hsi conducea lumea, el privea în sus, pentru a observa fenomenele din ceruri, și în jos, pentru a examina conturul pămîntului. El a studiat urmele păsărilor și ale animalelor, și felul în care se adaptau acestea la mediul lor de viață. A luat cîteva idei observîndu-se pe sine și a mers dincolo de sine, pentru a lua idei de la alte lucruri. Astfel, a inventat cele opt trigrame, pentru a înțelege calitățile ființelor spirituale și pentru a reprezenta poziția tuturor lucrurilor create."

Cea mai bună descriere a felului și motivelor de acțiune ale unui șaman o obținem spunînd că, prin studierea și cunoașterea naturii, acesta sau aceasta sînt capabili

1 Trigram = grup de trei semne alcătuind un singur sunet (lingv.) (n. trad.).

să o pătrundă. Prin intermediul acestei înțelegeri, șamanul poate apoi să comunice cu lumea spiritelor și să i se reveleze adevărul vieții. În legendele cu Fu Hsi, întîlnim portretul unui șaman puternic, aproape imaginea unui fondator al șamanismului. Acest lucru este și mai plauzibil, dacă ne gîndim la un aspect al poveștilor despre Fu Hsi, pe care scriitorii de mai tîrziu (post-Confucius, cca secolul al cincilea î.H.) l-au răstălmăcit sau chiar l-au omis în totalitate.

Faptul că Fu Hsi nu era un om obișnuit nu a fost pomenit prea des. În cele mai vechi texte, el e descris ca fiind jumătate om, jumătate animal, ca și urmașul său Nua Kua, și cel de-al treilea conducător de la începuturi, Shennung. Descrierea exactă a lui Fu Hsi este controversată. Se știe doar că Nua Kua avea cap de femeie și corp de șarpe, iar ea și Fu Hsi se puteau uni, îngemănîndu-și cozile ! Shen-nung avea cap de bou.

V-ați putea întreba ce indică acestea ? Ele arată creaturi care transcend limitele normale ale lumii fizice, fiind oameni și animale în același timp. Ca fondatori, ca strămoși, ei sînt uimitor de asemănători cu imaginile onirice din mitologia aborigenilor australieni, care reprezintă o legătură a lumii spirituale, dătătoare de viață, cu lumea fizică.

Ultima etapă în dovedirea existenței unui fel de amintiri tainice despre un puternic fundal șamanic o constituie diferitele lucruri pe care Fu Hsi și, după el, Nua Kua și Shen-nung i-au învățat pe oameni, începînd cu cele atribuite inițial lui Fu Hsi, continuînd cu administrația, cu to-

pirea metalelor și turnarea lor, atribuite lui Nua Kua și sfîrșind cu medicina și plugăritul, atribuite lui Shen-nung. Acești conducători înțelepți — despre care se consideră că ar fi trăit aproximativ în anul 3000 î.H. — au fost capabili să-i învețe pe oameni meseriile de bază, care le-au dat acestora o oarecare putere asupra mediului înconjurător, ducînd la credința că asemenea cunoștințe trebuie să le fi fost furnizate de lumea spiritelor. În cultura occidentală, se face aluzie la aceste lucruri, în multele legende în care apar muncitori care lucrează metalele, despre care se credea că sînt în legătură cu spiritele bune sau rele, de la care au învățat meseria lor.

Cei Cinci Împărați Augusti

După aceste trei creaturi stranii, cunoscute sub denumirea de Cei Trei Augusti, ajungem la cei Cinci Împărați Augusti. Ei nu au fost doar șamani, ci și cea mai timpurie formă de conducător politic. Într-adevăr, pînă cînd vom ajunge la ultimii doi dintre acești conducători, o să-l pierdem din vedere pe șaman, iar conducătorul va deveni modelul dominant.

Cel mai mare dintre acești împărați și cel venerat cu predilecție de taoiști, de-a lungul secolelor, este Împăratul Galben, Huang-ti. Legenda plasează domnia sa în jurul anului 2500 î.H., lui fiindu-i atribuite multe invenții importante. Este considerat a fi cel care a stabilit ordinea civilă a societății — guvernarea — în forma ei cea mai bună. El mai este și marele cercetător în domeniul medicinei, iar una dintre cele mai vechi și faimoase cărți medi-

cale din China poartă numele de „Întrebările teoretice ale Împăratului Galben : Cartea de bază a medicinei interne". Scrisă în preajma celui de-al doilea secol î.H., ea expune învățături medicale, cunoscute încă din timpul Împăratului Galben.

Împăratul Galben apare în multe legende, dar majoritatea se referă la dobîndirea cunoașterii divine sau secrete, cu ajutorul căreia vindecă diverse boli. Un exemplu ne oferă *Ch'i Men Tun Chia.* Această carte este un tratat despre război, iar titlul se traduce : „Poarta misterioasă pentru ascunderea armatei" și se crede că se bazează pe o carte dăruită Împăratului Galben.

Legenda povestește că un rebel, numit Chih Yu, s-a ridicat cu o armată foarte numeroasă. Chih Yu reprezenta o amenințare serioasă la adresa Împăratului Galben și a societății organizate pe care acesta o crease. Huang-ti (Împăratul Galben) s-a hotărît să-l înfrunte, dar era dificil. În timpul călătoriei, lui Huang-ti i-a apărut o zeiță sau un spirit și i-a dat o carte care îi conferea calități magice pentru luptă. Aceasta nu era o carte obișnuită, căci magia ei l-a ajutat pe Huang-ti să adune animalele sălbatice (tigri, urși și alte astfel de ființe), determinîndu-le să lupte pentru el.

Faptul că în acest text este amintit ursul este foarte semnificativ. Ursul este cea mai veche și mai puternică formă pe care o poate lua un șaman și reprezintă cea mai înspăimîntătoare manifestare a întîlnirii dintre lumea spirituală și cea materială. Din nou, unii dintre comentatori au văzut aici încă o mărturie a unei amintiri vagi a origini-

lor șamanice ale lui Huang-ti. Este ceva normal, dacă ne gîndim la fascinația ulterioară pe care a exercitat-o și la importanța pe care o are în taoism.

Pînă cînd vom ajunge la legendele ultimilor doi dintre cei cinci Conducători Augusti, vor mai exista puține dovezi ale rolului lor de șamani. Acești conducători sînt marii eroi ai confucianismului, care au îndepărtat cu grijă orice le-ar fi putut conferi puteri supranaturale, în felul bătrînului Fu Hsi. Îi vom reîntîlni în următorul capitol.

Cum am mai afirmat, caracteristica șamanismului la nivel filozofic sau spiritual, care a încurajat apariția ideii de Tao, a fost intuirea unei relații între legile naturii și puterea fundamentală a universului. Această idee, conform căreia armonia și echilibrul din natură reflectă armonia și echilibrul universului, este la fel de importantă pentru șamanism ca și pentru taoism ; asociată cu aceasta este concepția că schimbarea nu poate fi impusă forțat, ci numai revelată sau experimentată. Șamanul nu stăpînește spiritele. Acestea sînt în grija lui sau a ei. Prin intermediul șamanului, ele îi ajută pe oameni să repare orice stricăciune și, astfel, să se întoarcă la Cale. Ideea curgerii o dată cu Calea, a supunerii care îți permite să supraviețuiești, reflectă atitudinea șamanilor cu privire la viața ce ne înconjoară. Un exemplu în ce privește această atitudine, care a rezistat aproape neschimbată din cele mai vechi timpuri pînă la începutul secolului al douăzecilea, este rolul împăratului ca mediator între Cer, Pămînt și Umanitate. Îndeplinindu-și menirea, împăratul a jucat rolul șamanului pentru toți oamenii săi. Acesta este un

exemplu clasic de șamanism și de practică taoistă, care presupune urmarea Căii Naturii.

Împăratul ca mediator

Împăratul și numai împăratul putea juca rolul de mediator între Cer, Pământ și oameni. În fiecare an, el trebuia să aducă jertfe pentru a liniști forțele naturii care fuseseră deranjate de către activitățile umane din timpul anului precedent. Pentru a face acest lucru, împăratul recurgea la o strictă recluziune religioasă, postind timp de trei zile înainte de a aduce ofrandele, perioadă în care era complet izolat. Cînd mergea de la palat spre Templul Cerului, străzile erau golite și toți oamenii erau încuiați în case, astfel ca nimic să nu îl tulbure pe Intermediar de la sarcina sa de a oferi sacrificii pentru a-i îmbuna pe strămoși, Curtea Celestă, și a reface legăturile cu Cerul însuși. Pe lîngă asta, el trebuia, de asemenea, să se asigure că în momentul de importanță crucială al anului, solstițiul de iarnă, echilibrul era menținut, iar trecerea de la yin la yang și invers era posibilă. Oferind sacrificiile și asigurîndu-se că Umanitatea, Cerul și Pământul erau armonizate, împăratul garanta faptul că principiul yang va începe să fie din nou dominant, pe măsură ce zilele evoluau de la cea mai lungă noapte spre cea mai lungă zi. Numai prin intermediul împăratului, pregătit și acționînd ritual, puteau să fie puse în contact, în perfectă armonie, lumea spiritelor cu cea materială, și să înceapă încă o dată ciclul renașterii și al primăverii. Împăratul îi reprezenta pe toți și totuși era deasupra lor.

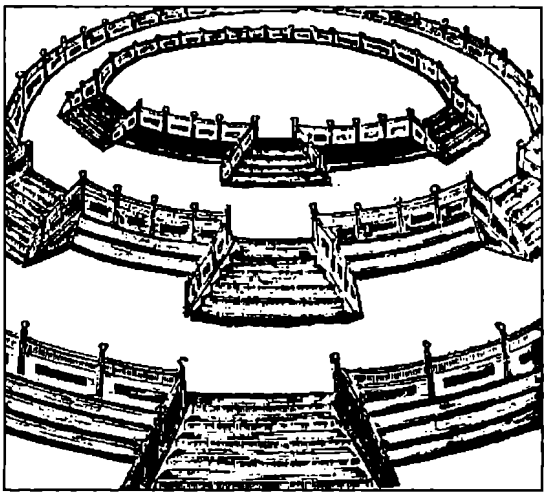

Altarul Raiului unde împăratul stătea să reprezinte Umanitatea

În timpul de dinaintea creștinismului, marea majoritate a oamenilor din China își găseau identitatea în clan sau familie și în statele mici. Erau cuprinși strict într-o structură care le dădea un scop, un loc și un înțeles. În vîrful acesteia, singur, stătea conducătorul. El era căpetenia, cel care putea comunica cu spiritele, în numele oricui — exact precum șamanul.

Ideea că doar conducătorul este capabil să înfrunte lumea spiritelor, singur în vîrful unei piramide de relații, în care fiecare își avea locul, era atît de puternică, încît un nume comun al împăratului era „Conducătorul Singuratic".

Aceste aluzii la influența șamanică asupra dezvoltării regalității și a cadrului conceptual în vechea Chină ne furnizează un fir important, ducînd la apariția atît a

concepției taoiste cu privire la viață, cît și a taoismului religios, dar au existat și alte tendințe în preistoria Chinei, care au avut o influență importantă asupra acestui proces. Magia, exorcismele, prezicerea, astrologia și calendarul sînt o parte din ele — și, cel puțin într-o zonă, întîlnim din nou ecouri ale șamanismului.

Fang-Shih

În *Chou Li,* Consemnarea riturilor dinastiei Chou, într-un text care pare a fi din secolul al șaptelea, găsim o descriere a unui funcționar oficial numit *fang-hsiang-shih.* Acest funcționar se ocupa de exorcisme și, în texte mai tîrzii descriind acești *fang-shih*, cercetează și medicina, știința prezicerii și alte astfel de practici. Foarte interesantă este descrierea veșmintelor rituale. Pentru a face vrăji, *fang-hsiang-shih* purta o mască din piele de urs. În plus, termenul *fang* vine dintr-un cuvînt care înseamnă „oameni din zonele extreme ale țării", care sînt marginile siberiene ale „Imperiului". Aici, se pare că avem o referire clară cu privire la șaman.

O descriere mai completă a acestor magicieni *fang-shih* ne-a fost dată de către cel mai remarcabil istoric al antichității, Ssu-ma Ch'ien (145 — 90 î.H.). Descrierea lui ar putea constitui o prezentare exactă a anumitor feluri de taoiști. Descriind un *fang-shih*, Ssu-ma Ch'ien a scris :

> „Sung Wu-chi, Cheng-po Ch'iao, Chung Shang, Hsien-men Kao și Tsui Hou erau toți oameni din Yen, care practicau magia și urmau

Calea nemuritorilor, înlăturînd forma lor muritoare și schimbîndu-se în ființe spirituale cu ajutorul forțelor supranaturale."

Multe dintre aceste activități — magia, călătoria astrală și căutarea nemuririi — sînt însemnele înțelepților și maeștrilor taoiști. Semnificativ pentru *fang-shih* este faptul că ei par să marcheze o etapă, în care bătrînii șamani de la marginea „Imperiului", cu straniile lor ritualuri făcînd referire la urși, au fost acceptați social în structurile noi și mai sofisticate din China, chiar dacă, mai tîrziu, confucienii i-au disprețuit adesea. Cum vom vedea în capitolul 4, *fang-shih* a menținut vechile practici și idei șamanice, le-a modificat și a pus bazele pentru ulterioara apariție a ceea ce este numit „taoism religios". Mai știm că, în preajma secolului al patrulea î.H., șamanii aveau încă un rol important în statul Chu, după cum se vede din colecții precum „Cele nouă cîntece" sau „Cîntecele Sudului" care datează de atunci.

Religie și filozofie

Poate că este timpul să introducem termenii de „taoism religios" și „Școala taoismului". În chineză există două expresii folosite pentru a descrie modurile foarte diferite în care s-a dezvoltat taoismul. Acești termeni sînt *Tao Chia* și *Tao Chiao*. *Tao Chia* se referă la școala taoismului, aspectul filozofic al credinței, exemplificat de către scrierile lui Lao Tzu, Chuang Tzu, Lieh Tzu și alții. *Tao Chiao* se referă la religia lui Tao, adică manifestările ma-

gice, divinatorii și populare ale taoismului, pe care le vom explica în capitolul 4. Amîndouă pretind că au o aceeași figură fondatoare, Lao Tzu, dar după cum vom vedea, diferențele în interpretare sînt considerabile.

Totuși, putem fi cu ușurință înșelați de acești termeni. Ambii sînt termeni aplicați de către alții, de către aceia care au venit după sau cei care sînt în afara credinței. Cum vom vedea mai tîrziu, scriitorii lui *Lao Tzu, Chuang Tzu* etc. nu erau „taoiști" — adică nu se considerau ca aparținînd unui grup astfel numit. Ei s-au inspirat din tradiții și idei care circulau frecvent pe atunci, idei comune cu cele ale confucianismului, cu ale șamanilor și cu ale celor care practicau cultul nemuririi. Totuși, treptat, de-a lungul secolelor s-a dezvoltat o credință descrisă de către contemporanii lor ca „taoism", în care se îmbinau filozofia și șamanismul cu alte influențe. Dacă vrem, putem distinge caracteristicile gîndirii filozofice taoiste. Uneori ea reapare, ca în renașterea gîndirii filozofice taoiste din secolele al treilea și al patrulea d.H. Dar pînă atunci, chiar și cei mai „înfocați" filozofi taoiști erau angajați și în alte aspecte, mai puțin „pure" ale taoismului, cum ar fi alchimia sau exercițiile fizice pentru longevitate și nemurire. Astfel că, dacă este util să constatăm că a existat o școală sau o tradiție filozofică ce a ajutat la crearea și „alimentarea" taoismului, nu este prea important să le considerăm ca fiind în opoziție. Taoismul este mult mai complex și mai fascinant. Dar să ne întoarcem la cele ce au premers mișcarea taoistă.

Dimensiunea șamanică și *fang-shih* au ajutat la crearea unui taoism popular, dar ideea șamanistă de bază, cea de a fi în relație, în echilibru cu Natura și cu lumea spiritelor, a contribuit, fără îndoială, la ideea filozofică Tao și la credința că ea este baza realității. Împreună, aceste idei au favorizat apariția semnificației complete a Căii însăși.

Astrologia și calendarul

În vechea Chină, a mai existat un aspect care a favorizat, de asemenea, dezvoltarea conceptului de Cale : astrologia și calendarul.

Esența Căii o constituie ideea că umanitatea trebuie să fie în acord cu și să curgă o dată cu Calea, ceea ce înseamnă recunoașterea faptului că nu sîntem decît o parte din ceva mult mai mare și mai semnificativ. Ceea ce apare în contradicție cu modelul occidental al realității, care îl plasează pe Dumnezeu ca fundament, dar îi conferă umanității un rol apropiat de acela al lui Dumnezeu în univers. În Occident, restului creației i se acordă un sens, prin felul în care îl folosesc oamenii. Acesta este opusul modului de a gîndi chinez și, în special, al celui taoist. Una dintre rădăcinile mentalității chineze se află în vechiul meșteșug al astrologiei și al alcătuirii calendarului. Amîndouă activitățile se ocupă cu observarea Căii universului și a Naturii și cu „ajustarea" comportamentului și a aspirațiilor umane pentru a se potrivi cu modelul universal atotcuprinzător. Astrologia și horoscopul, așa cum s-au dezvoltat în China, privesc în primul rînd discernerea limitelor instituite de Cale, apoi descrierea spațiu-

lui, pentru a acționa în cadrul acestor limite. Este ideea de bază a curgerii o dată cu Calea — exprimată mai poetic în *Tao Te Ching* ca: „Renunțînd, cîștigi; dacă te apleci, vei reuși să te ridici din nou".

Totuși, în sistemul calendaristic al vechii Chine începem să vedem unele dintre cele mai timpurii rădăcini ale dimensiunilor filozofice ale taoismului. Arta alcătuirii calendarului, în China, este într-adevăr foarte veche. În mod sigur, pînă la dinastia Shang (cca 1523 — 1028 î.H.) au fost puse bazele sistemului calendaristic existent. Una dintre cele mai vechi legende ale Chinei povestește cum împăratul Yao, unul dintre cei Cinci Împărați Augusti, a dat ordin să se creeze calendarul — ca și motive pentru alcătuirea lui.

> „El le-a poruncit lui Hsis și Ho ca, respectînd cu grijă (observațiile lor în legătură cu) cerurile, să calculeze și să schițeze mișcările soarelui, lunii, stelelor și împărțirea cerului, și astfel să le arate respectuos oamenilor care sînt anotimpurile".
>
> (*Shu Ching*, partea a I-a, cartea a II-a)

Calendarul a fost creat pentru ca viața oamenilor să fie condusă și orînduită de către ceruri. Baza calendarului era armonia; o mare importanță o avea faptul că nici un calendar oficial nu putea apărea fără aprobarea împăratului. Acesta avea o mulțime de astrologi și de oameni, care alcătuiau calendare și nu se ocupau decît cu aceste lucruri. În fiecare an, împăratul înmîna calendare, înalții funcționari le transmiteau oamenilor hotărîrile cu privire la

timpul cînd să se sădească și cînd să se recolteze, ori la alte activități similare. Neputința împăratului de a furniza o atît de clară călăuză pentru urmarea Căii Cerurilor și a Naturii putea să însemne sfîrșitul unei dinastii. Aceeași carte, *Shu Ching* ne spune că Hsis și Ho au eșuat peste cîțiva ani în încercarea lor de a-și îndeplini datoria, iar imperiul a fost lovit de dezastru și haos. Hsis și Ho au fost criticați, pentru că au fost „primii care au permis să nu se respecte regulile cerurilor". Dacă un calendar indica greșit datele pentru recoltat sau pentru o eclipsă, acest lucru putea constitui motivul detronării împăratului. Dacă ordinele cerurilor nu erau bune, atunci nu era vina cerului, — trebuia să fi fost greșeala împăratului. În întreaga istorie chineză, cînd se întemeiau noi dinastii, unul dintre primele lucruri care se făceau era să se alcătuiască un nou calendar, ca semn că ei erau acum experții în interpretarea pentru oameni a Căii Cerurilor.

După cum vom vedea atunci cînd vom studia filozofii taoiști, în capitolul următor, necesitatea studierii și urmării Căii Cerurilor și a Naturii este centrală pentru taoism și pentru perspectiva sa asupra comportamentului uman. Tot astfel, în *Tao Te Ching* înțeleptul / conducătorul reflectă multe dintre calitățile cerute unui împărat, în rolul său de mediator și de om care alcătuiește calendarul. Cel puțin o parte dintre rădăcinile ideii taoiste de conducător inteligent, în chip de model al Căii, se trage din dimensiunile astrologice și de alcătuire a calendarului pe care le presupunea rolul împăratului în vechea Chină, ca și de la șamanii Chinei timpurii.

Nemurire și longevitate

În cele din urmă, a mai existat un aspect care a contribuit la formarea a ceea ce a devenit ulterior taoismul; este greu să știm exact unde să-l plasăm. Probabil că, în parte, era o influență a șamanilor — cert e că apare ca una dintre calitățile sau domeniile de acțiune ale lui *fang-shih*. Este vorba despre căutarea nemuririi sau a longevității. Legendele în legătură cu teritoriile unde locuiau ființe nepieritoare care, dacă le întîlneai, îți puteau spune secretul nemuririi, erau desigur foarte frecvente în secolul al cincilea î.H., iar pînă în secolul al treilea acestea erau bine definite. În vest, exista muntele magic Kunlun care, dacă puteai ajunge pînă la el, îți asigura viața veșnică. În direcția opusă erau insulele magice din oceanul de est, (insulele) P'eng-lai, Fang-hu și Ying-chou. Ssu-ma Ch'ien ne spune că, pe la mijlocul secolului al patrulea î.H., regii trimiteau expediții pentru a încerca să le descopere:

> „Din nefericire, tocmai cînd oamenii sînt pe cale să ajungă la țărm, bărcile sînt trase înapoi de către vînt. Mai demult, unii au reușit să ajungă la țărm; acolo se află Cel Binecuvîntat și medicamentul care împiedică moartea, acolo toate lucrurile, toate păsările și animalele patrupede sînt albe, iar palatele sînt făcute din aur și argint... Nu există nici un conducător care să nu fi vrut să meargă acolo".

Acesta este un exemplu. Ssu-ma Ch'ien ne spune că toți conducătorii din vechea Chină voiau să meargă acolo.

Cu alte cuvinte, această căutare a fost o parte a credințelor și speranțelor chineze, cel puțin începînd din secolul al cincilea. Pe atunci nu făcea parte din nici o școală sau tradiție, ci mai curînd le era comună tuturor. Nu știm de unde a apărut, dar este sigur că, pînă cînd taoismul a devenit o religie de sine stătătoare, căutarea nemuririi devenise legată în mod special de taoism, și chiar cea mai neînsemnată și adesea superficială referire la căutare în scrierile filozofice a fost considerată a fi un mesaj sau o formulă codificată. Vom studia mai tîrziu aceste lucruri în detaliu.

Deci, ce a determinat convergența acestor diferite curente, deși nu întotdeauna ? De ce a apărut taoismul ? A fost taoismul unicul sistem religios sau unicul sistem de valori din China care a dezvoltat ideea de Tao-Calea ? De aceste întrebări ne vom ocupa în capitolul următor.

3. LAO TZU ŞI TOVARĂŞII SĂI

Tao este mai vechi decît taoismul. Acesta nu este o aserţiune cu înţelesuri adînci dintr-un clasic dispărut al taoismului, ci adevărul. Tao a fost întîlnit, studiat şi s-a vorbit despre el cu mult înainte de crearea taoismului ca o filozofie bine definită sau ca religie. Acest termen nu le aparţine în exclusivitate celor pe care îi considerăm a fi taoişti sau înclinaţi spre taoism. Tao, prin propria sa natură, este mai cuprinzător şi mai vechi decît aceia care pretind că îl urmează.

Este imposibil să spunem cînd a început cuvîntul *Tao* să capete semnificaţia pe care o are acum. Ştim doar că acest cuvînt a evoluat dintr-unul foarte simplu, spre multiplul său rol actual. Să privim mai întîi la adevărata literă *Tao*. În vocabularul chinez de zi cu zi, ea păstrează încă semnificaţia de bază, sensul originar de drum, stradă sau cale. Am locuit pe străzi ca *Tai Po Tao*, care înseamnă, pur şi simplu, „drumul spre Tai Po". Litera provine din folosirea altor două litere, însemnînd „cap" şi „a merge".

Această combinație a fost folosită pentru a desemna cuvintele „cale" sau „cărare", de obicei acelea care fac legătura între un loc și altul, după cum strada mea este drumul spre Tai Po.

Tao ca drum spiritual

Este limpede că, în timp ce cuvîntul a fost conceput inițial pentru a exprima o cărare, în curînd el a început să aibă un înțeles mai profund și mai cuprinzător. Cea mai timpurie înregistrare a folosirii cuvîntului într-un sens „spiritual" sau metaforic se află în *Shu Ching* — Textul clasic al istoriei. Acesta este un document celebru pentru dificultatea sa, iar fragmente din el pot data din dinastia Shang tîrzie (cca 1523 — 1028 î.H.). Cea mai mare parte este compusă din materiale din timpul dinastiei Chou și a Statelor Combatante (1028 — 221 î.H.), și, cu toate acestea, textul pretinde să conțină documente de la sfîrșitul mileniului al treilea î.H. și pînă la începutul primului mileniu î.H. Prin urmare, trebuie să tratăm cu precauție scrierile din *Shu Ching* pentru că este greu de știut exact cînd au fost scrise. Totuși, în *Shu Ching* întîlnim cuvîntul „Tao" în două forme, în care va apărea în operele taoiștilor, ale confucianiștilor și ale altora din lumea religioasă, socială, politică și filozofică.

Tao — drumul cel bun

În descrierile dinastiei Shang din *Shu Ching* găsim, de multe ori, cuvîntul Tao ; în forma sa cea mai simplă, este

doar litera *Tao* și înseamnă calea dreaptă și bună pe care trebuie dusă viața. Astfel, în *Sfaturile lui Yu cel Mare* (un împărat care se presupune că ar fi domnit în preajma anului 2000 î.H.), putem citi următoarele :

„Înțeleg cît de mare este virtutea ta, cît de admirabile sînt marile tale realizări. Cerurile te-au ales și, în cele din urmă, va trebui să ocupi tronul marelui conducător. Mintea oamenilor este neliniștită și se poate lesne înșela ; voința ei de a urma Calea este mică."

(*Shu Ching*, partea a II-a, cartea a II-a, cap. 2 :14-15)

În contextul poveștii spuse, este clar că „Tao" înseamnă „ceea ce este drept și indicat să faci", dar mai mult decît doar într-un banal sens moral. (De observat, de asemenea, legătura lui cu virtutea, lucru important, căci *Tao Te Ching* înseamnă „Textul clasic al Căii și Virtuții"). Yu a fost un mare erou, care și-a servit țara fără să se gîndească la propria persoană. Cînd marele Fluviu Galben s-a revărsat peste maluri, Yu a luptat zece ani împotriva apelor. A călătorit prin țară ridicînd diguri, canalizînd apele și asanînd terenul. Era atît de altruist, încît chiar și atunci cînd se afla în preajma casei sale nu intra în ea pînă cînd apele dezlănțuite nu erau îmblînzite. Pentru generațiile ce au urmat, el a devenit unul dintre exemplele de devoțiune pentru o cauză dreaptă.

În acest fragment din *Shu Ching*, împăratul îi spune lui Yu că în scurt timp va urca pe tron. Împăratul îl asigură pe Yu că aceasta nu este trădare, ci Calea cea Bună. Tre-

buie să se întîmple astfel, deoarece Yu este un om atît de cinstit, încît el însuși este o manifestare a Căii. Este important de observat că această Cale se manifestă în și pentru Yu prin îndeplinirea îndatoririlor față de stat. Acest exemplu de Cale socială și politică este prima sa formă cunoscută, aflată în centrul învățăturilor lui Confucius.

Tao ca drum al cerurilor

Și, totuși, mai există o semnificație a cuvîntului „Tao"; aceasta este în legătură cu modul în care se scrie „Cer", astfel că, de obicei, se traduce prin „Calea Cerurilor". În *Shu Ching* el are o dimensiune cosmică într-o măsură mai mare și nu este doar vechiul și banalul Tao — cum ne-am putea aștepta. Are accente etice mult mai puternice și este deja asociat cu tipul de înțelepciune pe care-l recunoaștem la filozofii taoiști. Un exemplu îl constituie acest text din timpul regelui King T'ang (cca 1460 — 41 î.H.):

„Am auzit zicala: «Acela care își găsește învățători va conduce cea mai întinsă zonă, cel care spune că nu are egal va cădea. Acela care vrea să întrebe devine mai mare; cel care se bizuie în întregime pe sine va fi umilit și va decădea». Prin urmare, cel care vrea să aibă sfîrșitul asigurat trebuie să privească înspre începuturi. Aceia care țin cont de calea cea dreaptă vor trăi în siguranță, iar pe cei care sînt orbi și nu au grijă îi pîndește dezastrul. Respectînd și urmînd Calea Cerurilor îți asiguri pentru totdeauna Cerul de partea ta".

(*Shu Ching*, partea a IV-a, cartea 2, capitolul IV : 8-9).

Aici începem să vedem paradoxul sau dubla comparație, atît de îndrăgită de către scriitorii taoiști, și începem să auzim tipul de sfat spiritual, dar totuși politic, care este atît de caracteristic pentru *Tao Te Ching*.

În aceste două citate diferite putem discerne începuturile dezvoltării cuvîntului „Tao", de la statutul său originar, funcțional, la acela de concept abstract, cu o mulțime de sensuri profunde. După cum spuneam, este foarte dificil de datat unele fragmente din *Shu Ching*. Putem avea de-a face cu elemente ale unei tradiții orale care a fost transmisă de-a lungul secolelor. Deoarece aceste texte sînt mai apropiate de aspecte teoretice decît de evenimente specifice, este mult mai probabil că avem de-a face cu reflecții ale compilatorilor. Este destul de clar că, cel puțin unele părți din *Shu Ching* au fost redactate în secolele al șaptelea și al optulea î.H., prin urmare, este posibil să avem de-a face cu texte din acea perioadă. Totuși, după cum precizam mai sus, aceste texte continuă să frămînte mintea sinologilor, iar părerile în legătură cu această parte sau cu oricare alt fragment din *Shu Ching* sînt foarte împărțite.

I Ching

Acum, ne vom opri puțin, pentru a observa un loc unde Tao NU este pomenit, deoarece absența sa are o oarecare însemnătate. Cel mai vechi text religios sau mistic pe care îl avem din vechea Chină este *I Ching*, „Textul clasic al schimbării". Textul său de bază — cele șaizeci și patru de hexagrame descriptive — datează din preajma anului 1000 î.H.; comentariile, rînd cu rînd, sînt

ulterioare. Această carte extraordinară nici măcar nu amintește de Tao, nici nu folosește o asemenea expresie. Aceasta este o tăcere semnificativă, deoarece în cele mai importante comentarii vechi — Marele tratat — ideea de Tao este studiată foarte amănunțit și, totuși, în cele dintîi fragmente ale textului, nu există nici o menționare clară a lui. În parte, acest lucru poate fi explicat prin forma foarte concisă și criptică a textelor de bază. Ele nu se angajează în acel fel de dezvoltare a dezbaterii, care este contextul obișnuit în care este pomenit Tao — ca, de exemplu, în *Chuang Tzu*. Mai mult, cum arătam eu și colegii mei în altă parte (*I Ching în zilele noastre*, Rider, 1989), natura concisă a textelor a fost adoptată tocmai pentru a permite și a încuraja nevoia de comentarii și expuneri încifrate în Marele tratat. Astfel că nu trebuie să fim prea surprinși de faptul că în *I Ching* nu este menționat cuvîntul „Tao", întregul text ocupîndu-se într-un fel de ceea ce a început Tao să simbolizeze mai tîrziu.

Aceasta înseamnă că putem spune, cu un oarecare grad de certitudine, că cele două înțelesuri ale lui Tao — ca model potrivit de comportare și ca Drum al Cerurilor — nu erau folosite în mod obișnuit cînd se scria *I Ching*, în preajma anului 1000 î.H., dar au început să apară în timpul secolelor al optulea și al șaptelea î.H. Nu mă îndoiesc de faptul că acestea nu erau niște idei cunoscute sau folosite de către dinastiile timpurii Hsia și Shang. Referirile din *Shu Ching* sînt etiologice — adică proiecții în trecut ale concepțiilor acelor vremuri cînd a fost compilat *Shu Ching*, adică secolele al șaptelea și al

optulea. Aceasta ar explica de ce, cînd vom fi ajuns la secolele al șaselea și al cincilea î.H., vom găsi o veritabilă explozie de gîndire asupra lui Tao, la cel puțin două școli importante — școala lui K'ung Fu-tzu și aceea a lui Lao Tzu. De cîtva timp, termenul cîștigă în mod clar în răspîndire și popularitate, iar în „Epoca Filozofilor" nevoia de a defini folosirea exactă și înțelesul termenului căpătase o importanță considerabilă. Acest lucru este adevărat, în special dacă luăm în considerare ceea ce am spus în capitolul 2. Convergența treptată a diferitelor idei provenite din practici variate — șamanism, astrologie, magie, alcătuirea calendarului — înseamnă că, pe măsură ce cuvîntul Tao a început să fie folosit pentru a exprima ceva pe care toate acestea îl au în comun, nevoia de a-l defini a devenit din ce în ce mai mare.

Confucius și Tao

Adesea, occidentalii interesați de taoism sînt surprinși să descopere că, la fel ca și Lao Tzu, Confucius a folosit foarte mult conceptul Tao, aceasta deoarece în Vest îl considerăm pe Tao ca fiind „proprietatea" taoismului — și, astfel, la fel de mistic. Cei mai mulți occidentali îl consideră pe Confucius un funcționar civil educat, preocupat de cele lumești și instituționale, deci nu de cele spirituale; acest lucru este adevărat în mare măsură, totuși, Confucius și discipolii săi din primele 4-5 secole după moartea sa au studiat și dezvoltat propria lor concepție despre Tao, într-un mod foarte asemănător cu felul în care filozofia taoistă a fost enunțată în *Shu Ching*. În

taoismul popular și în felul în care Confucius a fost ridicat la statut de zeu în credința populară — un lucru cu care Confucius n-ar fi fost de acord — cele două conotații ale semnificației cuvîntului Tao s-au contopit din nou, ca la început. Prin urmare, trebuie să observăm distincta semnificație confucianistă a lui Tao, apoi să ajungem, în sfîrșit, la Lao Tzu și la filozofii taoiști. A sări direct la Lao Tzu, ignorîndu-l pe Confucius, ar însemna să pierdem indicii de importanță vitală ale semnificației și contextului schimbărilor revoluționare ale lui Lao Tzu, pînă în profunzimile înțelesului conceptului Tao.

Confucius

Confucius este versiunea latinizată a numelui propriu K'ung Fu-tzu, numele onorific acordat lui K'ung, însemnînd „Maestrul Învățător K'ung". Născut în 522 sau 551 î.H., el a trăit pînă în 479 î.H., într-o perioadă de mare declin a Chinei și de repetate lupte între statele rivale dintre granițele Chinei istorice. Om de origine relativ umilă, K'ung a fost consilier al mai multor state mici, care au apărut în timpul declinului dinastiei Chou — un timp care a fost urmat de acea perioadă neliniștită din istoria chineză cunoscută sub numele de „Statele Combatante" (480 — 221 î.H.). K'ung se pare că a încercat să ajute la menținerea vechilor structuri, pentru a evita anarhia și luptele care au urmat. Încercînd să impună ordinea și stabilitatea structurilor, el a evocat cu nostalgie epoca de aur a vieții chineze, a sistemului de guvernămînt și a relațiilor sociale. Pentru K'ung, guvernarea corectă ținea atît de corectitudinea internă, cît și de cea externă. Imperiul sau statul trebuia să fie condus de un om care să îmbine calitățile pragmatice cu perspicacitatea unui înțelept. O asemenea personalitate s-ar manifesta în termenii unei guvernări bine conduse, una în care lucrurile ar fi făcute în conformitate cu calea cea dreaptă. O parte dintre aceste lucruri ar constitui-o respectarea regulilor adecvate de comportare, a relațiilor și a ritualurilor. Aceste ritualuri / reguli ne frapează astăzi ca fiind foarte exagerate și învechite. Să luăm ca exemplu descrierea plecării destul de bruște a lui K'ung din statul Lu, unde acesta era șeful Justiției. Mencius (Meng Tzu — *maestrul Meng,* din secolul al patrulea î.H.) relatează următoarele :

„Cînd K'ung Tzu era ministru al Justiției în Lu, prințul a început să nu-i mai ia sfaturile în considerare. Curînd după aceea, au avut loc sacrificiile pentru solstițiu. Cînd lui K'ung Tzu nu i s-a oferit nici măcar o bucată din carnea animalului sacrificat, acesta a plecat, fără să se oprească măcar pentru a-și scoate pălăria de ceremonie. Aceia care nu îl cunoșteau au presupus că s-a simțit ofensat din cauza cărnii, dar cei care îl cunoșteau au înțeles că de vină era ignorarea ritualurilor potrivite."

(*Meng Tzu,* cartea a VI-a, partea a II-a, capitolul 6)

K'ung era convins că, dacă semnele exterioare ale comportării corecte ar putea fi impuse într-un stat, aceasta ar frînge cele mai rele aspecte ale individualismului regal și ale corupției personalului. În acest scop, el s-a străduit o mare parte din viață, încercînd să îi învețe sau să îi îndrume pe conducători spre o comportare corectă, spre ritualuri și ceremonii potrivite, sperînd astfel să reformeze sau să remodeleze omul interior. A eșuat, dar perioada Statelor Combatante a făcut ca învățăturile sale să prezinte din ce în ce mai mult interes, căci păreau să ofere o alternativă foarte atrăgătoare la anarhia și egoismul din acea epocă. El era interesat de aspectele statului politic și social, astfel că a ajuns să fie considerat opusul perspectivei „taoiste" tradiționale asupra vieții, deși, după cum vom vedea, Lao Tzu a fost uneori mai aproape de idealul respectării regulilor al lui K'ung decît de idealul taoist tîrziu al retragerii. Există cîteva lucruri foarte neplăcute

pe care le-au spus taoiștii despre K'ung, totuși, el a căutat în viața lui să urmeze Calea. Pe alocuri, felul în care el înțelege ideea de Tao este foarte apropiat de acela al lui Lao Tzu. Este interesant faptul că amîndoi autorii au fost preocupați în scrierile lor de modul corect de conducere a statului ; amîndoi l-au considerat pe Tao ca fiind important pentru acest proces. Ei diferă prin faptul că K'ung a căutat să lege Tao de un set rigid de valori și virtuți, care îl vor crea prin ele însele pe domnul ce va conduce cu înțelepciune ; cu această idee, vom începe să studiem felul în care utiliza K'ung termenul Tao.

La un prim nivel, K'ung folosește cuvîntul Tao pentru a exprima un concept sever de dreptate morală și comportare corectă. De exemplu, în cartea 4 :5 din *Analecte* :

> „Maestrul a spus : Oamenii vor bogății și onoruri. Dacă ele nu pot fi cîștigate pe calea cea bună (tao), ele nu trebuie păstrate. Oamenilor nu le place sărăcia și zgîrcenia. Nu aș încerca să evit ceea ce a fost obținut pe calea cea dreaptă (tao)".

Sensul acestor fraze este foarte clar : Calea descrisă este modul potrivit sau recunoscut de comportare morală. Astfel, dacă cineva care s-a purtat cinstit în negustorie a făcut bine și a obținut onoruri, totul este în regulă. Acest lucru nu poate fi dedus din binecunoscutul vers taoist care spune că însăși implicarea într-o asemenea căutare este o îndepărtare de la Cale. Într-o altă carte a *Analectelor*, cartea 16 :2, K'ung începe să folosească termenul Tao

într-un sens oarecum lărgit — asemănător celui din textele din *Tao Te Ching*:

„K'ung Tzu a spus: Cînd Calea domnește în lume, riturile, muzica și expedițiile militare de pedepsire sînt inițiate de către împărat (Fiul Cerului). Cînd nu stăpînește Calea în lume, acestea sînt inițiate de domni mai mici. Cînd Calea stăpînește în lume, politica nu este în mîinile sfetnicilor. Cînd în lume stăpînește Calea, oamenii de rînd nu au de ce se plînge."

Acest text este foarte asemănător cu texte ca *Tao Te Ching*, capitolele 17 și 18:

„Cînd acesta (înțeleptul) și-a îndeplinit datoria, oamenii spun că totul s-a întîmplat în mod natural".

„Cînd statul cade în întuneric și este tulburat de necazuri, atunci apar miniștri loiali".

În cele din urmă, K'ung folosește cuvîntul Tao într-un sens care este virtual identic cu cel în care este folosit de Lao Tzu. Un exemplu atribuit lui, și care apare în primele cîteva rînduri de la începutul cărții *Doctrina înțelesului*, spune că:

„Cerurile ne-au dat Legea Naturii. A urma acest drum natural înseamnă a urma Calea. A cultiva această Cale înseamnă a învăța. Calea nu trebuie să fie părăsită nici măcar pentru un moment.

Dacă aceasta ar putea fi părăsită, atunci ea n-ar fi Calea adevărată".

Uneori, K'ung pare să fie foarte apropiat de atitudinea taoistă, ca atunci cînd spune: „Acela care moare în ziua în care află despre Cale nu moare degeaba." (cărțile 4 :8 ale *Analectelor*). Dar ceea ce îl interesează cu adevărat pe K'ung este comportarea corectă. Aceasta reiese atunci cînd el își schițează întreaga credință, așa cum face în următorul citat: „Mi-am îndemnat mintea pe Cale, m-am bazat pe virtute, am contat pe bunăvoință pentru sprijin și am căutat relaxare în artele culte."

Celălalt termen care apare des atît în *Tao Te Ching*, cît și în învățăturile lui K'ung, este Te. La urma urmei, *Tao Te Ching* este textul clasic al lui Tao, iar Te — Textul clasic al Căii și al Virtuții. Pentru K'ung, Te era de importanță egală cu Tao, iar în concepția lui, virtutea era expresia individuală a urmării Căii. Într-adevăr, fără ea nu prea avea rost să încerci. După K'ung, virtutea vine din Ceruri. „Cerul este sursa virtuții (te) mele". În linii mari, felul în care K'ung folosește termenul Te în scrierile sale este surprinzător de apropiat de felul în care îl dezvoltă Lao Tzu în a doua jumătate a tratatului *Tao Te Ching*. Totuși, în gîndirea confucianistă de mai tîrziu, practicarea virtuții (Te) a devenit mai importantă decît Calea. Într-adevăr, aproape că cineva ar putea spune că, pentru mulți confucianiști, Te a devenit Tao.

Cînd este vorba despre adevăratele deosebiri și despre evoluție în gîndirea lui K'ung și aceea a lui Lao Tzu este

vorba în primul rînd despre Tao. K'ung vede în cele din urmă Calea ca fiind o regulă impusă de către Cer și care îi obligă pe toți cei de sub Ceruri (lumea) s-o urmeze. Această regulă este ierarhică și se încheie prin definirea relațiilor filiale, cu statutul și rangul lor, clar și de neclintit. Mai mult, K'ung vede răsplățile din lumea materială ca pe niște semne de succes în urmarea Căii. Toate acestea sînt în contradicție cu ceea ce reiese din filozofia taoistă, iar această deviere a Căii este foarte clar surprinsă în relatările întîlnirilor dintre K'ung și Lao Tzu. Așa că a venit vremea să ne oprim la Lao Tzu și la ceea ce a făcut el cu acest concept, definit pe larg și puternic, de Cale.

Lao Tzu

A existat vreodată Lao Tzu ? Din nou, ceea ce sună ca o propoziție din prima jumătate din *Tao Te Ching* este, de fapt, o întrebare îndreptățită, care i-a vexat chiar și pe primii istorici din China. Prima „biografie" a lui Lao Tzu a fost compilată de Ssu-ma Ch'ien (primul secol î.H.) sau, mai curînd, acesta a încercat să scrie o asemenea biografie ! Introducînd detaliile pe care le-a adunat, el îi spune cititorului că le-a găsit cu foarte mare dificultate și că este uimit de lipsa informațiilor specifice. Tot ce poate spune este că Lao Tzu s-a născut în localitatea Chu Jen, din zona Lai, ținutul lui Ha din statul Ch'u. Porecla lui era Li, numele Erh iar numele public Tan. Chu Jen a devenit orașul Luyi, iar vizitatorii pot încă vedea templul ridicat pe locul de naștere al lui Lao Tzu. Totuși, după cum vom vedea, locul înmormîntării este incert.

Trebuie să înțelegem însă că „Lao Tzu" nu este numele lui Lao Tzu, ci doar un titlu onorific care înseamnă „bătrînul maestru". După Ssu-ma Ch'ien, numele lui adevărat era Li Erh Tan. Totuși, există învățați care au temeri că și acesta ar fi adevărat.

La sfîrșitul biografiei lui Ssu-ma Ch'ien, acesta prezintă o genealogie, care pretinde să arate că familia Li, din Shantung, era alcătuită din descendenți direcți ai lui Lao Tzu. Unii scriitori, precum Kaltenmark (*Lao Tzu și taoismul*), consideră că familia Li a vrut să pretindă că a avut un strămoș ilustru, iar porecla Li i-a fost dată lui Lao Tzu de către ei. Cred că acest lucru este greu de dovedit. Nu văd nici un motiv plauzibil ca cineva să se îndoiască de faptul că familia Li a pretins că are o asemenea descendență pentru că adevăratul nume al lui Lao Tzu era Li. Oricum, acest lucru vine să arate cît de nesiguri sînt învățații în privința fiecărui aspect al figurii istorice a lui Lao Tzu.

Ssu-ma Ch'ien continuă, spunîndu-ne că Lao Tzu era arhivarul de curte al statului Chou. Aceasta este o funcție relativ minoră. De importanță mai mare este afirmația că Lao Tzu a fost vizitat de K'ung și a discutat cu acesta. În istoria lui Ssu-ma Ch'ien, există două relatări a ceea ce a fost spus la această întîlnire, plus mai multe descrieri, mai degrabă injurioase, în literatura taoistă ulterioară, precum și unele relatări, nu tocmai prietenoase, ale unor întîlniri ulterioare în cărțile confucianismului tîrziu. Amîndouă relatările merită să fie citite, pentru că ele oferă o idee privitoare la diferențele filozofice și de pers-

pectivă dintre cei doi. Nu putem spune că, de fapt, întîlnirea a avut loc vreodată și dacă da, unde și cînd. Există un număr mare de descrieri, în cărți ulterioare. Ce s-a spus și cine a avut cîștig de cauză depinde de ce citești : cărțile lui Confucius sau pe ale taoiștilor ! Cît despre ceea ce spun budiștii că s-ar fi întîmplat, aceasta este altă poveste, deloc măgulitoare atît pentru Confucius, cît și pentru Lao Tzu. Să citim deci relatarea lui Ssu-ma Ch'ien :

„Cînd K'ung a vizitat statul Chou, l-a rugat pe Lao Tzu să-l învețe riturile. Lao Tzu i-a răspuns : «Pînă și oasele celor despre care vorbești s-au transformat în pulbere. Tot ce rămîne de la ei sînt cuvintele lor. Știi că, atunci cînd un nobil trăiește în vremuri bune, el călătorește spre curte în trăsură, dar în vremuri grele, el merge încotro îl duce vîntul. Unii spun că un negustor înțelept își ascunde bogăția, pentru a părea sărac. Ca și înțeleptul, dacă are multe calități lăuntrice, pe dinafară el pare a fi un prost. Nu mai fi atît de arogant ; toate cererile acestea ; aceste aere de superioritate și entuziasmul insuportabil. Nici una dintre ele nu este justificată. Iată tot ce-ți pot spune.» K'ung a plecat și le-a spus discipolilor săi : «Știu că păsările zboară, că peștii înoată ; că animalele aleargă. Lucrurile care aleargă pot fi prinse în plasă. Ce înoată poate fi prins în capcană. Cele care zboară pot fi doborîte cu săgeți. Dar nu știu ce trebuie făcut cu dragonul. El se ridică pe nori și

pe vînt. Astăzi l-am întîlnit pe Lao Tzu și e asemenea unui dragon».

Cea de-a doua relatare este :

„Cînd K'ung se pregătea să plece, Lao Tzu i-a spus : «I-am auzit pe unii oameni spunînd că cel care este bogat și puternic le dăruiește oaspeților săi bani, iar înțeleptul le dăruiește cuvinte. Nu sînt nici bogat, nici puternic ; poate că uneori sînt înțelept, așa că o să-ți dăruiesc cuvinte. Cel care este înțelept și clarvăzător va muri curînd, deoarece criticile pe care le aduce celorlalți oameni sînt justificate. Un astfel de om, care are o astfel de intuiție, își pune viața în pericol, pentru că arată slăbiciunile și greșelile celorlalți. Cel care știe că este fiu nu-și mai aparține doar sieși ; de asemenea, omul care știe că este supus nu-și mai aparține».

Deci, avem un nume, Li, un loc de naștere, Luyi și o întîlnire cu K'ung — toate problematice, dar să continuăm. Ce mai știm despre Lao Tzu ? Răspunsul este : foarte puțin. Singurul lucru „nou" pe care ni l-a putut spune Ssu-ma Ch'ien a fost despre ultima călătorie a lui Lao Tzu. Pierzîndu-și speranța în lumea micilor state chineze, Lao Tzu a plecat din Chou spre vest. Ajungînd la trecătoarea din munți de la Han-ku, s-a oprit pentru a petrece noaptea aceea împreună cu paznicul porții. Paznicul, Kuan Yin, înțelegînd ce înțelept stătea cu el și știind

că nu-l va mai vedea vreodată, l-a implorat pe Lao Tzu să-și aștearnă gîndurile pe hîrtie. Lao Tzu a făcut-o, iar cartea care a rezultat a fost *Tao Te Ching*. După ce a scris cartea, Lao Tzu a trecut pe poartă și și-a pierdut urma.

Aceasta este o poveste minunată, dar nu este ceea ce pare la prima vedere. Mai întîi, sintagma „a pleca în vest" înseamnă „a muri". În mitologia chineză, vestul era țara minunilor și a vieții de după viață, era misterioasa lume magică, locul în care cei drepți și cei nobili mergeau să locuiască după ce mureau. Această tradiție continuă pînă astăzi, prin faptul că budismul japonez vorbește despre Țara din vest ca despre locul viitorului Cer. În al doilea rînd, Kuan Yin nu este un paznic de rînd, cu înclinații literare sau publicistice, ci este de fapt el însuși venerat ca o divinitate, deci cererea de a-și scrie învățăturile a fost făcută de către zei, pentru ca înțelepciunea lui Lao Tzu să fie așternută pe hîrtie înainte de a muri. În al treilea rînd, *Tao Te Ching* nu poate fi cu nici un chip o carte scrisă de către un singur om, într-o singură noapte !

Ce putem spune despre această plecare ? În mod sigur, limbajul folosit le dezvăluia contemporanilor săi faptul că Lao Tzu vorbea despre moarte. La fel de sigur, taoiștii de mai tîrziu au înțeles că Lao Tzu a călătorit cu adevărat spre vest și nu s-a întors niciodată. În cărțile antibudiste între secolele al patrulea și al nouălea, scriitorii taoiști pretindeau că Lao Tzu a călătorit înspre vest pînă cînd a ajuns în India de Nord, unde l-a învățat pe Buddha. Din păcate, spun scriitorii taoiști, Buddha nu a pătruns cu adevărat subtilitățile lui Lao Tzu ! Totuși,

taoiștii din aceeași perioadă construiau și monumente în orașul de baștină a lui Lao Tzu, Luyi. Se presupune că monumentele acoperă mormîntul lui Lao Tzu și pe cel al mamei sale. Așa încît, ce să înțelegem din toate acestea ?

Lao Tzu îndreptîndu-se spre vest

E probabil că cineva, cunoscut drept bătrînul maestru, a trăit cam prin secolul al cincilea î.H. Nu vom ști niciodată cine a fost acesta, ce a făcut și ce învățături a răspîndit. La urma urmelor, toate aceste întrebări nu-și găsesc un răspuns și, atît timp cît este vorba despre dezvoltarea taoismului, ele nu au importanță. Cîndva, după aproximativ o sută de ani, acestui bătrîn maestru i s-au atribuit zicători, pînă cînd a fost adunată o veritabilă co-

lecție ; ele au fost transcrise apoi drept cuvintele lui Lao Tzu însuși.

Cred că, înainte de a-i studia cuvintele, este important să înțelegem cît de evaziv este Lao Tzu. Motivul este foarte simplu : oricine ar fi fost Lao Tzu, el nu era taoist ; orice ar fi spus, nu a spus-o ca taoist. Cei care i-au adunat gîndurile și au tipărit ceea ce astăzi cunoaștem drept cartea *Tao Te Ching* a lui Lao Tzu nu se considerau taoiști ; titlul *Tao Te Ching,* cu accentul pe „Tao", nu este titlul original al cărții. Inițial, aceasta a fost numită *Lao Tzu* ; doar în perioada Han timpurie (secolul al doilea î.H.), a fost inventat termenul taoist. După cum afirmam mai sus, în această perioadă au existat zeci de „școli" diferite, fiecare cu învățăturile și maeștrii lor. În jurul acestor personalități, s-a adunat un corpus de materiale și idei, dezvoltîndu-se neîncetat, dintre care o mare parte au fost scrise mult după ce inițiatorul lor murise ; totuși, pe atunci, ca și în multe alte culturi, se obișnuia ca orice scriere semnificativă să-i fie atribuită maestrului. Aceasta nu era înșelăciune, ci cea mai înaltă formă de cinstire pe care i-o puteai arăta maestrului care le-a inspirat.

Trebuie să evităm să privim aceste lucruri din perspectiva secolului al douăzecilea ; astăzi, avem un simț foarte puternic al drepturilor de proprietate în privința folosirii numelor. Dacă eu, de exemplu, aș fi fost un mare admirator al lui Martin Luther King și aș fi vrut să scriu despre dreptatea luptei oamenilor negri de astăzi, nu mi-ar fi trecut niciodată prin minte să scriu cartea, apoi să pretind că ea a fost scrisă de Martin Luther King. Aș fi fost dus ime-

diat la tribunal ori la azil, pentru că am gîndit că un om mort ar putea scrie o carte despre zilele noastre ! În vechile culturi însă se întîmpla astfel. În Biblie, se spune prin tradiție că Moise a scris cele cinci cărți sfinte ale evreilor — Pentateucul, totuși, aceleași cărți descriu moartea lui Moise și pomenesc evenimente de după moartea lui. Tot astfel se întîmplă și cu Lao Tzu. În *Tao Te Ching* și în cealaltă carte atribuită lui Lao Tzu, *T'ai Shang Kan Ying P'ien*, există gînduri și învățături, adunate într-o perioadă de un secol sau mai mult și atribuite fondatorului Lao Tzu, în timp ce în *T'ai Shang Kan Ying P'ien* sînt gînduri și povești strînse, probabil, în cinci-șase sute de ani, atribuite tot lui Lao Tzu.

Totuși, oricine ar fi fost Lao Tzu, el nu a fost taoist — acesta este al doilea lucru important care trebuie să fie subliniat. Învățăturile lui Lao Tzu și colecția de învățături care a fost asociată cu numele său au pus bazele constituirii unui grup care s-a numit taoist. În ceea ce-l privește pe Lao Tzu, el a fost la fel de mult și teist și taoist — după cum spune titlul lui *Tao Te Ching*. Dar, ca s-o spunem mai direct, Lao Tzu studia probleme asemănătoare cu acelea studiate de K'ung, însă dezvoltîndu-și gîndirea într-o direcție foarte diferită de a acestuia — o direcție pe care generațiile de mai tîrziu au numit-o taoism, dar căreia Lao Tzu și discipolii săi par să nu-i fi dat niciodată un nume.

Cum vom vedea în capitolele următoare, rolul lui Lao Tzu în taoism se schimbă dramatic, iar legendele care apar despre el lasă în urmă orice altă personalitate istorică. Acesta este aproape întotdeauna rolul figurilor cheie

în orice credință. Ele sînt la fel de importante pentru ceea ce le-au atribuit generațiile următoare ca și pentru ce au fost cu adevărat, căci rolul lor de personalități ale credinței, mai curînd decît cel de personaje istorice, a ajutat la modelarea religiei. Întrucît ne lipsește orice dovadă adevărată a existenței lui Lao Tzu, nu trebuie să considerăm că taoismul este incomplet. Dacă Lao Tzu a existat vreodată, dacă a făcut lucrurile pe care se presupune că le-a făcut, este în cele din urmă irelevant pentru credința religioasă, pentru că ceea ce au crezut oamenii că a fost, a făcut și a scris el, a modelat istoria vreme de mai bine de douăzeci și cinci de secole.

Prin urmare, să ne oprim la această carte extraordinară, *Tao Te Ching*.

Tao Te Ching

Titlul se poate traduce în mai multe feluri. Cuvîntul „Ching" înseamnă pur și simplu „lucrare clasică". Acest titlu i-a fost dat cărții abia în perioada Han, cîndva între secolul întîi î.H. și secolul întîi d.H. termenul era folosit destul de liber chiar și atunci. De fapt, *Tao Te Ching* a fost considerată oficial drept una dintre lucrările clasice chineze de-abia în timpul dinastiei T'ang. Numele de familie al împăraților T'ang era Li, ca și acela al lui Lao Tzu. Aceștia se considerau descendenții lui și astfel au ridicat *Tao Te Ching* la statutul de lucrare clasică oficială.

Celelalte două cuvinte au fost adăugate în aceeași perioadă ca și Ching, adică în timpul dinastiei Han. Ele reflectă împărțirea tradițională a textului în două secțiuni.

Prima, de la capitolul 1 la capitolul 37, începe cu definirea lui Tao și apoi îl studiază în amănunțime. A doua parte, de la capitolul 38 la 81, se deschide cu definiția lui Te și apoi continuă să discute despre Tao, cu diferite referiri la capitole noi despre Te, de unde și titlul de Lucrare clasică despre Tao și Te. Înainte de a-i fi dat acest nume, cartea era cunoscută doar ca *Lao Tzu*. Acest lucru arată motivele (pe care le-am enumerat mai sus) pentru care textul i-a fost atribuit lui Lao Tzu. Titlul respectă modelul tradițional de numire a cărților după cei care au fost „învățători" — de aici avem și cărțile *Meng Tzu* (Mencius), *Chuang Tzu* și *Lieh Tzu*, toate numite după „învățători". Este semnificativ faptul că pe măsură ce *Lao Tzu* a devenit din ce în ce mai importantă în timpul dinastiei Han, acesteia i s-a dat un nou nume, pentru a-i sublinia importanța deosebită și pentru a o plasa mai presus de altele, cum ar fi *Chuang Tzu* și *Lieh Tzu*.

Probabil, merită să spunem că cel mai timpuriu text existent are cele două secțiuni inversate. Acest text, găsit printre obiectele funerare dintr-un mormînt ce data din anul 168 î.H. avea secțiunea a doua la început. Astfel, cartea devine *Te Tao Ching*, deși lucrarea găsită în mormînt nu avea nici un titlu. Și scriitorul Han-fei Tzu, dinainte de dinastia Han, a inversat cele două secțiuni cînd a scris despre *Lao Tzu*, astfel că este interesant că, cel puțin pentru o perioadă, Te a putut fi pe bună dreptate considerat drept cea mai importantă parte a operei.

Problema este cum să traducem cel mai bine *Tao Te*. Arthur Waley o numește „Calea și puterea ei". Needham : „Canonul virtuții lui Tao". Mai greu este cu Te, căci el

este deschis unui număr de interpretări, dar cu două dintre ele principale, care apar ca oponenți de bază: „Virtute" și „Putere / autoritate". Cei mai mulți traducători presupun că termenul Te este subordonat celui de Tao în titlul, așa cum este și în textul propriu-zis. De aici și rolurile atribuite în traducerile lui Waley și Needham, ca inferior lui Tao. Așa că putem alege ce vrem, pentru că nu există un răspuns corect! De acum încolo, ne vom referi la ea pur și simplu sub denumirea de *Tao Te Ching*.

Fiind o carte, se încadrează în categoria literaturii vechi alături de alte lucrări clasice, cum ar fi *I Ching* și *Ch'un Ch'iu*. Fiecare dintre aceste cărți folosește afirmații scurte, pline de miez, care sînt gîndite în mod evident ca de sine-stătătoare — adică, de obicei, nu există nici o legătură clară cu ceea ce urmează. Ele sînt alcătuite astfel, încît să necesite ori un comentariu oral, ori unul scris din partea unui profet sau a unui învățat.

I Ching este un exemplu foarte bun. Scrisă inițial cîndva în preajma anului 1000 î.H. ea este cea mai veche carte existentă a Chinei. Stilul ei deosebit este conferit de propoziții scurte, care dau minimum de informație și îi permit cititorului să își folosească propria înțelegere, pentru a le încadra într-un context specific. Chiar și atunci cînd cititorul este capabil să o facă, el mai are totuși nevoie de un comentator specializat în *I Ching*, pentru a-i fi revelate multele înțelesuri virtuale ale textului. Astfel, de exemplu, hexagrama nr. 41 începe cu următorul text:

„Rănit. Ai încredere. Noroc extrem de mare și nici un regret. Comportarea potrivită este posibilă.

Este bine să înaintezi atunci cînd ești pregătit pe deplin. Două coșuri cu ofrande pot fi mai folositoare decît ofrandele scumpe".

Textul nu poate fi înțeles imediat de către cititorul mediu decît într-un mod foarte simplist. Mai mult decît atît, hexagramele nr. 40 și 42 nu par să aibă nici o legătură cu nr. 41. Hexagrama 40 spune :

„Dă-i drumul. În sud-vest există avantaje. Dacă nu mai este nimic de făcut, întoarcerea lui va fi cu noroc. Dacă el trebuie să plece, oriunde s-ar duce, va avea mai mult noroc dacă va călători devreme".

În timp ce hexagrama 42 este următoarea :

„Sporește. Este folositor să înaintezi cu planuri în minte. Este bine să treci marele rîu".

Parcă fiecare hexagramă ar fi de sine stătătoare, ca o colecție de proverbe, fără nici o legătură între ele, în afară de faptul că sînt proverbe. La acestea, se adaugă obscuritatea înțelesurilor care are nevoie, după cum spuneam, de comentarii.

Ch'un Ch'iu este asemănător în multe privințe cu *I Ching*. Titlul înseamnă „Cronica primăverii" și este o cronică a evenimentelor fiecărui an, din interiorul și din preajma statului Lu, de la 722 î.H. la 481 î.H. Ea este importantă pentru chinezi, deoarece este una dintre cele cinci cărți clasice ale confucianismului — alături de *I Ching*, *Shu Ching* (Carte de istorie), *Shih Ching* (Carte de poeme) și *Li Chi* (Carte de rituri). Se presupune că *Ch'un*

Ch'iu ar fi scrisă de către K'ung, iar rîndurile ei rare au fost mereu studiate de atunci de către învățații confucianiști, pentru a depista înțelesurile mai profunde pe care se presupune că le conțin. În timp ce textul acesta are o legătură cronologică între un capitol și altul, el prezintă încă același model de bază ca și *I Ching*, adică este un text plin de semnificații ; nu există legătură între o afirmație și alta, în afară de faptul că sînt adunate într-un anumit an și au nevoie de comentarii, pentru a înțelege ceva din ele. Iată un exemplu din cartea a VI-a, anul al optsprezecelea al ducelui Wan (608 î.H.) :

„În primăvara celui de-al optsprezecelea an al său, în luna a doua a regelui, de ziua Ting-ch'ou, ducele a murit sub turnurile sale.

A murit Ying, contele de Ts'in.

Vara, în timpul lunii a cincea, în ziua de Wu Hsu, oamenii din Ts'e și-au ucis conducătorul, pe Shang Yin.

În luna a șasea, în ziua de Kuei Yu, l-am înmormîntat pe conducătorul nostru, ducele Wan.

Toamna, fiul ducelui Sui, împreună cu Shu-sun Ti-shin, s-a dus la Ts'e.

Iarna, în timpul lunii a zecea, fiul a murit.

Soția, doamna Kung, s-a întors la Ts'e.

Ki-sun Hang Fou a mers la Ts'e.

Kiu și-a ucis conducătorul, pe Shu-Ki."

Veți fi uimiți cînd veți afla ce spun învățații confucieni că înseamnă cu adevărat aceste simple informații !

Ceea ce vreau să spun este că natura concisă și fragmentară a lui *Tao Te Ching* este tipică atît pentru limitele (respectiv, posibilitățile) inerente în natura de bază a stilului scrierilor chinezești mult mai vechi, cît și pentru faptul că impune explicații și comentarii. Pare foarte probabil că texte ca *Tao Te Ching, I Ching* și *Ch'un Ch'iu* au apărut din fragmente de înțelepciune orală, care au fost adunate și apoi înșirate ca perlele pe ață. Fiecare este distinctă, rotunjită și lustruită de timp și repetare. Totuși, împreună au un fel de scop comun. Aceste colecții de zicale au fost citate, amintite și trecute mai departe în discuții, dezbateri și comentarii. Problema noastră, fie că sîntem chinezi și ne apropiem de textele noastre vechi, fie că sîntem occidentali, descoperind pentru prima dată aceste documente fascinante, este că astăzi am pierdut contextul în care au apărut ele. Noi nu gîndim ca cei din vechime, iar multe dintre caractere și-au schimbat atît de mult înțelesul de-a lungul secolelor, încît pun reale probleme de interpretare. De asemenea, din cînd în cînd, ne confruntăm cu simboluri și imagini al căror adevărat înțeles s-a pierdut și în legătură cu care nu putem decît să facem presupuneri. Totuși, poate că tocmai această greutate și caracterul vag al textelor ne atrag atît de mult, pentru că sîntem siliți să încercăm să le înțelegem în propriul nostru context, modificîndu-l și pe acesta, în încercarea de a înțelege cît mai mult posibil despre contextul intelectual original din care au apărut.

După ce am studiat contextul literar al lui *Tao Te Ching,* trebuie să spunem că această lucrare marchează o

evoluție. În timp ce textul este încă foarte concis, iar capitolele au numai întîmplător vreo legătură directă și perceptibilă cu cele de dinainte și de după ele, perlele izolate de înțelepciune din *Tao Te Ching,* înșirate împreună, dovedesc o explorare mult mai profundă a fiecărei teme decît alte cărți de același fel. Fiecare capitol din *Tao* este el însuși un amestec de versuri într-un rînd cu unele expuneri. Prin urmare, îi oferă cititorului o mai mare înțelegere, inerentă textului propriu-zis, decît *I Ching* sau *Ch'un Ch'iu*. Să luăm de exemplu capitolul 25 :

„Ceva este creat misterios
Cu mult înainte de facerea Cerului sau a Pămîntului
Este tăcut și nu are formă,
Nu are egal.
Este întotdeauna prezent, mișcîndu-se fără încetare.
Din el, ca dintr-o mamă, a apărut tot ce trăiește.
Nu știu cum să-l numesc.
Așa că îi voi spune Tao.
Plin de îndoială, îi voi spune Cel mai mare.

Fiind cel mai mare, se răspîndește pretutindeni.
Tăcut, el umple totul.

Deci, spun că Tao este cel mai mare.
Este mai mare chiar decît Cerul.
Cerul este mai mare decît Pămîntul
Pămîntul este mai mare decît conducătorul.

Aceștia sînt cei patru mai mari, iar conducătorul este unul dintre ei.

Oamenii învață de la Pămînt.
Pămîntul urmează Cerul.
Cerul este condus de către Tao.
Tao este pur și simplu calea naturală."

În timp ce textul este plin de înțelesuri profunde, care cer studiu și reflecție, el se constituie și drept comentariu asupra lui însuși, dezvoltînd o idee și o imagine, apoi reiterînd-o. Prin urmare, *Tao Te Ching* oferă cu mult mai mult decît *I Ching* sau *Ch'un Ch'iu* — ceea ce a făcut, probabil, să fie întotdeauna atît de popular. Capitolul 39 este un exemplu bun de zicătoare, amplificare a zicătorii și comentariu :

„De la începutul timpului, toate lucrurile au venit din Unu.
Cerul este senin și tăcut.
Pămîntul este pașnic și îndurător.
Zeitatea este bună și puternică.
Valea poartă totul.
Toate lucrurile sînt bune și vii.
Regele este binevenit și țara este condusă bine de el.
Toate aceste virtuți vin din armonie.

Dacă cerul nu ar fi senin, s-ar prăbuși.
Dacă pămîntul nu ar fi îndurător, s-ar fărîmița
Dacă zeitatea nu ar fi bună, ar fi disprețuită.

Dacă valea nu ar fi goală, nu ar putea cuprinde lucrurile.
Dacă lucrurile nu ar fi întreținute de virtute, ele ar muri.
Dacă regii nu ar fi drepți, ar avea parte de revolte.

Amintiți-vă, fără cel umil nu poate exista cel puternic.
Fără temelii, nu poate exista nici un loc mai înalt.
Regii își spun «Cei singuri». Prin această umilință ei
Sînt de fapt cei mai înalți.
A avea prea mult succes înseamnă a fi pe drumul înfrîngerii.
A fi jad este foarte rar și deci important,
În timp ce fiind ca oricine altcineva, ești precum nisipul comun."

Filozofia din Tao Te Ching

Care este deci mesajul esențial din *Tao Te Ching?* Cred că aceasta este o întrebare la care nu se poate da un răspuns exact, deoarece această lucrare nu a fost scrisă de către o singură persoană, urmînd o succesiune logică a argumentației. Nici cel care a completat-o nu a încercat să-i dea o formă mai elaborată decît cea alcătuită din secțiunea Tao și secțiunea Te. Nici nu avem de-a face cu o carte care și-a propus în mod conștient să prezinte cazul „taoiștilor", pentru că, după cum am arătat mai sus, taoismul și taoiștii nu au existat drept comunități distincte, cu conștiință de sine, cînd a fost creată cartea. Să spunem iarăși că s-ar putea ca acesta să fie unul dintre motivele

pentru care textul este atît de popular. Deoarece nu are o idee centrală, pe care să o dezvolte sistematic, este o operă mult mai interesantă și incitantă decît scrierile lui K'ung, cu dezvoltările lor logice de idei.

Prin urmare, trebuie să abordăm cartea fiind conștienți de faptul că, oriunde am deschide-o, vom putea întîlni un bulgăre de înțelepciune, învățături, comentarii și metafore, care ne vor stimula, prin ele însele, să gîndim. Cărți ca : *Tao Te Ching* și *I Ching* au fost folosite tocmai în această formă în rugăciunile personale, de-a lungul secolelor, în China.

Ceea ce putem spune este că textul studiază problema cunoașterii, a timpului, a limbii și sensului, a Căii și a lucrurilor materiale sau nemateriale. Ea caută să spulbere complezența modului nostru convențional de folosire a limbajului, scoțîndu-i în evidență limitele ; caută să ne zădărnicească dorința de a măsura și controla realitatea și o face prin cîteva idei cheie sau argumente care apar în întregul text. Să luăm drept exemplu limbajul. Cartea începe cu o discuție asupra imposibilității acestuia de a exprima sau măcar de a se apropia de realitate.

> „Tao despre care se vorbește nu este natura eternă a lui Tao.
>
> Ceea ce poate fi numit nu este adevăratul Tao".
>
> (*Tao Te Ching*, capitolul 1).

Pe lîngă această imposibilitate de a-l defini, mai este și puterea și autoritatea lui fundamentală. Este pur și simplu baza, rădăcina, sursa a orice, după cum subliniază și textul din capitolul 25. În gîndirea din *Tao Te Ching*, Tao

s-a transformat dintr-un bloc de la baza realității nu doar în realitate însăși, ci în originea informă a tot ceea ce există și a tot ce urmează să fie. Capitolul 32 ilustrează atît imposibilitatea limbii de a-l exprima pe Tao, imposibilitatea creată de Tao pentru a se controla pe sine, cît și originea întregii vieți în Tao.

„Tao este pînă la urmă și pentru totdeauna imposibil de definit.
Deși pare nesemnificativ, căci nu are formă, este imposibil să-l cuprinzi.
Dacă puternicii conducători ar putea să-l înțeleagă,
Toate cele vii i-ar asculta pe ei.
Cerul și Pămîntul ar putea fi unite
Și ar cădea ploaia liniștitoare
Oamenii nu ar mai avea niciodată nevoie să fie învățați
și toate lucrurile ar trăi așa cum trebuie".

Tao Te Ching ca manual al regalității

Alături de această profundă filozofie a limbajului sensului și a originilor mai există încă o direcție majoră, care apare din cînd în cînd în text : dorința cărții de a fi un fel de manual pentru regi. La intervale repetate de-a lungul textului, sînt oferite sfaturi pragmatice și ingenioase în legătură cu felul de a-i conduce pe oameni. Acestea variază de la îndemnul moral de a nu fi arogant în fața supușilor pînă la reguli arătînd cum să conduci în așa fel, încît să curgi o dată cu Calea, iar oamenii să nu-și dea seama că sînt conduși. Nu este întîmplător că în Occident au

apărut recent multe versiuni ale lui Tao, care pretind că sînt niște manuale de conducere a orice, de la guvernarea lumii pînă la administrarea în corporații. *Tao Te Ching* conține un mare număr de sfaturi practice, alături de idei destinate să-i determine pe conducători să se oprească și să gîndească. Un exemplu care le combină este fragmentul cu privire la război (capitolele 30 și 31 se ocupă de acest lucru).

„Unde și-au făcut tabăra trupe,
vor crește doar plante sălbatice și nefolositoare.
Cînd trece armata,
recolta va fi distrusă".

„Dacă folosești forța, te vei pomeni că devii slab.
Aceasta nu este calea lui Tao."

„Cînd oamenii mor într-un război,
conducătorul ar trebui să le plîngă pieirea.
Orice victorie ar trebui să fie considerată o înmormîntare".

Sfatul de mai sus este foarte relevant pentru orice conducător sau pentru nobilii puternici. Dar *Tao Te Ching* mai conține și o înțelepciune de un fel simplu, însă foarte important, care se comunică oricui are un rol de autoritate, ca în capitolul 44 :

„Ce este mai important ?
Faima sau adevăratul tău eu ?
Eul tău adevărat sau bogăția,
Care este pînă la urmă cel mai valoros ?"

Pentru mulți, faptul că taoiștii au drept carte de bază un text care pare să valideze puterea, autoritatea și dominația, ca fiind căi valabile de folosire a înțelepciunii taoiste, constituie oarecum o surpriză. Ne gîndim la versurile împotriva puterii ale înțelepților taoiști de mai tîrziu; la renunțarea completă la astfel de mijloace, a înțelepților care trăiesc singuri în munți; la disprețul cu care privesc cei nemuritori la astfel de preocupări. Totuși, în *Tao Te Ching* nu găsim doar aprobarea unor astfel de mijloace, ci chiar instrucțiuni pentru a obține eficiența prin intermediul lor. De ce ?

Răspunsul a fost dat mai devreme. Acest text nu este perspectiva unui singur scriitor, ci o colecție de zicale comentate. În al doilea rînd, taoismul înțelepților și filozofilor, de la dinastia Han mai departe, nu a existat atunci cînd a fost creat textul. În relatarea tradițională a poveștii vieții lui Lao Tzu, taoiștii accentuează două lucruri. Ca și K'ung, el a fost cea mai mare parte a vieții un funcționar mărunt, servind cu credință un stat, apoi, cînd a părăsit statul, a făcut-o dezgustat de proasta conducere a lui — exact același motiv pe care îl invocă și K'ung, și nu pentru că ar fi negat dreptul în sine al statului de a exista.

Folosirea paradoxului

Alt element de mare importanță din *Tao Te Ching* este folosirea paradoxului. Paradoxul este folosit pentru a ne obliga să regîndim sau chiar, uneori, pentru a ne arăta că încercările noastre de a gîndi și a raționa sînt sortite eșecului. Aceasta este o trăsătură distinctivă a textului și

care are ecou în scrieri taoiste de mai tîrziu, cum ar fi *Chuang Tzu* și *Lieh Tzu*.

„În acest fel înțeleptul știe fără să cerceteze;
El vede fără să se fi uitat ;
El împlinește fără să facă nimic."

(*Tao Te Ching*, capitolul 47)

„Renunță pentru a învinge.
Apleacă-te pentru a deveni drept.
Golește-te fiind plin.
Consumă lucrurile pînă la capăt și ele sînt noi."

(*Tao Te Ching*, capitolul 22)

Lao își explică de ce sînt atît de importante paradoxurile sau contrariile pentru înțelegerea Căii.

„Îndurarea este recunoscută de către oameni, pentru că ei cunosc opusul ei, care este micimea sufletească.

Oamenii cunosc binele numai pentru că există și rău.
Dificultatea și ușurința există în orice muncă.
Lungimea și scurtimea există pentru că poți să le compari.
Înaltul și josul există unul datorită altuia.

(*Lao Tzu*, capitolul 2)

Presupunerea care se face în *Tao Te Ching* este aceea că orice realitate care poate fi întrezărită trebuie să fie paradoxală sau, cel puțin, un act balansînd între opuse.

Prin acest lucru, textul respectă înțelegerea tradițională chineză a realității, ca fiind alcătuită din două forțe opuse, cunoscute sub numele de yin și yang. Aceste forțe sînt pur și simplu forțe naturale, și nu zei sau puteri divine cu un spirit propriu. Ele reprezintă marile opuse, yin fiind principiul feminin, recele, moalele, umedul etc., în timp ce yang este principiul masculin, fierbintele, tarele și uscatul etc. În gîndirea chineză, viața merge înainte datorită luptei permanente dintre aceste forțe opuse, yin și yang, pentru a domina una asupra celeilalte. Totuși, exact atunci cînd una pare să prevaleze, ea începe de fapt să intre în declin. Astfel, atunci cînd vremea este mai mult yin, în toiul iernii, natura începe să treacă spre primăvară și vară, yang.

Se pare că aceste idei, yin și yan, au început pentru prima oară să capete o formă specifică în preajma perioadei cînd s-a compilat *Tao Te Ching,* prin secolele al cincilea și al treilea î.H. Lao Tzu le include în ceea ce mulți au considerat a fi afirmația unui crez fundamental privind natura cosmică a lui Tao.

„Tao este originea Unului.
Unul l-a creat pe Doi.
Doi l-a format pe Trei.
Din Trei s-a dezvoltat toată viața.

Toate lucrurile sînt preluate de către Yin și poartă
Yang înăuntrul lor.
Cînd se combină acestea, atunci este creată energia (ch'i) vieții".

(*Tao Te Ching,* capitolul 42).

Tao este considerat a fi originea mai presus de origini. Din Tao provine originea, iar din aceasta cele două forțe, yin și yang. Ele au generat triada Cer-Pământ-Umanitate, care la rîndul ei a dat naștere tuturor formelor existente. Aceasta este schița existenței oferită de *Tao Te Ching*. Să observăm cît de mult a evoluat înțelesul limitat al cuvîntului Tao sau chiar conceptul de Tao divin, care se dezvoltase în perioada de dinainte de secolul al cincilea î.H. De asemenea, depășește cu mult semnificația dată de K'ung ideii de Tao, care era mai curînd formală și funcțională. Nici o cercetare a lucrării *Tao Te Ching* nu este completă dacă nu cuprinde și ideea cea mai dificilă a lui Lao Tzu, și anume aceea de non-acțiune. Sintagma chineză este *wu-wei* și este într-adevăr greu de găsit un echivalent în altă limbă. Traducerea cea mai frecventă este aceea de „non-acțiune", și totuși, ea este, prin ironia sorții, prea pasivă, căci ideea de *wu-wei* constă în realizarea lucrurilor nefăcînd nimic, în afară de a călători prin forța sau Calea lui Tao. Uneori, ea este interpretată ca fiind o inactivitate totală — așa cum au făcut Cei Șapte Înțelepți din Crîngul de Bambus, un grup extraordinar de poeți bețivi din secolul al treilea, despre care vom vorbi mai mult într-un capitol următor. *Wu-wei* este arta de a fi, arta de a exista într-o asemenea armonie cu Tao, încît totul să se întîmple așa cum trebuie — nu impus, nu căutat, nu planificat, nu cumpărat, nu dorit. În această concepție, se află germenii faptului care îi va îndepărta pe taoiștii de mai tîrziu de locurile din guvern și de ambițiile puterii și autorității.

Prin aceste evoluții s-a pregătit ceea ce cunoaștem sub denumirea de Școala Tao — *Tao Chia.* Acum, trebuie să ne întoarcem spre celelalte două capodopere ale taoismului filozofic — și să descoperim că aici există un lucru ce lipsește din *Tao Te Ching* și care este o caracteristică a acestor cărți ulterioare. Este vorba despre un simț al umorului minunat și, uneori, răutăcios !

Chuang Tzu

Putem într-adevăr să-l numim un „text taoist" ? Nu este sigur. După cum am văzut mai devreme, taoismul s-a aplicat drept clasificare numai lucrărilor cum sînt cele ale lui Lao Tzu, Chuang Tzu și Lieh Tzu, la mult timp după moartea acestora și la și mai multă vreme după ce compilațiile care le poartă numele au fost desăvîrșite. Ei nu se autointitulau taoiști, ci pur și simplu cercetau probleme legate de vremurile acelea și de cultura de atunci. Faptul că, mai tîrziu, ei au fost considerați ca aparținînd unei singure mișcări este problema noastră. Cînd îl citim sau îl analizăm pe Chuang Tzu, trebuie să avem acest lucru în minte, căci nu este bine să-i impunem un rol în care el nu s-a văzut niciodată. La urma urmelor, cartea lui menționează și relatează aproape de două ori mai multe povești despre K'ung (Confucius) decît despre Lao Tzu. Este o carte care, deși utilizează unele idei comune din *Tao Te Ching,* nu afirmă niciodată că citează de acolo și doar de vreo cîteva ori folosește texte care sînt aproape sigur din *Tao Te Ching,* citind *Cronica primăverii și a toamnei* de K'ung. Aceasta este o carte atît de diferită de limbajul

criptic și minimalist din *Tao Te Ching*, încît pare aproape să fie de pe altă planetă.

Lucrarea studiază desigur conceptul de Tao, ca și multe alte idei provenite de la școlile filozofice ale vremii. Chuang Tzu se ocupă de cei care caută nemurirea, dar uneori este greu de spus dacă îi laudă sau îi ia în rîs. Este continuată ideea din *Tao Te Ching* conform căreia limbajul nu poate defini, dar, făcînd astfel, se sparg, de asemenea, limitele impuse de către limbaj. Conține atît momente de reflecție serioasă (ca și *Tao Te Ching*), cît și, mai ales, o mulțime de anecdote, glume, trucuri, practici, povești și alte astfel de lucruri — fiind, de fapt, una dintre cele mai amuzante cărți chinezești. Deci, care sînt elementele ei „taoiste" ? Vom afla acest lucru atunci cînd vom studia cea mai interesantă carte, care însă, din păcate, nu a ajuns atît de faimoasă în Occident pe cît merita.

Chuang Tzu — Omul

Chuang Tzu, fiind o carte „taoistă" nu mai este nevoie să spunem că nu știm aproape nimic despre presupusul ei autor. Chuang Tzu a trăit în timpul domniei regelui Hui din Liang (aproximativ 370 — 320 î.H.) și a regelui Hsuan din Ch'i (319 — 301 î.H.), în perioada Statelor Combatante. S-a născut în zona Meng din regatul Sung, astăzi Honan. Numele lui de familie era Chuang iar numele mic Chou. Se pare că îl mai chema și Tzu-hsiu. Ssu-ma Ch'ien nu mai are decît foarte puține lucruri de adăugat, în afară de faptul că Chuang Tzu înclina către ideile lui Lao Tzu, dar era interesat de toate școlile contemporane. Ssu-ma

Ch'ien, istoricul din perioada Han timpurie, consemnează că era un scriitor excelent, cu o inteligență vie, el povestește o istorie despre Chuang Tzu, care surprinde ceva din omul acesta fascinant.

„Regele Wen din Ch'u auzise de îndemînarea lui Chuang Tzu, astfel că i-a trimis un mesager cu o mulțime de daruri de preț și l-a invitat la curte, pentru a-i fi ministru. Rîzînd, Chuang Tzu, i-a spus trimisului regelui: «O mie de livre de aur este un cadou frumos. Să ți se ofere un minister este o mare cinste. Dar ați văzut vreodată un bou dus la sacrificare? Este îngrășat cîțiva ani la rînd, apoi îmbrăcat în haine frumoase și dus la altarul principal. În clipa aceea, el ar prefera probabil să fie un purcel de rînd, dar din nefericire este prea tîrziu. Du-te! Nu mă insulta. Aș prefera să mă tăvălesc în noroi decît să-i fiu îndatorat împăratului. Nu voi deveni niciodată ministru, căci voi fi întotdeauna liber să trăiesc așa cum vreau eu.»"

Spre deosebire de Lao Tzu, putem fi destul de siguri, fie că Chuang Tzu a scris o mare parte a cărții care îi poartă numele, fie că discipolii săi au adunat multe povești adevărate despre el. Totuși, la fel ca toate celelalte mari personalități ale timpului, el a mai atras și alte istorii care, inițial, nu aveau, probabil, nimic de-a face cu el. După cum am văzut în cazul lui Lao Tzu, aceasta nu constituia din partea compilatorilor o fraudă sau o înșelătorie, ci un fel de a onora un mare om. Există o adevărată dispută în legătură cu care dintre cele treizeci și trei de capitole ale textului existent din *Chuang Tzu* au avut inițial vreo

legătură cu acesta. Totuși, este general admis faptul că așa-numitele Capitole interne reprezintă scrierea unui spirit mult superior celui aparținînd scriitorilor care au alcătuit celelalte capitole. Capitolele interne sînt primele șapte. Este aproape sigur că în celelalte douăzeci și cinci există fragmente mari scrise de aceeași mînă sau același spirit, dar textul a fost trunchiat în decursul secolelor. Ediția standard este aceea a lui Kuo Hsiang (secolul al patrulea î.H.), cu treizeci și trei de capitole. Totuși știm că Ssu-ma Piao a editat tot atunci o versiune de cincizeci și două de capitole, iar puțin mai tîrziu, în secolul al treilea, Hsiang Hsiu — o versiune de douăzeci și șapte de capitole. Asemenea diferențe trebuie să ne determine să privim textul existent cu oarecare precauție.

În ciuda faptului că trebuie să abordăm textul cu atenție, din cele șapte capitole se observă că sîntem în compania unui om ale cărui vitalitate, simț al umorului și spirit alert îl fac la fel de interesant astăzi ca și cu multe secole în urmă. Spre deosebire de *Tao Te Ching,* unde nu întîlnim nici o personalitate, în *Chuang Tzu* prezența lor este evidentă. Stilul lucrării este acela al unei povestiri și al unei dispute, iar pentru autorul ei nu exista prieten mai bun decît acela care îi dezaproba total spusele ! Lui Chuang Tzu îi plăcea să pună sub semnul întrebării în special punctele de vedere ale unui anume prieten, Hui Shih, numit uneori Hui Tzu. Să urmărim o mostră a tipului de discuții care îi atrăgeau :

„Hui Tzu și Chuang Tzu se plimbau pe malul rîului Hao, cînd acesta din urmă a spus :

— Vezi cum vin peștii la suprafață și înoată după cum vor ? Iată ce le place cu adevărat.

Hui Zi i-a răspuns :

— Nu ești pește, deci cum poți să spui că știi ce le place peștilor ?

Zhuang Zi a zis :

— Nici tu nu ești în locul meu, deci cum poți ști că nu știu ce le place peștilor ?

Hui Zi a replicat :

— Nu sînt în locul tău, așa că, desigur, nu știu ce știi tu. Totuși, cu siguranță că nu ești pește, ceea ce dovedește că nu știi ce le place cu adevărat peștilor.

Zhuang Zi a spus :

— Ei ! Dar să revenim la problema pe care ai ridicat-o inițial, dacă nu ai nimic împotrivă. M-ai întrebat de unde știu ce le place cu adevărat peștilor, prin urmare, știai deja că știu atunci cînd m-ai întrebat, iar eu știu, pentru că mă aflu aici pe malul rîului Hao."

(*Chuang Tzu,* capitolul 17)

Chuang Tzu trebuie să se fi purtat cu foarte multă asprime față de Hui Tzu, la care bănuim că acesta îi răspundea în virtutea unei adevărate prietenii. De exemplu, în capitolul treizeci și trei întîlnim o analiză a diferitelor școli filozofice ale timpului și descoperim învățăturile lui Hui Tzu parodiate. În principal, Hui Tzu susținea idei referitoare la Tao, ce se apropiau de școala lui Mo Tzu, care

credea că toți oamenii sînt demni și capabili de dragoste, deoarece au o origine comună. Hui Tzu a mers încă și mai departe, afirmînd că toate lucrurile pămîntești, nenumăratele ființe, cu alte cuvinte toate cele vii, trebuie iubite la fel de mult. Hui Tzu se apropie în această privință de unicitatea universală și de rolul originar asumat de Tao, pe care începuse să-l cerceteze *Tao Te Ching*. După cum afirmă capitolul treizeci și trei din *Chuang Tzu*, „Hui Shih a încercat să introducă o viziune generoasă asupra lumii și să-i ilumineze pe retori". Totuși, în același capitol, Chuang Tzu ironizează eforturile filozofice ale lui Hui Shih, asemănîndu-le unui țînțar în ceea ce privește semnificația. Din punctul nostru de vedere, este mai interesantă afirmația lui conform căreia „dacă ar fi arătat numai puțin mai mult respect pentru Cale, ar fi fost mai aproape de dreptate." Din cînd în cînd, întrezărim o personalitate extrem de reală în poveștile despre Chuang Tzu cuprinse în carte. Observațiile sale în legătură cu moartea lui Hui Tzu, o moarte după care nu și-a revenit niciodată pe deplin, sînt cele mai impresionante :

„Chuang Tzu trecea odată pe lîngă mormîntul lui Hui Shih. Întorcîndu-se către tovarășii lui, a spus : «A fost odată un tencuitor ce își ruga prietenul, un zidar, să îndepărteze bucățelele de tencuială mai subțiri decît pînza de păianjen care îi intrau în nas. Cu o mișcare a securii, acesta înlătura bucățica de tencuială, fără să-i vatăme nasul și fără ca prietenul său să prindă de veste. Aflînd acestea,

prințul din Sung îl rugă să vină și să îndeplinească acest lucru în fața lui. Zidarul răspunse: «E adevărat că pot face acest lucru cu o secure, însă, din păcate, trupul asupra căruia exersam nu mai există.» De la moartea maestrului, am fost lipsit de materialul potrivit pe care să exersez. Nu mi-a rămas nimeni cu care să discut.»"

(*Chuang Tzu*, capitolul 24)

Prin urmare, începem să înțelegem că Chuang Tzu aprecia un argument bun și că era capabil de sentimente foarte durabile. Dacă există o sintagmă care să-i cuprindă învățăturile, aceasta este cea de libertate individuală. Întreaga lucrare ne abate de la sfaturile serioase date regilor de către *Tao Te Ching*, manualul guvernării, înspre imaginea tradițională a înțeleptului taoist, ca ființă retrasă care a respins puterea, autoritatea și poziția socială ca fiind iluzii periculoase. Povestea citată mai devreme din Ssu-ma Ch'ien surprinde ceva din acest refuz al puterii și al autorității. Una dintre cele mai cunoscute legende despre Chuang Tzu ne oferă o imagine a atitudinii sale față de gîndirea convențională. Lui Chuang Tzu îi plăcea să dea evenimentelor o întorsătură care să stimuleze gîndirea; el încearcă astfel să ne elibereze de idei și de modele de comportare prestabilite, să ne facă să vedem lucrurile mai în profunzime și să depășim limitele convențiilor. Aceasta este Calea libertății.

Cînd a murit soția lui Chuang Tzu, Hui Tzu l-a vizitat, pentru a-și exprima condoleanțele. Imaginați-vă groaza lui atunci cînd l-a găsit tolănit, lovind într-un vas și cîntînd ! Hui Tzu l-a certat pe Chuang Tzu. Acesta era felul în care o cinstea pe cea cu care trăise și care îi crescuse copiii ? Chuang Tzu i-a răspuns că la început fusese la fel de îndurerat ca oricine, dar apoi s-a așezat și s-a gîndit la ea.

„Am privit înapoi spre începuturi și spre vremea cînd s-a născut, nu doar atunci, ci și cînd ea nu avea încă trup ; nu doar cînd nu avusese trup, ci și atunci cînd încă nu avea spirit. La un moment dat, printr-o minune nemaipomenită, a avut loc o transformare, iar ea a fost înzestrată cu spirit. Încă o schimbare și a dobîndit trup. Încă o modificare și s-a născut. Acum s-a petrecut o altă schimbare, a murit. Este la fel ca în cazul anotimpurilor : primăvară, vară, toamnă și iarnă. Acum va sta liniștită într-o sală mare. Dacă aș fi urmat-o la groapă strigînd și plîngînd, ar fi însemnat că nu am înțeles ce este destinul. Iată de ce m-am oprit."

(*Chuang Tzu*, capitolul 18)

Moartea este un subiect tabu în orice societate. Acest lucru este cu atît mai valabil în societatea tradițională chineză, cu credința ei în strămoși și cu ritualurile morții, astfel că atitudinea lui Chuang Tzu le-ar fi părut contemporanilor săi chiar mai nepotrivită decît ne apare nouă.

Pentru a completa imaginea, să mai luăm în considerare încă o poveste despre moarte, istorisită de el :

„Au fost odată patru prieteni : domnii Ssu, Yo, Li și Lai. Ei doreau să caute împreună adevărul, deși recunoșteau că limbajul nu-i poate ajuta. Într-o zi, domnul Lai s-a îmbolnăvit și era limpede că se afla în pragul morții. Familia s-a adunat în jurul lui, strigînd și plîngînd ; dintr-o dată, a apărut domnul Li și i-a mustrat pe toți, spunînd :

— Liniște ! Nu împiedicați procesul schimbării.

Sprijinindu-se de ușă, domnul Li medita cu glas tare cu privire la ce se va întîmpla cu domnul Lai.

— Ce minunat este Creatorul vieții ! Ce urmează să ți se întîmple ? Unde te vei duce ? Vei deveni un ficat de șobolan sau picioarele unei insecte ?"

(*Chuang Tzu*, capitolul 6)

Chuang Tzu — Gînditorul

Chuang Tzu încearcă în mod consecvent să înlăture ideea cititorului cum că schimbarea ar fi rea și că totul ar fi în regulă, dacă am reuși fie și numai să facem ca lucrurile să fie drepte și bune. În acest model răsunător, în care schimbarea este esența Căii, Chuang Tzu combină puncte de vedere aparținînd lui Lao Tzu și „Cărții schimbării" *(I Ching)*. El pune, de asemenea, bazele căutării nemu-

ririi, pe care o consideră alături de schimbare ca fiind un mod prin care poate continua viața.

În *Chuang Tzu* întîlnim pentru prima oară noțiunea de nemuritor. Ideea existenței unui sau a mai multor locuri, unde oamenii trăiau fără să moară vreodată era foarte răspîndită în China, cel puțin din secolul al cincilea î.H. Diferiți conducători trimiseseră expediții în căutarea Insulelor Nemuririi sau a munților Kunlun din vest. În epoca în care se compila *Chuang Tzu*, fuseseră inițiate mai multe expediții. Deoarece nemurirea a devenit o preocupare principală a taoismului tîrziu, poate că ar fi util să aruncăm o privire la părerea lui Chuang Tzu despre această problemă.

Chuang Tzu vorbește despre Persoana sau Omul Desăvîrșit. De obicei, se referă la cineva care a trăit în antichitate. O astfel de persoană este capabilă să înfrunte toate primejdiile naturale, cum ar fi apa sau focul, poate trăi doar cu aer și poate zbura prin simpla voință. În cele din urmă, desigur că el poate înfrunta chiar și moartea. În descrierile lui Chuang Tzu, Omul Desăvîrșit este o adevărată legătură între Cer și Pămînt. Într-un anume sens, am revenit la cele spuse despre șamani, iar în scrierile lui Chuang Tzu apar mai mulți vrăjitori, nu întotdeauna într-o lumină favorabilă.

Omul Desăvîrșit are un rol și o semnificație cosmică. El e simbolul libertății depline, deoarece este complet unificat cu universul și capabil de a se mișca în univers. Ca atare, nu este sigur dacă Chuang Tzu voia ca acest concept să fie luat în serios ! Vrem să spunem prin aceasta

că Omul Desăvîrșit ajunge să fie un simbol al Căii Desăvîrșite, a umanității și a tuturor celor vii. El este mai degrabă un arhetip decît un model pe care îl putem imita. Generațiile ulterioare au interpretat aceste descrieri drept schițe fundamentale ale formulelor de obținere a nemuririi. Presupunem că Chuang Tzu ar fi scris despre această idee ceva destul de comic. În toate descrierile, întîlnim o personificare a libertății și nu un manual al nemuririi. De exemplu, să urmărim aceste fragmente dintr-o descriere din capitolul 2 al lui *Chuang Tzu* :

„Omul Desăvîrșit este spirit pur. El nu simte nici căldura cîmpiilor arzătoare, nici frigul apelor întinse. Nu se înspăimîntă nici de fulgerul care poate despica munți, nici de furtunile care răscolesc oceanul. O asemenea persoană zboară pe nori ca și cum aceștia ar fi trăsura lui, iar soarele și luna — caii. Rătăcește peste cele patru mări și nu îl preocupă nici viața, nici moartea, nici binele, nici răul."

În alte locuri, Chuang Tzu insistă asupra uneia sau alteia dintre aceste calități, cînd descrie înțelepți care au existat cu adevărat, cum ar fi Lieh Tzu. Se povestește că Lieh Tzu era în stare să zboare prin nori. Dar Chuang Tzu nu spune nicăieri că Omul Desăvîrșit are vreo legătură cu vreo ființă umană reală. Din aceste motive, presupunem că Chuang Tzu imagina un om universal, care să joace rolul de arhetip al libertății perfecte și nu de model al împlinirii omenești. Mai mult, cînd Chuang Tzu se referă la meto-

dele folosite pentru obținerea nemuririi, el o face profund ironic. Totuși, orice ar fi gîndit Chuang Tzu, a încetat de mult să conteze, deoarece, după cum vom vedea mai tîrziu, taoismul a dezvoltat aceste idei drept procese mistice ale nemuririi și înțelepciunii.

Ceea ce accentuează Chuang Tzu este felul în care nu trebuie să pornești pe calea spre înțelepciune. El oferă sfaturi specifice „taoiste" în legătură cu natura esențială a căutării libertății și semnificației. Să luăm, de exemplu, acest incident comic povestit în capitolul 23 : „Un om, pe nume Nan-jung Chu, a venit să-l întîlnească pe Lao Tzu, sperînd că acesta ar putea să-l ajute să-și înfrunte temerile și neliniștile. De cum l-a văzut, Lao Tzu a spus :

— De ce ai venit cu atîția oameni după tine ?

Nan-jung Chu s-a întors să vadă despre cine era vorba. Desigur că Lao Tzu se referea la mulțimea de griji și preocupări pe care omul o adusese cu el.

Chuang Tzu ne familiarizează cu ideea duratei, dificultății și stăruinței pe care le presupun căutarea libertății și înțelegerea Căii. Atunci cînd vorbește despre Lieh Tzu, ne spune că, inițial, acesta și-a petrecut trei ani studiind cu maestrul său. La sfîrșitul acestei perioade, el nu mai putea face distincție între adevăr și minciună ; atunci a binevoit maestrul său să-l ia în seamă pentru prima dată. După cinci ani, el a început să înțeleagă diferența dintre adevăr și minciună. Maestrul i-a zîmbit. După șapte ani a reușit să-și elibereze complet mintea de noțiunile respective și, pentru prima dată, a fost invitat să se așeze alături

de maestru. În cele din urmă, după nouă ani, a înțeles că interiorul și exteriorul sînt totuna ; că adevărul și minciuna nu reprezintă niște probleme ; și-a simțit trupul fizic dezmembrîndu-se, devenind neînsemnat și a descoperit că poate călători precum o frunză purtată în vînt.

Iată descrierea clasică a inițierii taoiste — și, pe drept cuvînt, unii au pretins că tehnicile budiste Ch'an (cunoscute în Japonia drept Zen) derivă în parte din textele lui Chuang Tzu, Calea despre care nu se poate vorbi poate fi apropiată doar în tăcere și prin renunțarea la gîndirea rațională. Acesta este secretul lui Chuang Tzu poate cel mai bine surprins în povestea visului în care el era fluture (vezi pag. 19).

Este timpul să luăm în considerare ce oferă Chuang Tzu noțiunii de Tao și, astfel, să vedem dacă el poate fi apreciat drept un adevărat taoist. E important să înțelegem că Chuang Tzu nu definește niciodată termenul de Tao, căci acest lucru s-ar opune credinței sale în limitele unor astfel de definiții și în capacitatea lor de a ne face să ne poticnim. Chuang Tzu afirmă că el însuși are posibilități limitate de a exprima ceva despre Tao. „Am parcurs o încoace și încolo, dar nu știu încă decît unde începe. Am rătăcit după pofta inimii prin imensitatea sa, care îți întunecă mintea. Știu cum să ajung acolo, dar nu știu unde se sfîrșește."

Pentru Chuang Tzu, Tao este fundamentul atît din punct de vedere cosmic, cît și ca unitate de bază al tuturor celor vii. Fiind sursa din care provin toate cele însuflețite, care le întreține și la care se vor întoarce, el este însăși

esența vieții. Chuang Tzu merge mai departe decît Lao Tzu în cercetarea modului în care Tao este toate lucrurile și, astfel, este unitatea tuturor lucrurilor. A-l înțelege pe Tao înseamnă a înțelege identitatea a toate, idee surprinsă foarte bine în capitolul 2 :

„Dacă privești la o tulpină mică sau arăți spre o coloană uriașă, dacă vezi un lepros sau pe frumoasa Hsi-shih, observi lucruri caraghioase și nesigure sau hidoase și ciudate. Tao le unifică pe toate."

Pentru Chuang Tzu, Tao este, de asemenea, o metodă — calea spre înțelepciune sau chiar mai departe. Unii pot avea harul unui înțelept, fără să-l aibă pe Tao, în timp ce alții îl pot avea pe Tao, dar nu și priceperea unui înțelept. Cu alte cuvinte, Tao devine o conștiință care înalță ceea ce a fost deja trăit și înțeles sau invers, dar acest lucru trebuie pus într-un context foarte precis. Chuang Tzu afirmă deschis că nu se va apropia niciodată de Tao acela care se va baza pe orice lucru considerat util după standardele omenești. Numai abandonînd modelele raționale de înțelegere ia naștere adevărata înțelegere. Pentru lumea din afară, asemenea practici și raționamente pot părea curată nebunie. Pentru a ilustra acest lucru, Chuang Tzu povestește despre un copac bătrîn :

„Tîmplarul Shih călătorea prin statul Ch'i, împreună cu ucenicul său. Într-o zi, au ajuns într-un sat numit Sulița Frîntă. Acolo, în centrul satului,

se afla un stejar uriaș și noduros. Era atît de mare, încît putea adăposti două sau trei mii de boi. Avea o circumferință de nouă sute de țoli, iar ramurile cele mai de jos erau la optzeci de picioare deasupra pămîntului. Tîmplarul Shih nu i-a aruncat decît o privire și a trecut mai departe. Ucenicul său a rămas mut de uimire în fața marelui copac, apoi a alergat pentru a-l prinde din urmă pe tîmplar. Ucenicul a exclamat că nu mai văzuse un copac atît de minunat în viața lui, și totuși meșterul trecuse netulburat. De ce oare ?

Tîmplarul Shih a făcut un gest de respingere cu mîna.

— Este un copac nefolositor, căci din astfel de lemn nu se poate face nimic. De asta a rezistat atît de mult.

În noaptea aceea, Shih a visat că i-a apărut arborele și i-a ținut o cuvîntare, cerîndu-i să-i spună din ce punct de vedere gîndea. «Mă compari cu acei copaci folositori precum cireșul, mărul, părul, portocalul, lămîiul și restul pomilor și arbuștilor fructiferi ? De cum apare rodul, sînt sfîșiați și distruși. Nu, a spus arborele, mă chinui de mult timp să fiu nefolositor. Încercarea asta aproape m-a ucis, dar am dus-o pînă la capăt. Crezi că aș fi rezistat atît de mult dacă aș fi fost de oarecare folos ? Atunci de ce spui că nu am nici o valoare ? La

urma urmelor, tu ești un om de nimic, aflat în pragul morții — de unde știi că sînt un copac fără nici un rost ?»"

(*Chuang Tzu,* capitolul 4)

Pentru Chuang Tzu, ideea găsirii unui răspuns la întrebarea „ce este Tao ?" nu este numai ridicolă, ci înseamnă a pune o întrebare greșită. Prin urmare, va trebui să ne mulțumim cu faptul că pentru Chuang Tzu, Tao este atît imanent — cînd a fost întrebat unde este lucrul acela pe care îl numește Tao, el a răspuns : „Tao este într-o furnică, într-un fir de iarbă, într-o țiglă și chiar într-o grămadă de bălegar" (cap.22) — cît și transcendent — „Tao... este trunchi și rădăcină, amîndouă la un loc. Înainte de a exista Cerul sau Pămîntul, ființa este deja de o veșnicie... el dă viață Cerului și Pămîntului". (cap.6). Este atît un fundament cît și o cale ; un sfîrșit care nu poate fi cunoscut și un început care poate fi întrezărit, dar numai dacă părăsești Calea lumească. El îi poate îndruma pe conducători, dar poate și să-i încurce pe cei care caută să conducă. Înțeleptul știe cum să conducă sau să acționeze cu Tao. Omul Desăvîrșit se constituie ca simbolul suprem al unității tuturor lucrurilor tao, iar înțeleptul indică drumul. Înțelepții din vechime l-au dobîndit pe Tao, iar marii maeștri, cum ar fi Lieh Tzu, au ajuns la o etapă în care erau capabili să se contopească și să curgă o dată cu Tao. Dar să-i cerem lui Chuang Tzu mai mult în privința descrierii, definirii sau a drumului spre Cale ar însemna să-i stîrnim rîsul peste secole.

Gîndirea lui ne permite să-l declarăm taoist, deși acest termen l-ar fi șocat ca îndrăzneț, și este puțin probabil că el l-ar fi folosit vorbind despre sine. Chuang Tzu reprezintă bufonul / clovnul arhetipal, care rîde de convenții pentru a indica drumul spre o înțelegere și experiență superioare. Ca atare, poate e păcat că atîția oameni nu au rîs cu Chuang Tzu și au încercat să-i trateze fiecare cuvînt ca pe un mesaj codificat. Vitalitatea lui Chuang Tzu constă în aceea că poveștile lui sînt încă amuzante, adecvate și, majoritatea, revelatoare.

Lieh Tzu

Ajungem, în cele din urmă, cu periplul nostru printre marile personalități ale căror idei s-au contopit în taoism la Lieh Tzu. După cum am văzut, Chuang Tzu îl considera a fi atins un asemenea grad de contopire cu Tao, încît putea să zboare prin nori. Pentru Chuang Tzu, Lieh Tzu era exemplul de înțelept prin excelență și îl folosea pentru a arăta cum dobîndise înțelepciunea.

Nu știm aproape nimic despre Lieh Tzu din alte surse decît cartea sa. În afară de faptul că îl menționează Chuang Tzu, nu mai cunoaștem alte amănunte despre el, provenite din alte cărți decît cea care îi poartă numele. Într-adevăr, unii comentatori s-au îndoit că el ar fi existat vreodată și au pretins că Chuang Tzu îl inventase pur și simplu. Totuși, credem că detaliile în legătură cu Lieh Tzu și folosirea expresiei „călărea pe nori" înseamnă că Chuang Tzu preia o poveste deja existentă, despre cineva numit Lieh Tzu. După cum au dedus cititorii, Tzu

înseamnă pur și simplu maestru, astfel că numele nu ne spune prea mult. Nu știm nici unde s-a născut, nici unde a murit. Totuși, Chuang Tzu cunoaște o legendă în legătură cu moartea acestuia, care este relatată chiar la sfîrșitul acestui capitol. După *Lieh Tzu*, el a trăit în locurile sălbatice din statul Cheng, într-un loc numit Pu-t'ien. Era un pustnic care a trecut neobservat timp de mai multe decenii. Un adevărat înțelept izolat de lume, el a studiat cu maestrul Hu Tzu, împreună cu prietenul său, Po-hun Wu-jen.

Lieh Tzu a fost, desigur, o personalitate, în jurul căreia s-au creat multe legende. Acestea au fost adunate treptat, probabil de către adepții lui, care sînt menționați în carte, și au fost compilate dintre cele trei de care ne-am ocupat. Părerile savanților cu privire la data cînd a fost scrisă sînt împărțite. Mulți dintre scriitorii chinezi consideră că acest lucru s-a petrecut în secolul al doilea î.H., în timp ce majoritatea învățaților occidentali susțin secolul al treilea d.H. Considerăm că cea dintîi ipoteză este mai convingătoare și, chiar dacă n-ar fi așa, multe dintre povești au ajuns la forma de bază cam în acea vreme. Oricare ar fi fost data, cititorul este uimit că are de-a face cu o variantă mai puțin cizelată a stilului cărții *Chuang Tzu*, care combină istorii, glume, povești și legende cu reflecții și citate pline de înțelesuri. Îi lipsesc spiritul sclipitor și vioiciunea replicii din lucrarea lui *Chuang Tzu*, dar colecția sa de povestiri este la fel de bună precum o mare parte din *Chuang Tzu*.

La fel ca și acesta, Lieh Tzu consideră Tao ca originea și scopul vieții ; de asemenea, crede că Tao este universal

sau imanent vieţii, conferindu-i astfel unitatea. Lucrul acesta este bine exprimat în povestea băiatului sincer de doisprezece ani, relatată în capitolul opt.

Domnul T'ien intenţiona să plece într-o lungă călătorie. Ca pregătiri în vederea acesteia, el a făcut sacrificii zeilor drumului şi a dat un ospăţ mare, pentru o mie de invitaţi. Cînd au fost aduse felurile din peşte şi gîscă, domnul T'ien le-a privit cu blîndeţe şi a spus :

— Cît de milostiv este Cerul faţă de oameni. Le dăruieşte cele cinci seminţe şi hrăneşte peştii şi păsările, pentru bucuria şi folosul nostru.

Toţi oaspeţii au fost de acord cu această expresie a antropocentrismului, toţi, în afară de fiul de doisprezece ani al domnului Pao. El a înaintat şi a spus :

— Domnul meu se înşală ! Toate cele vii sînt născute în acelaşi fel ca şi noi, iar noi, cu toţii, sîntem asemănători. Nu există o specie mai nobilă decît alta, numai că cea mai puternică şi mai abilă le conduce pe cele mai slabe şi mai puţin îndemînatice. Unele le mănîncă pe altele, fiind la rîndul lor devorate, dar ele nu au fost create în acest scop. Desigur, luăm lucrurile pe care le putem mînca şi le consumăm, dar nu putem pretinde că Cerul le-a zămislit în primul rînd ca să le mîncăm noi. La urma urmelor, ţînţarii ne ciupesc, tigrii şi lupii ne devorează. Înseamnă asta că am fost creaţi pentru ţînţari, tigri şi lupi ?

În *Lieh Tzu* reîntîlnim teme cunoscute din *Chuang Tzu*. Omul Desăvîrşit este prezentat din nou drept modelul perfect al tuturor celor vii, prin unirea lui cu Tao. În

Lieh Tzu putem vedea cum politicianul înțelept din *Tao Te Ching* s-a contopit cu simbolul Omului Desăvîrșit, realizînd un amestec ciudat, un exemplu de ceva incert. Uneori, Lieh Tzu combină descrierea înțeleptului sau a nemuritorului care își duce viața austeră cu termeni care îl descriu de fapt pe Tao însuși. În capitolul al doilea, numit „Împăratul Galben", el spune că :

> „Omul Desăvîrșit trăiește pe muntele Ku-ye. El respiră vîntul, bea roua și nu se hrănește cu cele cinci semințe. Mintea lui este ca o nesfîrșită primăvară. Are trup de om tînăr. Nu cunoaște nici intimitatea, nici dragostea, chiar dacă are la dispoziție înțelepți și nemuritori. Nu inspiră teamă și nu este niciodată supărat, cu toate acestea cel ambițios și cel plin de grijă lucrează pentru el. Nu este bun sau generos, și totuși cei care sînt cu el sînt întotdeauna îndestulați. Nu adună bogății, nici nu economisește, dar nu duce niciodată lipsă."

Textul continuă cu afirmația că yin și yang, anotimpurile, plantele și toate cele vii sînt în armonie datorită lui.

Ca și *Chuang Tzu, Lieh Tzu* a fost folosită drept manual pentru inițierea în nemurire. Totuși, Lieh Tzu nu scrie despre asta, ci arată lipsa de interes a lui Chuang Tzu pentru corpul fizic, avînd o atitudine foarte asemănătoare în ce privește moartea.

Lieh Tzu diferă de Chuang Tzu în atitudinea față de, sau raportarea la, Confucius (K'ung). Un întreg capitol din cele opt ale lucrării *Lieh Tzu* se numește K'ung Fu-tzu, iar

în el este folosit K'ung pentru a-i ironiza pe confucianiștii habotnici ai timpului său. În acest capitol, căutării lui Tao i se dă un înțeles complet „taoist" și, prin acest lucru, se ridiculizează pretențiile confucianiștilor. În timp ce Chuang Tzu îl ironiza uneori pe K'ung, Lieh Tzu îi folosește ideile pentru a accentua absurditatea modului de a raționa pe care îl foloseau confucianiștii în discuțiile filozofice. Avem astfel imaginea unui K'ung foarte umil — modestia întruchipată. Aceasta nu este tocmai impresia pe care ne-o creează scrierile sale sau cele ale discipolilor săi dar, cu toate acestea, ea este interesantă atît prin reflectarea faptului că maestrul K'ung era preocupat de Tao, cît și prin faptul că orice carte care încerca să se impună în lumea culturală din China secolelor al treilea și al doilea î.H. trebuia să-l aibă de partea ei pe acesta.

Adevărata stare de înțelepciune

Lieh Tzu ne arată cum ideea înțeleptului ascuns, a taoistului retras în munți, a celui ce renunță la orice contact cu viața normală se află pe Calea cea adevărată. Deși poveștile lui nu sînt atît de cizelate ca cele ale lui Chuang Tzu, uneori, el spune lucrurilor pe nume. În capitolul 2, este folosit exemplul unui om beat, pentru a arăta care este adevărata stare de înțelepciune :

> „Cînd un om beat este aruncat din car, nu contează cît de tare cade, căci nu va muri. Oasele și trupul său sînt la fel cu cele ale altor persoane, dar nu este vătămat ca un om obișnuit, din cauza felului în care este. A călătorit în car, fără să știe ;

cade, fără să observe; viața și moartea, mirarea și groaza nu există pentru el, așa că nu-l supără căderea. Dacă toate acestea sînt adevărate în legătură cu un om a cărui înțelepciune vine din băutură, vă puteți imagina ce ar însemna dacă înțelepciunea ar fi venit din Ceruri. Înțeleptul este prins în Cer și astfel nimic nu-l poate atinge."

Lieh Tzu mai subliniază prin multe povești și faptul că cei care vor să învețe trebuie să pornească cu umilință și să înainteze pas cu pas — nu prin întrebări, ci prin observație atentă, reflecție și evoluție. În capitolul 5, Întrebările lui T'ang, Lieh Tzu citează drept exemplu un vechi poem:

„Fiul unui bun meseriaș care face arcuri
începe prin a face coșuri.
Fiul unui bun fierar
începe prin a face unelte."

Lieh Tzu caută într-o măsură mai mare decît *Chuang Tzu* să ofere povești și învățături, care l-ar putea ajuta pe cel care dorește să găsească Drumul; făcînd astfel, nu încearcă să spună ce este Calea, ci să indice cărarea către ea. În *Lieh Tzu,* putem observa evoluția credințelor din colecția de concepții despre realitate, limbaj, semnificație și arta guvernării din *Tao Te Ching,* prin spiritul și viziunea anarhistă ale lui Chuang Tzu, pînă la începuturile a ceea ce cunoaștem astăzi drept taoism. Nu ne mai rămîne decît să vedem ce s-a întîmplat în următoarele cîteva se-

cole și cum au început să redevină actuale vechile tradiții șamanice, deducînd practicile acelor *fang shih,* ale șamanilor și ale oamenilor de rînd din acea vreme din cuvintele filozofilor numiți taoiști de către generațiile următoare.

Înainte de a ne despărți de Chuang Tzu, ar fi amuzant să auzim o ultimă poveste spusă de el, legată de tensiunea pe care o vom studia dintre gîndurile filozofice ale acestor autori și practicile divinatorii, care constituie particularitatea unei mari părți a taoismului popular și, în special, a rădăcinilor lui șamanice. În capitolul 7, Chuang Tzu povestește următoarea legendă despre Lieh Tzu :

În Cheng trăia odată un șaman numit Chi Hsien, care era foarte priceput în prezicerea viitorului și la ghicit. Oamenii erau uimiți de harul lui și de felul în care cunoștea viitorul. Cînd Lieh Tzu a mers să-l întîlnească și a văzut ce face, a fost uluit și a căzut sub vraja lui. La întoarcerea la propriul său maestru, Hu Tzu, Lieh Tzu i-a spus acestuia că puterile șamanului erau mai impresionante decît chiar doctrina lui Hu Tzu despre Cale. Învățăturile șamanului îi păreau lui Lieh Tzu o întruchipare a Căii.

Pentru Hu Tzu, acesta nu era tocmai un lucru plăcut !

— Ți-am arătat toate manifestările externe ale lui Tao, dar nimic din adevărata lui esență — deci cum poți crede că ți-ai însușit doctrina mea despre Tao ? Este la fel ca un stol de găini : sînt frumoase, dar fără cocoș nu pot face nici un pui.

Zicînd acestea, i-a spus lui Lieh Tzu să-l aducă pe șaman ca să-l cunoască.

Șamanul era evident un bun cunoscător al fizionomiei, o artă ce începuse să înflorească în secolele al patru-

lea și al treilea î.H. ; deci, acesta a venit și s-a întîlnit cu Hu Tzu. Pe cînd ieșeau din cameră, șamanul i-a spus lui Lieh Tzu cît de rău îi părea să vadă că Hu Tzu era în pragul morții.

— Săptămîna viitoare, pe timpul ăsta, va fi mort, a zis șamanul.

Lieh Tzu a fost îngrozit și s-a întors plîngînd la maestrul său. Hu Tzu l-a liniștit repede.

— Nu-ți face griji, a spus el, luasem Înfățișarea Pămîntului — nemișcat și tăcut, iar el probabil a crezut că mi se apropie moartea. Adu-l să mă vadă din nou.

În ziua următoare, Lieh Tzu l-a adus din nou pe șaman. Pe cînd plecau, șamanul s-a întors spre Lieh Tzu și a zis :

— Ce noroc am avut că am venit să-l văd. Acum va trăi, căci am văzut viața revenind.

Lieh Tzu i-a povestit acestea lui Hu Tzu. Hu Tzu a spus :

— De data aceasta, am luat înfățișarea Cerului și a Pămîntului — cel fără nume și substanță, dar acționînd, respirînd din străfunduri.

Lui Lieh Tzu i s-a spus încă o dată să-l aducă înapoi pe șaman.

În ziua următoare, șamanul a plecat foarte uimit și a zis că nu-și putea folosi cunoștințele de fizionomie în ceea ce-l privea pe Hu Tzu, dacă acesta nu era de acord să se stabilească într-o formă. Astfel că Hu Tzu i-a spus lui Lieh Tzu să-l aducă din nou pe șaman.

A doua zi, șamanul a intrat din nou în camera lui Hu Tzu, dar s-a oprit la ușă, s-a întors și a fugit cu un strigăt de groază. Deși Lieh Tzu a fugit după el cît de tare a pu-

tut, nu l-a mai prins niciodată. Întorcîndu-se la Hu Tzu, l-a întrebat ce se întîmplase.

— De data aceasta, i-am apărut ca cel ce urmează a se naște din origini. Am mers spre el ca nimicul, încolăcindu-mă și răsucindu-mă, nimic definit, schimbîndu-mi mereu direcția și strîmbîndu-mă peste tot. Iată de ce a fugit !

Lieh Tzu a fost atît de rușinat, încît a plecat acasă și timp de trei ani n-a făcut decît să îngrijească de casă în locul soției sale și să vadă de porci. Și-a limpezit mintea treptat, iar în cele din urmă a realizat uniunea cu Tao. Astfel a murit.

4. ÎNCEPUTURILE TAOISMULUI RELIGIOS

În anul 221 î.H., China a suferit cea mai mare schimbare a propriei imagini despre sine care s-a petrecut vreodată. Majoritatea punctelor de sprijin care o susținuseră au căzut, zdrobite dintr-o singură lovitură. S-a renunțat la codurile și ritualurile sofisticate și s-a lansat un atac la întîmplare chiar înspre inima vechii Chine. Ce s-a întîmplat ?

Ch'in Shih Huang Ti

În anul 246 s-a urcat pe tronul regatului Ch'in un tînăr numit Chao Cheng. Acest regat, situat în vestul extrem, apăruse în perioada Statelor Combatante și se număra printre alte șapte state. Tatăl lui Chao Cheng cucerise statul apropiat, numit Chou, în anul 256 î.H. Cînd s-a urcat pe tron Chao Cheng, mai existau alte șase state încă înfloritoare. Pînă în anul 221 î.H., el le cucerise pe toate și avea o armată permanentă de aproximativ un milion de

oameni. În anul 221, după ce unise toată China tradițională, a fost declarat împărat. Totuși, Chao Cheng n-a fost un împărat oarecare; titlul lui oficial era Ch'in Shih Huang Ti, însemnînd Primul Împărat Galben Ch'in. Luîndu-și un astfel de titlu, el îl uzurpa în mod deliberat pe cel al celui mai faimos și înțelept dintre vechii împărați Huang Ti. Folosea, de asemenea, un titlu care devenise cel al unui zeu; utilizîndu-l, Chao Cheng anunța în mod clar că deschide o nouă eră. În proclamațiile victoriilor sale, pretindea că dinastia Ch'in va dura timp de zece mii de generații — lucru care, după cum vom vedea, s-a dovedit a fi oarecum exagerat. Și totuși, cel puțin într-o privință, se poate ca el să nu se fi înșelat chiar atît de mult. Numele de „China" provine de la cel al dinastiei sale — atît de mare a fost influența domniei sale, nu doar asupra Chinei, ci și mult peste granițele sale.

Pentru popoarele Chinei, șocul cuceririi și al unificării dictatoriale a fost groaznic; el a produs dezordini în toate școlile filozofice, deoarece toate normele după care acestea se conduceau au fost distruse și au apărut noi modele amenințătoare. Ch'in Shih Huang Ti a fondat și a menținut, prin vărsare de sînge, un nou sistem centralizat de provincii și districte. Făcînd acest lucru și numind guvernatori, el a putut să-și controleze strîns supușii. A trimis trupe în teritoriile de la sud de China tradițională, ajungînd pînă la zona numită astăzi Vietnam. Înspre nord, a construit mari porțiuni din Marele Zid și a legat între ele bucățile mici, care fuseseră construite de diferite state, de-a lungul secolelor.

Lîngă Sianul de azi, a construit un palat masiv, despre care vom vorbi mai tîrziu. În afara Chinei, este cunoscut cel mai mult datorită marelui său mormînt cu șiruri de soldați din teracotă, descoperit de curînd. În interiorul Chinei, el a devenit pentru generațiile următoare personificarea a tot ce a fost rău în conducerea țării și opus Chinei tradiționale. Nu este lipsit de semnificație faptul că Mao Tse-tung a vorbit cu considerație despre Ch'in Shih Huang Ti ca despre un model, căci pînă la Revoluția Comunistă nu s-a mai petrecut nimic atît de traumatizant ca unirea sub Ch'in.

Ch'in Shih Huang Ti a inițiat etapele fundamentale ce au făcut posibil ca statul să fie transformat într-un imperiu care să poată fi menținut unit. Reformele sale administrative au fost remarcabile, iar China de azi îi datorează încă foarte mult pentru organizarea în provincii și districte, ca și pentru structura de guvernămînt. El a fost și primul care a ordonat sistematizarea limbii scrise. În timpul domniei lui, limba chineză scrisă a fost simplificată și unificată, făcînd posibilă comunicarea în întreaga Chină, indiferent de distincțiile locale de pronunțare. Totuși, toate acestea au fost posibile doar pentru că a condus țara brutal și fără milă. El a înțeles în special că nu putea să permită supraviețuirea altor moduri de a gîndi, astfel că a trebuit să desființeze posibilitățile alternative de conducere, filozofare și de comportament. Pentru a face acest lucru, în 213 î.H. a ordonat distrugerea tuturor cărților vechi. Toate cărțile de istorie, cele clasice, scrierile înțelepților și altele au fost predate guvernului și arse. Singurele cărți păstrate au fost cele „folositoare" : cele di-

vinatorii, precum *I Ching,* medicale — lucrarea Împăratului Galben — și cele despre agricultură. Toate celelalte au fost descoperite și arse fără milă. Orice cărturar prins că încearcă să le ascundă era condamnat la moarte. Se spune că trei sute de învățați, cei mai mulți dintre ei confucianiști, au fost îngropați de vii. Este imposibil să știm cît de multe s-au pierdut, dar cu siguranță că țara a suferit o distrugere culturală comparabilă cu nimicirea Marii Biblioteci din Alexandria.

Împăratul înțelept

Acest om, care i-a adus Chinei tirania și devastarea culturală, a fost profund interesat de ceea ce urma să fie mai tîrziu unul dintre elementele esențiale ale taoismului — căutarea nemuririi. Într-adevăr, Ch'in Shih Huan Ti se considera aproape conducătorul preconizat de textul clasic al lui Lao Tzu ; el a folosit mulți termeni care ne sînt acum familiari. Iată cîteva citate din „înregistrările" lui Ssu-ma Ch'ien după inscripțiile de pe pietrele pe care Ch'in Shih Huang Ti le-a înălțat în toată țara :

„În cel de-al douăzeci și optulea an al domniei sale,
Împăratul a inaugurat o nouă eră ;
Regulile și măsurile sînt corectate,
Toate ființele vii ordonate,
Lucrurile omenești lămurite,
Iar între tați și fii e armonie."

„Toate cele de sub ceruri sînt împăcate, spre gloria templului imperial strămoșesc. Împăratul înde-

plinește adevăratul Tao și practică virtutea (te), trăind la înălțimea titlului său."

„Împăratul suveran s-a urcat pe tron...

Supușii săi prea plecați își amintesc realizările lui, le urmăresc de la început și îi celebrează virtutea (te).

Sub stăpînirea lui întinsă își găsesc locul toate lucrurile, totul este hotărît prin lege,

Mare și vădită, virtutea lui este transmisă vremurilor ce vor veni, pentru a fi urmate întocmai.

Împăratul înțelept, care a împăcat toate de sub ceruri, domnește neobosit."

Interesul nostru pentru „Împăratul înțelept" se structurează pe două niveluri : în primul rînd, el era fascinat de nemurire și de anumite credințe despre zei și alchimie, care urmau să apară mai tîrziu drept caracteristicile taoismului popular. În al doilea rînd, a pus în circulație o serie de întrebări profunde despre înțelesul vieții omului, avînd drept urmare apariția taoismului religios, cu răspunsurile sale la întrebările destinului individual, ale sensului și scopului existenței. Prin urmare, în ambele activități s-a inspirat în profunzime din practicile șamanilor care, după cum am văzut în capitolul 2, continuaseră să existe — neoficial — chiar și în timpul confucianiștilor. Atunci, adoptînd idei dezvoltate de școala filozofică a taoismului, aceștia au început să își asume un nou mod de viață, în anii de după dinastia Ch'in, exact în perioada în care putem începe să vorbim despre existența unei mișcări taoiste conștiente de sine.

Căutarea nemuririi

Să începem cu căutarea nemuririi, de care era obsedat Ch'in Shih Huang Ti. I se spusese că în ocean există trei insule magice unde locuiesc ființele nepieritoare, astfel că a alcătuit și a aprovizionat o flotă, pentru a merge în căutarea lor. Ca echipaj, a ales mii de fecioare și de tineri, pe care i-a trimis să găsească nemurirea. Nimeni nu știe ce au găsit aceștia, dar cert este că nu s-au întors niciodată, deși împăratul petrecea ore întregi privind cu atenție marea, în speranța de a-i zări !

Următoarea acțiune riscantă a fost aceea de a trimite trei șamani și învățați pentru a căuta elixirul vieții. Periodic, au fost inițiate expediții similare, dar zadarnic ; Ch'in Shih era din ce în ce mai îngrijorat. Pentru a-l liniști, Lu, un magician / șaman foarte priceput, a încercat să-i explice ce nu mergea cum trebuie.

„Căutarea noastră de ciuperci magice, ierburi rare și nemuritori nu a ajuns la nici un rezultat. Se pare că o influență de rău augur a fost împotriva noastră. Părerea mea sinceră este că, din cînd în cînd, ar trebui să vă schimbăm reședința în secret, pentru a evita spiritele rele ; căci, în lipsa lor, va veni o ființă pură. Faptul că supușii cunosc locul unde se află suveranul lor îi micșorează din caracterul divin. O ființă pură este aceea care nu poate fi udată de apă, nici arsă de foc, care zboară pe nori și aer, trăind la fel de mult ca cerul și pământul."

(Ssu-ma Ch'ien)

În consecință, împăratul a poruncit ca toate palatele sale să fie legate între ele prin niște culoare acoperite,

astfel încît să poată călători de la unul la altul fără să fie văzut. În această relatare, rămasă de la Ssu-ma Ch'ien este interesantă limba folosită pentru a-l descrie pe nemuritor, exact la fel ca cea utilizată de către Chuang Tzu în descrierea omului desăvîrșit. Este limpede că, pînă la vremea lui Ch'in Shih Huang Ti (aproximativ 220 î.H.), relatările din *Chuang Tzu* fuseseră citite mai mult în litera decît în spiritul lor. Începuse mai degrabă procesul Căii spre nemurire decît Calea celor nemuritori.

În ciuda tuturor încercărilor sale, moartea l-a găsit pe împărat, care a decedat în anul 220 î.H. Cei unsprezece ani în care fusese împărat al întregii Chine o transformaseră, dar dinastia lui a mai durat doar patru ani, fiind înlăturată de fondatorul dinastiei Han, și astfel China a intrat într-una dintre cele mai ilustre ere ale existenței sale.

Huang-Lao — Taoismul timpuriu

Reverberațiile celor întîmplate au continuat să se manifeste în întregul imperiu. Ajungem astfel la cel de-al doilea efect major al domniei lui Ch'in Shih Huang Ti. Înaintea lui, cei mai mulți oameni se mulțumeau să-și găsească nemurirea și sensul prin descendenții lor. Ideea supraviețuirii individuale și a sensului de după moarte nu era foarte răspîndită înaintea dinastiei Han. Individul își găsea înțelesul prin intermediul calității de membru al comunității clanului familiei. Înainte de secolul întîi î.H., cei mai mulți chinezi ar fi socotit că e ciudat să se gîndească la propria existență de după moarte. La urma urmelor,

numele cuiva era păstrat timp de mai multe generații, prin riturile strămoșilor. Se considera că, și după moarte, aceștia continuă să fie o parte a familiei mai largi, atît fizică, cît și spirituală. Ce implica sau ce semnifica această idee nu a fost niciodată foarte clar, în afară de faptul că provenea din perspectiva șamanică asupra lumii, în care lumea fizică nu era decît o oglindă a celei spirituale.

Dacă recurgeai ca ființă individuală la gîndirea confucianistă, pentru a-ți găsi alinarea, nu aveai șanse prea mari. K'ung însuși respinsese speculațiile despre viața de după moarte, pe motiv că era destul de greu să faci față realității curente, fără să te mai gîndești la aceea a altei lumi ! Structura ierarhică rigidă a sistemului de pietate filială semnifica faptul că locul cuiva în lume era delimitat clar prin convenție, astfel că îndoielile existențialiste nu erau tocmai relevante. Pentru noi, este poate greu să apreciem măsura în care identitatea oamenilor era supusă, subsumată familiei. Familia, conducătorul și ierarhia : bărbat — femeie, vîrstnic — tînăr, conducător și condus, exista și era eternă, fixată pentru totdeauna — cu adevărat parte din ordinea cosmică. Cum putea fi schimbat acest lucru vreodată ?

Atunci a apărut Ch'in Shih Huang Ti și a arătat cît de temporar, fragil și schimbător era totul. În unsprezece ani, el a transformat total China, iar reformele lui au continuat și în timpul dinastiei Han — pentru simplul motiv că erau potrivite. Totuși, în acest proces au dispărut din scenă micile regate cu clanurile lor, iar vechile învățături au fost atacate și distruse. Brusc, toate lucrurile

de pe pămînt au părut mult mai vulnerabile decît se crezuse înainte. În ceea ce-l privește pe individ, vechile certitudini, care nu fuseseră puse niciodată la îndoială s-au transformat în structuri care puteau fi modificate, distruse sau cel puțin schimbate în foarte mare măsură. De aici au provenit, după mult timp, întrebări persistente cu privire la locul și relevanța individului în societate, întrebări care, pentru marea majoritate a oamenilor, nu existaseră niciodată înainte. Nu este lipsit de semnificație faptul că atunci au fost scrise primele comentarii importante la *I Ching* cu accentul pe faptul că schimbarea permanentă era natura realității.

Alături de aceste întrebări, a apărut dorința oamenilor de a li se asigura continuitatea individuală după moarte, mai mult decît o putea face venerarea strămoșilor. În plus, a început să aibă importanță faptul că fiecare își pregătea relațiile cu zeii, atît în lumea aceasta, cît și în viața de după moarte. În timp ce, înainte, șamanul îndeplinise rolul de legătură între comunități și lumea spirituală, acum era din ce în ce mai important ca fiecare om să cunoască niște modalități de a controla sau să aibă priceperea de a înlătura spiritele malefice.

Totuși, apăreau și probleme mai de profunzime. Conceptul de yin și yang, ideea unui echilibru între forțe, în care umanitatea juca un rol de importanță vitală, s-a transformat, dintr-o îndatorire în cea mai mare parte regală, într-una împărtășită de toți într-o anumită măsură. Aceasta însemna că, în timp ce înainte oamenii așteptau de la rege sau împărat să îi disculpe în fața Cerului, acum,

individul începea să se simtă responsabil. Astfel că boala, suferințele, dezastrele și altele de acest fel nu mai erau considerate ca fiind mai presus de controlul fiecăruia. Acum, individul putea fi tras la răspundere dacă se întîmplau astfel de lucruri, fiindcă deranjase ordinea naturală, Tao. Prin urmare, începea să conteze care forțe erau împotriva oamenilor în lumea spirituală, devenind importantă găsirea modului de a le controla sau domoli.

Unul dintre cele mai interesante lucruri care se pot spune despre perioada Han timpurie este că în această epocă găsim primele manifestări populare importante ale divinației la nivel individual, ale fizionomiei, ale geomanției *(feng shui)*, de parcă exista o mare dorință de a fi în legătură cu lumea spirituală. Nu este nici o exagerare să spunem că, în perioada de la 208 î.H. pînă la sfîrșitul primului secol d.H., s-a petrecut o explozie efectivă în domeniul practicilor religioase, al credințelor, zeilor, zeităților, divinației și al altor asemenea. În timpul acestei activități efervescente, s-au infiltrat idei ale marilor filozofi. Astfel, găsim credințe populare incipiente, conform cărora Omul Desăvîrșit este pentru oamenii de rînd un scop care poate fi atins. Noțiunile academice de divin și forțe naturale sînt personificate și venerate.

Și, ce este mai interesant, chiar și marii filozofi sînt deificați. K'ung, care negase practic importanța vieții spirituale și a zeilor, la sfîrșitul primului secol î.H. era venerat, iar în anul 59 d.H., împăratul a oficializat acest cult, decretînd că sacrificiile puteau și trebuiau să-i fie, de fapt, oferite lui K'ung. Tot atunci, Lao Tzu și Împăratul Galben

erau venerați ca fiind întruchipări ale lui Tao. În vremea aceea, ceea ce numim astăzi taoism era cunoscut ca Huang-Lao. În mod sigur, pînă în preajma anului 100 î.H., existau cel puțin trei zeități cosmice majore, venerate prin intermediul adepților : Lao Tzu, Împăratul Galben și o zeitate cunoscută ca T'ai I — însemnînd Marea Unitate — care este, desigur, termenul filozofic pentru înțelegerea fundamentală a lui Tao ca temelia și originea existenței. Lucrurile au fost duse încă mai departe, astfel că Lao Tzu și Împăratul Galben au ajuns să fie considerați drept întruchipări umane, avataruri sau încarnări ale Unității Supreme și au fost prin urmare venerați.

Lao Zi ca primul om

Pînă în secolul al treilea d.H., se petrecuse o transformare și mai interesantă ; atunci îl găsim pe Lao Tzu prezentat drept primul om, cel care i-a dat planetei viața fizică. Aceasta este, de fapt, o adaptare a mitului mai vechi despre P'an Ku, acela care a cioplit pămîntul pînă la forma pe care o are astăzi, dar pămîntul a primit viață numai atunci cînd el a murit în lupta pentru modelarea lumii. Mitul tradițional mai spune că sîngele lui P'an Ku s-a transformat în rîuri ; părul, în copaci și păduri ; oasele, în pietre. Cînd taoiștii l-au făcut pe Lao Tzu un alt P'an Ku, ei au mers puțin mai departe. Ochiul lui stîng a devenit soarele, iar cel drept, luna. Din barbă i-au apărut stelele, din oase, pietrele, din carne, animalele cu patru picioare, din abdomen, marea — și așa mai departe. A fost parcurs un drum lung de la scriitorul din secolul al cincilea î.H. !

Tao Te Ching ca manual

Nici lucrarea *Tao Te Ching* nu a avut o soartă mai bună. Ea era venerată drept text esențial al „taoiștilor", dar nu într-un fel pe care l-ar fi recunoscut Lao Tzu — și, în mod sigur, nu într-un mod care ar fi fost aprobat de către Chuang Tzu și Lieh Tzu. *Tao Te Ching* devenise o carte spirituală / etică, despre care se credea că oferă învățături în privința vieții de zi cu zi. Devenise, de asemenea, un fel de talisman folosit pentru îndepărtarea spiritelor rele (ce ajunseseră niște forțe de temut, împotriva cărora oamenii nu erau prea apărați de când scăzuse rolul vechiului șaman și crescuse anxietatea psihică). Vom cita cele mai cunoscute comentarii asupra primelor rînduri din capitolul întîi pentru a înțelege cum *Tao Te Ching* a devenit un îndreptar :

> „*Tao cel care poate fi urmat,* adică să mănînci lucruri bune de dimineață ; *Calea care nu este eternă,* adică să te duci seara la toaletă... *Misterios și încă și mai misterios,* adică nasul și gura" (citat în *Taoismul și religia chineză*, de Henri Maspero, tradus de F.A.Kierman junior, Tiparul Universității Massachusetts, 1981).

Credința taoistă

Am încercat tot timpul să arătăm că trebuie să vedem școala lui Lao Tzu și pe urmașii ei — cum ar fi Chuang Tzu și Lieh Tzu — ca fiind doar o parte din forțele care au fost reunite sub numele de taoism. Rolul concepției

șamanice despre lume atît în modelarea ideii de Tao ca fundament, cît și în continuarea unei viziuni populare și active, în ceea ce privește relația lumii spirituale cu cea materială, a fost unul de forță majoră, ajutînd la crearea taoismului. La toate acestea, ar trebui adăugată o a treia idee, și anume dorința de nemurire. Nu credem că Chuang Tzu s-a gîndit la Omul Desăvîrșit ca la un țel care poate fi atins de către oamenii obișnuiți, nici măcar de către înțelepți, ci că el folosea acest termen pentru a descrie absolutul, după cum am afirmat în rîndurile despre Chuang Tzu ; este clar, însă, că atît el, cît și Lieh Tzu știau despre cei care căutau nemurirea ; cu toate că amîndoi erau cam sceptici, puteau accepta că totuși acest lucru este posibil. Chuang Tzu l-a descris pe Lieh Tzu în termeni clasici nemuritori.

Am văzut, de asemenea, că unii conducători, cum ar fi Ch'in Shih Huang Ti, erau familiarizați cu conceptul de nemurire. Se pare că, în timp ce folosea o limbă amintind de cea a filozofilor „taoiști", Ch'in Shih Huang Ti se inspira dintr-o tradiție mai largă decît aceea a filozofilor de care tocmai am amintit, dar a cărei sursă este imposibil de precizat. S-ar putea ca ea să fi început cu „Omul Desăvîrșit" al lui Lao Tzu, care a devenit apoi un țel pentru conducători și, în cele din urmă, pentru toate ființele umane. Dar bănuim că mai avem de-a face cu încă o forță, care a concurat la formularea amestecului pe care îl numim astăzi taoism. Au existat multe încercări de a considera că formulele și recomandările pentru atingerea nemuririi sînt conținute în *Tao Te Ching, Chuang Tzu* și

altele asemenea sau că la ele se face aluzie în aceste lucrări. Poate că asemenea indicii există, dar nu e nici o îndoială că idei cu privire la nemurire circulau liber cu mult peste limitele acestor școli.

Este important să înțelegem că, numai atunci cînd cele trei curente potențiale — șamanismul și *fang-shih*, Lao Tzu și școlile lui Chuang Tzu etc. și căutarea nemuririi de către cei care nu sînt conducători / înțelepți — s-au unit, putem vorbi cu adevărat despre existența „taoismului". Înainte de acesta, existau curente de gîndire independente între ele, într-o oarecare măsură; unele absorbeau deja și erau absorbite de către altele, în timp ce apărea un curent paralel, dar independent, de gîndire confucianistă. Astfel că, atunci cînd începem să vorbim despre taoism ca despre o credință conștientă de sine — așa cum putem face astăzi — vorbim despre o relație dinamică dintre aceste tendințe diverse. Lucrul acesta este foarte important, deoarece mulți dintre cei care au citit *Tao Te Ching,* fără să înțeleagă contextul sau folosirea ei în China, se simt adesea foarte tulburați cînd întîlnesc credința taoistă; s-a întîmplat astfel aproape de fiecare dată cînd Occidentul s-a întîlnit cu China. Astfel că mulți au atacat taoismul religios sau ceea ce am numi mai degrabă taoism per se, spunînd că este o întinare a purității taoismului filozofic. Acest lucru totuși nu e corect; este ca și cum ai spune că democrația este prea bună pentru ca preferințele partidelor politice să se manifeste liber, o afirmație neadevărată și, în cele din urmă, fără nici un înțeles, ca și pretenția că taoismul pur a degenerat în

taoismul religios. În primul rînd, filozofii-profesori nu s-au considerat „taoiști" ; în al doilea rînd, dacă taoismul „pur" a existat vreodată ca atare, lucrul acesta cu siguranță că nu s-a întîmplat timp de șaptesprezece-optsprezece secole. În al treilea rînd, credința taoistă conștientă de sine a fost întotdeauna un amestec al unor curente diferite, așa că nu a avut cum să „degenereze".

Din nefericire, Vestul a găsit întotdeauna că este mai ușor să iei cărțile altei culturi și să le citești decît să îi cauți originile, înțelesul în context și să cercetezi provocarea cuprinsă în alte modele ale realității și ale vieții. Acest lucru înseamnă că în Vest a devenit foarte obișnuită o viziune mai degrabă idealizată a taoismului. Nu ne îndoim că aceasta este prin ea însăși o căutare valabilă a înțelegerii, și totuși, adesea, ea seamănă cu taoismul trăit și iubit de chinezi timp de două mii de ani, cum seamănă pacifismul cu Hitler !

Deoarece s-au întrepătruns trei curente, trebuie să vedem cu ce a contribuit fiecare la creuzetul din care s-a format taoismul și ce a primit de aici credința însăși.

5. DE LA LUPTĂTORI LA LEGENDE

La sfîrșitul anului 1927, pe muntele Dragon și Tigru din provincia Kiangsi, o dinastie a fost înlăturată din casa ei strămoșească. O secțiune comunistă a Armatei Naționaliste se separase și era în drum spre coastă, pentru a se alătura primului soviet chinez de la Hailufeng, la nord de Canton, fondat de către remarcabilul P'eng Pai. În drum, au atacat muntele Dragon și Tigru. Conducătorul muntelui, maestrul celest, T'ien Shih, a evadat, părăsindu-și casa strămoșească. Între timp, trupele au distrus mii de recipiente vechi, pe care le-au găsit în marile complexe ale templelor. Făcînd acest lucru, zădărniceau sute de ani de muncă a maeștrilor celești. După spusele celor credincioși, ei au eliberat din nou în lume mii de demoni dintre cei mai periculoși, mii de stafii și spirite. Prima noastră cercetare a taoismului drept credință populară trăită ne poartă în povestea extraordinară a acestui munte și a liniei ereditare Chang, T'ien Shih, maeștrii celești ai taoismului.

T'ien Shih

Pînă în perioada Han tîrzie, în secolul al doilea î.H., multe dintre forțele care au contribuit la formarea taoismului de masă apăruseră deja. Căutarea mîntuirii personale și a sensului existenței se răspîndiseră, fără să fie împiedicate de pătrunderea budismului în domeniul competiției religioase. Vechile practici magice, exorciste și divinatorii ale șamanului nu-i mai aparțineau acestuia, dar trebuia să-și găsească un nou rol sau un practicant mai acceptabil din punct de vedere social. Între timp, marea dinastie Han, care domnise peste trei sute de ani, fără a fi pusă în pericol efectiv, era pe sfîrșite, iar semnele unor viitoare nenorociri erau evidente.

Dinastia Han timpurie, datînd de la 207 î.H. pînă în anul 9 d.H. a fost cea care s-a ridicat pentru a lua China din mîinile dinastiei Ch'in, după care a apărut alta care a condus puțin, din anul 9 d.H. pînă la 23 d.H. În acest an, s-a reafirmat dinastia Han, care a domnit încă două sute de ani. Totuși, această dinastie Han tîrzie nu a egalat niciodată priceperea în administrație a celei timpurii și a început să dezvolte un sistem opresiv de impozite, ce era necesar pentru menținerea vastei curți imperiale. Pînă la mijlocul secolului al doilea d.H., au izbucnit revolte în întreaga Chină, nemulțumirea fiind întreținută de impozitele exagerate.

Chang Tao Ling

Chang Ling s-a născut în aceste vremuri schimbătoare. O poveste spune că s-a născut în preajma anului 150 d.H., în provincia Szechwan, iar alta, în anul 35 d.H. El pretin-

dea că descinde din faimosul Chang Liang care, în anul 206 î.H., ajutase dinastia Han să vină la tron, folosind o serie de amulete și procedee magice puternice, pentru a ajuta trupele în luptă. S-a spus că aceste amulete și procedee magice i-ar fi fost date de către Lao Tzu.

Copilul Chang Ling era genial : știa să citească și înțelegea *Tao Te Ching* de cînd avea șapte ani. Pînă la opt ani, stăpînea perfect geomanția (*feng shui*) și astrologia. Tînăr fiind, a dovedit puteri și o autoritate remarcabile ; se pare că avea o capacitate uriașă de a tămădui atît bolile fizice, cît și ceea ce numim astăzi suferințe psihice. El seamănă cu vechii șamani sau *fang shih* în multe privințe, dar există totuși o diferență esențială : Chang Ling nu s-a limitat la a vindeca oamenii, a exorciza demonii și a predica înflăcărat, ci i-a organizat pe discipolii săi într-o mișcare. Acest lucru nu mai fusese făcut niciodată înainte într-un asemenea mod și de către o astfel de persoană.

Tehnica lui Chang Ling era foarte simplă, dar revoluționară. Judecînd după relatări ale unor scriitori precum Ssu-ma Ch'ien, un mare *fang-shih* putea avea cîțiva adepți, în sensul de oameni care vin să îl întîlnească, dar el nu încerca niciodată să-i organizeze într-un grup specific. Totuși, Chang Ling a făcut-o prin două mijloace : în primul rînd, a instituit o sumă fixă care trebuia plătită pentru tratament. Oricine venea să caute ajutor la el trebuia să fie de acord să-i dea, după aceea, cinci bănițe de orez, în fiecare an. Cum aceasta este o cantitate destul de mare, iar plata era garantată timp de mai mulți ani, Chang Ling a putut să-și dezvolte cel de-al doilea mod de a-și organiza discipolii într-un grup „religios" distinct. Pe baza

acestor dări, el a creat o organizație din ce în ce mai mare. Onorariile nu erau doar pentru susținerea șamanului. Cinci baniț, de la un număr de oameni care creștea mereu, însemna că tămăduitorul își putea permite să plătească o ierarhie din ce în ce mai cuprinzătoare de adepți, preoți și funcționari. Această particularitate a doctrinei lui era atît de neobișnuită, încît grupul lui Chang a devenit cunoscut sub numele de Secta celor cinci baniț.

Chang Tao Ling subjugînd demonul prin magie

Chang Ling a pretins că însuşi Lao Tzu (care, trebuie să ne amintim, era deja deificat) îi dictase structura acestei organizaţii a discipolilor. În ceea ce este cunoscut astăzi sub numele de „Pactul Unităţii Ortodoxe cu Puterile", Lao Tzu i-a acordat lui Chang Ling autoritatea de a stabili douăzeci şi patru de diviziuni ale adepţilor săi — cam ca în dioceza creştină. Prin intermediul acestor douăzeci şi patru de circumscripţii, credincioşii erau organizaţi, susţinuţi şi li se lua darea. În legătură cu acest pact, pe care tradiţia îl datează ca fiind încheiat în anul 142 d.H., este interesant faptul că ea îi conferea lui Chang Ling putere peste forţele demonice, o dată cu confirmarea harului său de tămăduitor. Cu alte cuvinte, această înţelegere cu Chang Ling leagă puterile lumii spirituale de structurile celei materiale. În persoana lui Chang Ling se întîlnesc amîndouă, organizate şi coordonate. Şamanul a devenit acum cel care controlează soarta lumii materiale şi a celei spirituale.

Este dificil să ştim exact ce predica Chang Ling. Din relatările mai tîrzii, s-ar părea că le oferea discipolilor săi un amestec de bunăstare personală, bazată pe salvarea şi purificarea individuală, cu diferite idei despre nemurire. Modul său de a vindeca este revelator: persoanei care căuta tămăduirea i se cerea să-şi aştearnă pe hîrtie toate păcatele şi eşecurile, apoi, ţinînd înscrisul deasupra capului, el sau ea intra într-un rîu, fiind spălat de toate eşecurile şi neajunsurile şi curăţat de boală. Această învăţătură cîştiga teren, deoarece lega păcatele individuale de boală şi oferea nu numai o vindecare fizică, ci şi una psihică şi

spirituală. Chang Ling, care și-a luat titlul de Chang Tao Ling, pentru a arăta de unde îi provin autoritatea și puterea, le oferea tuturor o eliberare mult mai radicală și mai completă decît o făcuse oricare alt sistem. Într-o vreme de declin a autorității, el stabilea o nouă ordine. Într-o perioadă cînd budismul, cu concepția sa despre mîntuire devenea popular în anumite cercuri, el i-a asigurat taoismului propriul model de izbăvire. Era un revoluționar.

Tot astfel, în titlul pe care și l-a ales, acela de maestru celest, el pare să transfere vechiul rol al șamanului la un nou nivel. În loc de a fi în slujba lumii spirituale, intermediarul, maestrul a pretins că poate controla aceste forțe. În legendele mai tîrzii, este descris ca fiind Omul Desăvîrșit al lui Chuang Tzu și Înțeleptul din *Tao Te Ching*. Declarînd că este maestru celest, Chang Ling făcea o afirmație teologică vitală care conferea sensuri în plus tămăduirii și învățăturilor lui. Pretindea că poate nu numai să controleze Cerul, ci și să confere altora roadele acestui control — unor simpli muritori. Astfel, prin participarea la această sectă, oamenilor de rînd li se oferea o șansă de salvare și de noroc. Acesta nu era un succes de moment, o minune care ține doar trei zile ; aici apărea în schimb o nouă realitate care lua în stăpînire lumea, una care putea conduce forțele lumii spirituale și una care te putea conduce prin ele spre bogăție, siguranță, prosperitate și fericire personală. Și toate acestea, doar pentru cinci bănițe de orez pe an !

Cu o asemenea schimbare în rolul personalității conducătoare, nu este surprinzător că Chang Ling a avut în curînd un număr considerabil de adepți care trebuiau să fie organizați. Faptul că el a stabilit o succesiune ereditară este și mai interesant. Acum, exista mai mult decît un grup de discipoli; nu numai fonduri suficiente pentru a plăti instituțiile vieții religioase și accesul individual în Cer al oamenilor de rînd, ci și o linie de succesiune stabilită clar.

Înainte de a vedea ce au reușit fiul și nepotul lui să realizeze în acest sens, trebuie să mai zăbovim puțin la Chang Ling. În taoismul popular, nu există personalitate mai respectată, nici vreo altă zeitate, al cărei nume să fie atît de des pomenit. Titlul religios al lui Chang Ling este Chang T'ien Shih cel cu care este prețuit, venerat și numit în întreaga lume chineză de astăzi. În calendare, care sînt ele însele o veritabilă colecție de sisteme religioase, locul de onoare le este dat farmecelor lui Chang Tao Ling. Se spune că Cerul i-ar fi dat acestuia o sabie mare și un sigiliu cu care să țină demonii sub control; cu ajutorul lor și a unor farmece, și vrăji, el a capturat sau a ucis mii de demoni, eliberînd astfel oamenii de boli și necazuri. Cînd a plecat în Cer și a devenit nemuritor, le-a încredințat urmașilor săi sabia și cartea cu farmece. Aceste farmece se folosesc încă foarte frecvent. Doar puterea numelui lui Chang Tao Ling este suficientă pentru a îndepărta demonii mai tereștri. În calendare, întîlnim o serie de farmece

provenite de la Chang Tao Ling, a cărui imagine se află deasupra lor.

Sabia lui mai putea fi încă văzută pe muntele Dragon și Tigru pînă în 1927 — sau, cel puțin, ceea ce se pretindea a fi acea sabie ; ei i se datora prinderea demonilor celor mai răi, care erau închiși în recipientele din altarele templului de pe muntele Dragon și Tigru.

Chang Tao Ling și farmecele sale

În afară de puterile sale de exorcist, Chang Tao Ling este renumit ca fiind răspunzător de toate trupele Cerului care pornesc să lupte cu dragonii și demonii cei periculoși. Lui i s-a atribuit un număr nesfîrșit de miracole și de puteri ieșite din comun, cum ar fi aceea de a se împărți în două, astfel încît o jumătate putea să-și întrețină oaspeții sau să predice, în timp ce cealaltă mergea la pescuit!

În persoana lui Chang Tao Ling, putem distinge clar vechile tradiții șamanice, unindu-se cu căutarea mai nou a sensului existenței și prosperității personale, fiind reluate idei care au devenit cunoscute drept concepte taoiste. Prin el, cele trei curente principale pe care le-am examinat se întîlnesc și se întrepătrund înainte de a merge mai departe.

Chang Heng și Chang Lu

Ce s-a întîmplat în continuare este de-a dreptul fascinant, căci, sub conducerea nepotului lui Chang Tao Ling, taoismul a mai urcat o treaptă, urmînd atît logica rădăcinilor lui șamanice, cît și, în același timp, ideea înțeleptului din *Tao Te Ching*. Chang Tao Ling a murit sau, cum spun taoiștii, s-a urcat la Cer și a devenit nemuritor cîndva în preajma anului 160 d.H. Fiul său, Chang Heng, a preluat locul de șef al credinței, dar, dacă facem abstracție de faptul că a susținut-o, el a contribuit puțin la dezvoltarea acesteia. Nepotul, Chang Lu, a făcut următorul pas important. Dinastia Han se destrăma văzînd cu ochii. În întreaga Chină izbucneau mici rebeliuni, dar mai ales în cele mai îndepărtate provincii ale ei.

Guvernul imperial central era incapabil să adune destule trupe, așa că a început să se bazeze pe conducătorii locali și pe oamenii lor. În anul 188 d.H., guvernatorul local, Liu Yen, l-a rugat pe Chang Lu să conducă o armată, la care erau adăugați și oamenii acestuia din urmă, și să iasă în calea lui Shu Ku, unul dintre rebeli.

Căutînd forțe noi pentru a și le întări pe ale sale, Chang a cerut și a primit ajutor de la o altă căpetenie a unui grup religios taoist, remarcabilul Chang Hsiu, care fondase un grup asemănător cu cel al lui Chang Tao Ling. Chang Hsiu îndeplinea ritualuri de vindecare foarte speciale : își închidea pacienții și le spunea să reflecteze la păcatele pe care le făcuseră și care le provocaseră o asemenea stare proastă. După ce scriau toate acestea pe trei bucăți de hîrtie, ele erau distruse în trei moduri diferite : o bucată era dusă în vîrful unui munte și lăsată în voia vîntului și a ploii, una îngropată în pămînt și alta aruncată în apă. Făcînd astfel, pacientul era vindecat și, la fel cu adepții lui Chang Tao Ling, plătea o taxă anuală de cinci baniță de orez. Ca și Chang Tao Ling, Chang Hsiu instituise un sistem de organizare religioasă, cu o ierarhie foarte detaliată, care supraveghea viețile și ritualurile credincioșilor. Pare foarte probabil ca acesta să-l fi imitat de fapt pe Chang Tao Ling, căci despre Chang Hsiu auzim numai în anii 170 sau 180 — cu treizeci de ani, sau mai mult, după ce Chang Tao Ling se afirmase în mod serios.

Armatele celor doi Chang s-au unit și au înfrînt dușmanul, apoi Chang Lu a luat conducerea în propriile sale mîini. Foarte invidios pe Chang Hsiu, l-a executat și a

contopit cele două grupuri. Apoi, aflat în siguranță într-o zonă îndepărtată din nordul Szechwan-ului, Chang Lu a stabilit o teocrație taoistă și a declarat statul taoist independent de imperiul Han. Această teocrație a durat treizeci de ani și a fost o încercare remarcabilă de a pune în practică învățăturile din *Tao Te Ching:* cu privire la conducere. Se simțeau, de asemenea, accente puternice din trecut, din timpul domniei idealizate a unei personalități semi-istorice, cum a fost Împăratul Galben. *Tao Te Ching* a sprijinit rebeliunea, ritualurile de vindecare și teocrația. Secta celor Cinci Banițe a fost cea care a stabilit lungimea acestei lucrări la 5000 de caractere. Era obligatoriu ca fiecare gospodărie să dețină o copie din *Tao Te Ching,* pe care să o studieze zilnic. Nu mai este nevoie să spunem că multe dintre ideile din comentariile lor oficiale l-ar fi uimit pe Lao Tzu, dacă acesta ar fi putut să le citească, dar, după cum am văzut, acesta a fost modul în care *Tao Te Ching* și-a găsit locul specific în credința taoistă.

Sub domnia lui Chang Lu, oamenii au trăit mai în siguranță decît în multe alte regiuni ale Chinei, în vremurile acelea de prăbușire dinastică. Mai mult, Chang Lu a instituit legi blînde, a construit pe drumuri hanuri gratuite pentru călători, a interzis uciderea animalelor timp de jumătate de an, a restrîns consumul de alcool și a stabilit un sistem de justiție remarcabil, datorită indulgenței față de criminali, despre care el credea că pot fi izbăviți. Sistemul agricol a fost considerabil îmbunătățit, au fost construite noi drumuri și înființate magazine de alimente

pentru săraci. Una peste alta, domnia lui a constituit o ameliorare a vieții în acea parte a Chinei.

Totuși, Chang era înțelept și cînd, peste treizeci de ani a devenit clar că statul era pe cale să-și restabilească autoritatea, l-a abandonat și și-a trăit viața într-o izolare blîndă și prosperă. Din această familie deosebită au provenit maeștrii celești prin ereditate. Mai tîrziu, li s-au acordat întinderi mari de pămînt, pe care le-au condus ca episcopi — prinți, în cadrul mini-statului de pe muntele Dragon și Tigru.

Yu Chi și Chang Chiao

Trebuie să privim acum la ceea ce ar putea să pară eșecul unei ramuri a taoismului religios, dar care a avut consecințe durabile. S-ar putea să fi observat pînă acum că toți cei care sînt asociați cu istoria timpurie a taoismului religios se numesc Chang. Sîntem pe cale să întîlnim un alt Chang, dar, pentru a arăta că nu era obligatoriu să-l cheme așa, ne vom opri mai întîi la cineva numit Yu Chi. Acesta a fost încă una dintre acele personalități fascinante care au îmbinat practicile șamanice cu medicina și psihologia. A activat cam în aceeași perioadă cu Chang Tao Ling, iar unii pretind că Chang Tao Ling ar fi fost, de fapt, unul dintre discipolii săi. Yu Chi tămăduia oamenii prin intermediul ritualurilor și al farmecelor, dar nu pare să fi fost prea interesat de organizarea unui grup religios. El a urmat calea mai tradițională, și anume, a scris o carte care îi conține învățăturile. Din păcate, mare parte din ea s-a pierdut; lucrarea era numită *T'ai p'ing Ch'ing ling Shu,*

ceea ce înseamnă „Cartea marii păci a poruncilor pure". Fiind un amestec ciudat de ritualuri, farmece și zicale ale *fang-shih,* în legătură cu vechi teorii cosmologice, ea avea să devină lucrarea inițiatică de bază, cea care a favorizat apariția sectelor taoiste de mai tîrziu. Într-adevăr, deși e doar o umbră din ceea ce a fost altădată, cartea se află în fruntea părții a cincea a textelor canonice taoiste, iar numele ei este folosit ca titlu al întregii secțiuni.

Lucrarea conținea germenii următoarei rebeliuni taoiste; în cartea, despre care Yu Chi pretindea că îi fusese dată de către zei, se afirma că Cerul, Pămîntul și conducătorii omenirii pierduseră adevărata Cale și abandonaseră echilibrul dintre yin și yang. Astfel, nu mai era necesar să te supui conducătorilor, dar căpăta importanță vitală restabilirea ordinii cosmice. Această credință, că structurile firești ale societăți și cosmosului fuseseră încălcate, urma să ducă puțin timp mai tîrziu la o răscoală sîngeroasă.

În anul 184 d.H., a început un nou ciclu de șaizeci de ani al calendarului chinez. În provinciile estice, Chang Chiao stabilise o sectă taoistă de misionari vindecători, puternică și militantă, numită *T'ai ping Tao,* Calea Marii Păci, iar textul central, alături de *Tao Te Ching,* era cartea lui Yu Chi. Într-o perioadă mai scurtă de zece ani, fondatorul ei, Chang Chiao, instituise o ordine formidabilă. Folosind multe dintre ideile care au fost dezvoltate de către ceilalți Chang, el a creat un grup de credincioși bine organizat. Ei au convertit, au plănuit, s-au pregătit și au așteptat. Apoi, în anul 184, cînd a început noul ciclu de șaizeci

de ani, s-au revoltat. Învățăturile lor declarau că vechea eră a Cerului Albastru (dinastia Han) luase sfîrșit. O nouă epocă era pe cale de a se naște, cea a Marii Păci, care va fi o parte din era Cerului Galben. Pentru a deschide această nouă eră, trupele lui Chang Chiao și-au înfășurat capetele în pînză galbenă, de unde și denumirea rebeliunii — Rebeliunea Turbanelor Galbene.

În ciuda promisiunilor de invulnerabilitate la arme și a sprijinului renumit al Împăratului Galben și al lui Lao Tzu, ca zeități ale lui Huang-Lao, rebeliunea a fost în cele din urmă înăbușită brutal. Se spune că peste 350.000 de oameni, purtînd turbane galbene, au optat pentru taoismul militant. Pentru a fi înfrînți, a fost necesară o perioadă cuprinsă între anul 184 d.H. și primii ani ai secolului al treilea. Pînă la urmă, secta a renunțat la revoltă și s-a hotărît să practice un taoism mai puțin violent, evitînd armele, însă ideea rebeliunii armate, a sfîrșitului mandatului de conducător al unei dinastii, ca și aceea a taoismului militant, nu a dispărut, ci a continuat să reapară de-a lungul secolelor, determinîndu-i pe mulți împărați să privească taoismul cu mare suspiciune. De aici provin artele marțiale de mai tîrziu, care au fost dezvoltate între zidurile mănăstirilor taoiste, folosite în revolte și pentru a ucide la drumul mare.

Primele scripturi taoiste

În următoarele cîteva sute de ani, sectele și grupările de la nivelul popular al taoismului organizat au crescut și s-au înmulțit. A fost o perioadă extraordinară de expan-

siune și dezvoltare a ideilor. În timp ce unii învățați au considerat în mod tradițional creșterea taoismului „religios" ca pe un fenomen conținînd din ce în ce mai multe superstiții, noi sîntem de părere, alături de un număr din ce în ce mai mare de cercetători, că nu este adevărat. Aceasta a fost, de fapt, o epocă de creativitate intensă și dezbateri teologice profunde, care s-au manifestat prin ritualuri, în practică și în texte.

În anul 471 d.H., a fost compilată prima scriptură taoistă, care conținea peste 1200 de cărți și se inspira din trei tradiții principale care continuă să existe și în zilele noastre. Aceste trei tradiții își dezvoltaseră deja un concept de mîntuire cosmică, ce pulveriza limitele ideilor centrate pe familie ale gîndirii tradiționale chineze; conceptul acesta eliberase o întreaga clasă socială, săracii și muncitorii, oferind nu doar izbăvirea personală, ci și un rol în salvarea cosmică, și stabilise unul dintre cele mai complexe sisteme de credințe religioase, zeități și doctrine pe care le văzuse vreodată lumea. Pentru toți, era o realizare remarcabilă. În interiorul acestui sistem, existau mișcări care puneau accentul pe nemurire printr-o serie de metode ezoterice, dintre care cele mai recente sînt școlile de arte marțiale, tradițiile alchimiste, filozofii beți și umoriștii, ca și obișnuita abundență de pungași, escroci și profanatori pe care îi atrage orice religie.

Înainte de a studia școlile nemuririi, alchimiștii și filozofii / umoriștii, să aruncăm o privire la cele trei școli principale ale căror învățături au fost combinate pentru a

alcătui prima scriere religioasă taoistă, căci în ele se află mulți dintre germenii taoismului de astăzi.

Calea Maestrului Celest

Prima dintre aceste școli, deși nu neapărat ca importanță, este Calea Maestrului Celest — numită uneori și Calea Ortodoxă după denumirea textului lui Chang Tao Ling. Cea mai mare contribuție a sucesorilor lui Chang Tao Ling și Chang Lu a avut-o preotul taoist, *tao shih,* cu templul său local și instituția „parohiei" locale, de care el era responsabil, ierarhia ducînd pînă la maestrul celest, care era un fel de arhiepiscop. În această privință, secta a pus bazele metodei de plată a muncii unor asemenea specialiști. Modelul parohial de servicii plătite a fost cel care a făcut posibilă existența taoismului, atît de răspîndit în China pînă în zilele noastre. Prin contrast, călugării budiști trebuiau să se bazeze pe pomeni și nu ocupau un loc central în parohie, nici măcar în viața rituală a oamenilor. Cu toate că un călugăr budist sau doi puteau fi invitați pentru a psalmodia la sărbătorile nașterii, cum ar fi sărbătoarea Primei Luni, la nunți sau înmormîntări, toate activitățile rituale și binecuvîntările erau întotdeauna îndeplinite de către *tao shih,* și asta datorită în mare parte sectei maestrului celest și modelelor pe care le-a impus aceasta. Cunoscut și sub numele de *Meng-wei* — Alianța de Bun Augur — conducătorul ei, actualul maestru celest, moștenitor al familiei și tradițiilor lui Chang Tao Ling,

trăiește încă în Taiwan, unde structura parohială se menține într-o măsură considerabilă.

Preot taoist

Mao Shan

Al doilea grup este cunoscut sub numele de Mao Shan — muntele Mao. Esența acestei secte o constituie colecția ei de scrieri religioase ciudate, dar frumoase, cunoscută ca Scriptura *Shang ch'ing.* Neobișnuit este și fap-

tul că fondatoarea ei a fost o femeie. În ciuda pretențiilor ridicate recent de către scriitori, nerăbdători să răspundă criticilor feministe la adresa religiei, taoismul a fost întotdeauna o religie predominant a bărbaților — excepție făcînd totuși unele dintre învățăturile cele mai elevate !

Fondatoarea sectei Mao Shan a fost Wei Hua-ts'un, care a trăit între anii 251 — 334 d.H. Pregătită ca libaționist, care este un fel de „episcop" în tradiția *Meng-wei* / maestrul celest — ea s-a căsătorit și a întemeiat o familie. După ce membrii familiei au devenit numeroși, ea a revenit la studiile taoiste. În timpul meditațiilor, a fost vizitată de către mulți nemuritori care i-au înfățișat primele fragmente ale Scripturii *Shang ch'ing*. Cînd aceasta a murit, învățăturile au fost continuate de către fiul ei mai mare și de către un funcționar numit Yang Hsi.

În anul 364 d.H., Yang Hsi a fost chemat de către spirite pe muntele Mao, la Kiangsu. Aici a primit vizita lui Wei Hua-ts'un. Ea era însoțită de o mulțime de nemuritori și, împreună, i-au dictat lui Yang Hsi, care era foarte uimit, restul scripturii. După o perioadă destul de lungă, Yang Hsi, ajutat de către doi prieteni, a notat revelațiile, pînă cînd a fost alcătuită o colecție de proporții considerabile, ce urma să se adauge celor revelate lui Wei Hua-ts'un însăși în timpul vieții acesteia.

Scripturile se aflau în niște cutii rezistente, dar soarta lor a fost teribilă în următoarea sută de ani. Din motive prea complexe pentru a le putea aminti aici, ele au fost vîndute cu bucata, furate, făcute cadou, împrumutate, dar rareori înapoiate, copiate și apoi falsificate, vîndute pen-

tru favoruri sexuale, plagiate, sigilate cu plumb topit, confiscate oficial și, în cele din urmă, readunate, în măsura în care a fost posibil, din întreaga Chină. Rareori au fost scrierile sacre atît de maltratate, înainte de a-și găsi un loc în primul canon al scripturilor taoiste.

Totuși, ar fi o greșeală să considerăm contribuția tradiției Mao Shan ca fiind doar scripturală. Alături de ea, a existat aceea a rolului meditației în căutarea adevărului și a nemuririi. Însiși textele Mao Shan prezintă o perspectivă a practicilor taoiste, care căutau o versiune mai puțin parohială, lumească sau chiar estetică decît cea oferită de celelalte școli principale. Ele propuneau meditația calmă și stilul de viață retras — de fapt, tipul de înțelept care practică *wu-wei* (non-acțiunea) — pe care mulți îl asociază cu taoismul.

În timp ce aceste învățături se află în scriptura *Shang ch'ing,* pecetea distinctivă a tradiției Mao Shan este dată de exemplul și doctrina lui T'ao Hung-King care trăia pe Mao Shan. Născut în 456 d.H., el a murit în 536, deci a trăit în perioada crucială, cînd canonul taoist a fost scris pentru prima oară. El a ajutat la descoperirea textelor originale *Shang ch'ing* și le-a publicat pentru cei din elita timpului său. Conducînd un centru alcătuit din trei niveluri, el avea o curte compusă din cei mai nobili și înțelepți oameni din țară. Învățăturile sale aminteau foarte mult de practicile de meditație budiste, mult mai profunde, astfel că a primit multe vizite de la maeștri budiști care vorbeau despre el cu considerație.

Esența doctrinei lui Tao era afirmația că o mare parte dintre ritualurile și activitățile celorlalte școli taoiste erau ori un fel de hocus-pocus, ori, în cel mai bun caz, irelevante. El susținea că, pentru dobîndirea deplină a conștiinței sau chiar a nemuririi, trebuie să te concentrezi înăuntrul tău prin meditație pură; să-ți golești trupul și mintea de toate spiritele și gîndurile, pregătindu-te astfel pentru unirea cu Tao cel Absolut. Prin această unire se poate realiza nemurirea.

În vreme ce Tao predica retragerea și Calea izolată a meditației, succesorul său spiritual, Wang Yuan-chih, despre care se știe foarte bine că s-a născut în anul 525 d.H. și a murit în 655, a preluat doctrina și a făcut-o accesibilă mult mai multor oameni, prin ritualurile și liturgiile magnifice pe care le-a compus pentru unirea și reînnoirea cosmică. Această tradiție continuă și azi, fiind cea care i-a atras cel mai mult pe cei care nu sînt implicați în taoism, datorită frumuseții, simplității și profunzimii sale.

Tradiția Ling — Pao

Ajungem în cele din urmă la tradiția *Ling-pao*, care a luat ființă în timpul secolelor al patrulea — al șaselea, dar nu are o personalitate centrală. Ea pare mai curînd să fie o mișcare de popularizare, privind exprimarea învățăturilor sectei *Meng-wei* prin liturghii și ritualuri complexe, ca și atragerea altor tradiții. Titlul *Ling-pao* înseamnă „Giuvaerul sacru" și se referă la textele sacre care se află la baza sectei. Despre aceste texte se crede că ar fi fost create la începutul timpului, cînd s-au întrepătruns Respirațiile

Pure, iar din unirea lor au provenit tăbliţele cu texte, plăci de jad cu litere de aur. Ele au fost păstrate de către zei care le-au transmis învăţăturile adepţilor taoişti. Cartea de bază a tradiţiei *Ling-pao* se numeşte *Ling-pao wu-fu cing* — „Cartea celor cinci farmece ale giuvaerului sacru". Multe dintre ritualurile dezvoltate de *Ling-pao* au intrat în practica obişnuită în taoism pînă în zilele noastre şi, în timp ce tradiţia nu oferea nimic de natură „profundă", ele au reuşit să constituie esenţa principiilor taoiste — magia, longevitatea şi nemurirea — uşor de atins la un nivel mediu.

Canoanele tîrzii

Rezultatul muncii acestor trei şcoli principale, acţionînd în maniera lor specifică, a fost faptul că, în anul 471 d.H., cînd a fost creat primul canon de scripturi taoiste, el cuprindea nu mai puţin de o mie două sute de pergamente. Următorul canon sistematic a fost înregistrat în anul 748. Împăratul de atunci, T'ang Hsuan-tsung (care se credea descendent direct al lui Lao Tzu) a trimis în provinciile Chinei învăţaţi şi cercetători pentru a recupera textele sacre, care au fost apoi compilate în *Compendiul desăvîrşit al celor trei canoane* (titlul constituind el însuşi o imitaţie a Tripitakei budiste — cele trei coşuri cu scripturi). În 748, se înregistra un total de şapte mii trei sute de pergamente şi cărţi ! Următoarea revizuire a canonului a fost făcută în 1019 sub îndrumarea dinastiei Song. *Canonul preţios al palatului celest al marelui Sung* cuprindea numai patru mii cinci sute şaizeci şi cinci de pergamente. În

cele din urmă, în 1444 a fost alcătuit și publicat cel mai recent canon, impunînd selecției sale o autoritate mai largă. Acesta a fost preluat sub conducătorul Ch'eng-tsu din dinastia Ming. Sub numele de *Scripturile canonului taoist ale marelui Ming*, acestea au stabilit Canonul taoist la cinci mii trei sute optsprezece pergamente, făcîndu-l astfel cel mai mare canon de scripturi din lume. O mare parte din el este astăzi complet incomprehensibilă, din cauza limbii și a simbolismului obscur, ca și din cauza morții, în urmă cu sute de ani, a ultimului cunoscător al limbajului scripturii, care nu a lăsat cheia interpretării.

Școala Ch'uan Ch'en

În această examinare a principalelor școli, trebuie să menționăm, în cele din urmă, o altă școală taoistă, care a apărut mai tîrziu decît cele trei pomenite anterior, dar care a fost la fel de importantă, dacă nu mai mult decît unele dintre acestea. Este vorba despre școala *Ch'uan Ch'en*, fondată de către Wang Chung-yang, care a trăit în secolul al doisprezecelea. A fost o mișcare importantă, pentru că a dezvoltat multe dintre aspectele taoismului monastic la un nivel nou și pentru că s-a considerat ca provenind din ce era mai bun în cele trei religii, populare pe atunci în China, confucianismul, budismul și taoismul. Colecția sa de scripturi reflectă această stare de lucruri prin faptul că ea cuprinde textele clasice ale lui Lao Tzu și Shang-ch'ing, canonul budist al pietății filiale și lucrarea budistă *Pan-juo Hsin-ching*. Titlul ei *Ch'uan Ch'en*, înseamnă „Împlinirea perfectă", dar subtitlul este preluat

direct din budism — „Religia ortodoxă a Lotusului de Aur". (*Chin-lien Cheng-tsung*).

Legenda spune că Wang Chung-yang a învățat noile doctrine și practici de la nimeni altul decît cel mai faimos dintre cei Opt Nemuritori, Lu Tung Pin, despre care vom vorbi mai tîrziu. Ideea esențială a școlii era retragerea din lumea politică și a lucrurilor lumești. Aceasta nu implica doar retragerea într-o fortăreață din munți sau într-o mănăstire cu reguli stricte, ci și respingerea plăcerilor lumii naturale, căci faptul de a fi atras de ceva însemna să te lași în voia satisfacerii nevoilor materiale sau a dorințelor. În schimb, Calea impusă de *Ch'uan Ch'en* prevedea pătrunderea în stări extreme de meditație, pentru a înăbuși tendința yin și a face să triumfe yang. Pentru a realiza acest lucru, cei mai mulți membri renunțau complet la somn ; chiar și Wang însuși a petrecut doi ani îngropat la trei metri în pămînt.

Dezvoltările inițiate sub conducerea succesorului lui Wang, renumitul Ch'ang Ch'un, au fost încă și mai remarcabile. El considera că taoismul este adevărul originar, dar simțea că puritatea și adevăratul lui înțeles se pierduseră sub un nor de superstiții, învățături și practici false. El a respins căutările alchimiei minerale, căutîndu-și transformarea în interior, și a explicat rațional conceptul de nemuritor, considerîndu-l nu o forță magică și eternă, ci mai curînd o persoană care duce o viață corectă și caută să-și respecte principiile.

Stareț taoist

Probabil că este util să amintim un tip comun de taoist, care a fost rareori, dacă a fost vreodată, atașat uneia dintre școlile principale, căci era un rătăcitor. Folosind îndemînarea și trucurile învățate pe drum sau în temple și mănăstiri, taoiștii rătăcitori erau o trăsătură comună a societății și literaturii chineze. Adesea șarlatani,

ei i-au ajutat totuși pe mulți oameni din zonele îndepărtate, în moduri în care taoiștii obișnuiți n-ar fi putut s-o facă.

Nu am analizat în detaliu monasticismul taoist ; el diferea puțin de ceea ce ne închipuim cu privire la astfel de comunități, cu excepția faptului că mănăstirile erau adesea foarte îndepărtate și într-o oarecare măsură liberale. Călugării taoiști nu aveau o reputație de sfinți, deși e sigur că o comunitate demnă de stimă se concentra acolo unde trăia un maestru învățător.

Este timpul acum să ne întoarcem și să privim cu seriozitate la această căutare, care a fost menționată în întreaga carte, căutarea nemuririi.

6. CĂUTAREA NEMURIRII

Este probabil adevărat că în nici o țară, cu excepția Chinei, nu și-au curmat zilele atîția oameni care căutau o viață îndelungată sau nemurirea! Vechile manuale taoiste despre nemurirea trupească ar trebui să poarte avertismente cu privire la sănătate întocmai ca pachetele de țigări din zilele noastre.

Occidentalii nu consideră, în general, că ideea chineză a nemuririi a privit la început atît eternitatea spiritului sau a sufletului, cît pe cea a trupului. Fără trup, nemurirea nu putea exista, astfel că se căuta nu numai eliberarea prin meditație de constrîngerile vieții și ale morții, ci și transformarea corpului fizic într-un vehicul veșnic pentru suflet. De aceea nemurirea taoistă nu implică doar meditația și dezvoltarea spiritului, ci și goana după pilula magică, elixirul sau metoda care să garanteze că trupul se va transforma într-o ființă umană eternă, capabilă să întrețină spiritul și să se unească pentru totdeauna cu Originea primordială, cu Cerul și Pămîntul.

După cum am văzut mai devreme, dorința de nemurire exista deja printre vechii conducători ai Chinei, cel puțin începînd cu secolul al cincilea î.H. Ssu-ma Ch'ien amintește de unii dintre ei, din secolul al patrulea î.H. încoace; nu putem ști cu siguranță ce s-a întîmplat înainte. Unii cărturari cred că a existat întotdeauna un cult al longevității, căci o caracteristică a celor mai mulți dintre conducătorii din vechime (cum ar fi Cei Trei Augusți sau Cei Cinci Împărați Augusți) a fost aceea că au trăit mult. În legende, se pare că a existat o temă conform căreia posibilitatea de a trăi două-trei sute de ani s-a pierdut treptat, pe măsură ce ne-am apropiat de timpurile istorice. Cu alte cuvinte, a fost o trăsătură a Epocii de Aur chineze, iar în vremurile noastre, mai puțin pure, acest har s-a diminuat atît de mult, încît pînă la urmă s-a pierdut. Desigur, în cele mai timpurii relatări, acești eroi din vechime nu ating nemurirea. Ei trăiesc o perioadă îndelungată, mor și apoi, în multe cazuri, sînt deificați. Totuși, cum aceasta a fost un proces care putea fi continuat de către descendenți — ei comunicau cu Cerul și anunțau că strămoșul lor, demn de prețuire, era de-acum zeu — el nu dovedește nemurirea propriu-zisă. Alți învățați consideră că, în viziunea șamanică a interacțiunii dintre lumea spirituală și cea materială, se poate intui imaginea unei persoane, care nu numai că realizează comunicarea între aceste două lumi, ci este de fapt capabilă să treacă dintr-una într-alta, de la material la spiritual. Totuși, dovezile în acest sens sînt mult mai restrînse.

Deci, nu avem nici un indiciu cu privire la proveniența acestor idei, însă este interesant faptul că, în timp ce unii chinezi din zilele noastre vor afirma că este încă posibil să devii nemuritor, cei mai mulți nu ne vor spune acest lucru, ci ne vor învăța cum să ne prelungim viața. Chiar și în toiul Revoluției Culturale, în ziarele chinezești se vorbea despre oameni care, prin autodisciplină, printr-un regim sănătos, ori datorită puterilor regenerative ale cuvintelor lui Marx, Lenin și Mao Tse-tung, reușiseră să depășească cu mult o sută de ani. Orice festival chinezesc, sărbătoare sau urare o va conține invariabil și pe aceea ce privește o viață prosperă — adică, să trăiești mult, să ai mulți copii, să te îmbogățești și să ai o circumferință considerabilă ! În timp ce nemurirea este mai fascinantă din punct de vedere teologic și istoric, longevitatea este cea care a cucerit inimile chinezilor de rînd. Credem că acest fapt este important de reținut, căci altfel, după citirea unor cărți despre taoism, poți rămîne convins că întreaga Chină era preocupată de alchimie sau de practici ciudate de căutare a nemuririi.

Pentru cei mai mulți dintre chinezi, credința taoistă, izbăvitoare, tămăduitoare, exorcizantă, amestecată cu budismul și cultul strămoșilor, oferea răspunsuri suficiente la întrebările existențiale.

Abordări ale nemuririi

Ne-am referit deja la căutarea Insulelor Preafericiților și a elixirului magic de către primul împărat. Cum consemna Ssu-ma Ch'ien, toți împărații par să fi fost interesați de această căutare. Într-adevăr, există o poveste

minunată despre un astfel de împărat, care se spune în cadrul Festivalului de la mijlocul toamnei. În această zi, luna plină strălucește cel mai tare. Chinezii cred că vor putea deslușI pe suprafața ei o tînără femeie, un iepure și un copac. Cum a ajuns acolo femeia ? Era soția unui împărat crud și vicios care își oprima supușii și făcea abuz de putere. El trimisese taoiștii în întreaga lume, pentru a găsi leacul care aducea nemurirea. Spre consternarea oamenilor săi — și a încercatei sale soții — medicamentul a fost găsit și adus la palat.

Împăratul a declarat că în ziua următoare va înghiți pastila și astfel va deveni nemuritor. Supușii nu erau încîntați de ideea că acest om neplăcut îi va conduce la nesfîrșit, cum nu era nici soția lui, astfel că, în noaptea aceea, ea s-a strecurat în camera unde se afla pilula. Tocmai o luase în mînă, întrebîndu-se ce să facă cu ea, cînd a năvălit înăuntru împăratul. Furios, s-a îndreptat în grabă spre ea, voind să o ucidă. Neștiind ce să facă, ea a înghițit medicamentul, pentru ca împăratul să nu-l poată lua și, imediat, s-a pomenit ridicîndu-se de la pămînt și plutind acolo unde soțul ei nu o putea ajunge. Cît ai clipi, a ajuns pe Lună, dusă de zei, pentru a o proteja. Mare a fost bucuria celor de pe pămînt cînd au aflat că împăratul fusese lipsit de plănuita nemurire, iar festivalul o sărbătorește în fiecare an pe îndrăzneața tînără care zîmbește înspre noi. Iată de ce strălucește Luna atît de puternic în noaptea aceea.

Această poveste surprinde perfect una dintre principalele perspective asupra căutării nemuririi ; ea nu era o odisee pe care o puteau îndeplini oamenii de rînd, ci ce-

rea o avere imensă, dacă voiai să urmezi calea alchimiștilor, și o răbdare uriașă, asociată cu lipsa nevoii de a lucra, pentru urmarea căii înțeleptului, adică aceea a meditației și a disciplinei. Pentru nouăzeci și nouă la sută dintre oameni, acest lucru era imposibil. Totuși, nemuritorii erau foarte importanți, deoarece ei erau considerați marii eroi și marile eroine ale literaturii chineze, în special ale celei populare. Prin viața și realizările lor, chinezii își îndeplineau cele mai mari speranțe și vise. Aceasta este o caracteristică a nemuritorilor pe care autorii occidentali, care se concentrează mai mult asupra practicilor decît asupra rolului simbolic al acestor ființe, o trec adesea cu vederea. Să încercăm, deci, să le contopim, consultînd atît poveștile, cît și dezvoltarea istorică, pentru a înțelege mai bine semnificația nemuritorilor și căutarea nemuririi.

În linii mari, au existat două moduri de abordare a nemuririi : unul cerea poțiuni externe, pilule, elixire și altele asemenea, recurgînd adesea la alchimie, iar altul era concentrat pe transformarea internă, prin controlul trupului și meditații. Există o controversă cu privire la care din cele două tradiții este cea dintîi și, deci, cea mai pură. Nu credem că putem găsi în *Tao Te Ching* dovezi ale nici unei practici. Desigur, Chuang Tzu se referea la anumite metode, dar în niște termeni atît de ironici, încît ne îndoim că le considera o tradiție serioasă. Aceste descrieri, după cum am afirmat în secțiunea despre Chuang Tzu, nu sînt corelate cu ideea de om desăvîrșit. Omul Desăvîrșit este un ideal, nu un scop.

Este cert doar faptul că, atunci cînd apare pentru prima dată în relatările istorice, căutarea privește aproape

exclusiv modelul extern. De aici, căutarea Insulei Preafericiților, unde poate fi găsită pilula sau ierburile magice; primii împărați ar fi putut fi interesați de orice, în afară de șederea în meditație — cel puțin, nu pentru un timp îndelungat! Numai în referirile lui Chuang Tzu la personalități, cum ar fi Împăratul Galben, sînt pomenite practici de meditație care unifică individul cu Tao cel etern, realizînd astfel nemurirea. Dar aceasta este o chestiune de etiologie și, după cum am văzut, o simplă explicație pentru statutul divin, iar nu o formulă universal valabilă.

Concepția conform căreia umanitatea este unul dintre cei trei stîlpi ai existenței este derivată din scrierile primilor clasici taoiști și, după cum spuneam mai devreme, din anumite idei cheie din șamanism. Există, pe de o parte, Cerul și Pămîntul și, pe de alta, înțeleptul / conducătorul care reprezintă umanitatea. Aceste trei forțe controlează fluxul și refluxul vieții. Rolul crucial îl deține conducătorul, care caută să se asigure că lumea merge conform acestui Tao — Calea naturală. S-a mai spus că dintre acești trei stîlpi ai existenței, doar cel uman este pieritor, iar celelalte două sînt eterne, în formele lor. Se presupune că și noi, oamenii, am fost, într-o anumită etapă, veșnici, dar această însușire a dispărut cu timpul. Această idee și-a găsit manifestarea în cadrul celor două școli de gîndire care căutau modalități de a deveni nemuritori. Prima a încercat să transforme corpul uman într-o formă nepieritoare; cea de-a doua a căutat o asemenea uniune cu Tao prin intermediul concentrării și meditației interioare, încît latura materială să devină Tao și astfel eternă, căci Tao nu are moarte. Școlile filozofice au început s-o dez-

volte pe aceasta din urmă, aducîndu-i ideile în mixajul care a produs taoismul, în timp ce conceptul transformării materiale a evoluat încetul cu încetul, continuînd și în era creștină timpurie.

Trupul nepieritor

Să începem cu căutarea trupului nepieritor. Logica era foarte simplă. Lumea conține materiale eterne, cum ar fi aurul, jadul ori mercurul. Dacă trupul, din carne și oase, ar putea fi transformat sau înlocuit prin astfel de materiale nepieritoare, atunci nemurirea ar fi asigurată. Prin urmare, cei care căutau nemurirea se hrăneau cu jad, foițe de aur sau, și mai rău, cu mercur. Se credea că, prin introducerea unor cantități mici în dieta unei persoane, corpul va absorbi materialele eterne și transformarea se va realiza treptat. Nu mai este nevoie să spunem că acest lucru nu s-a întîmplat, și o mulțime de oameni au murit în chinuri, intoxicați cu metale. Cu siguranță că, așa cum arăta clar Joseph Needham (în volumele sale despre *Știință și civilizație în China*), experimentele asupra materialelor, care au precedat aceste regimuri, i-au condus pe chinezi la unele descoperiri științifice fundamentale. Totuși, ele nu au realizat ceea ce au vrut de fapt, aducînd în schimb moarte și boli — dar presupunem că multe dintre cercetările științifice au avut efecte similare.

O cale mai ușoară de a găsi nemurirea era căutarea de ierburi și rețete care să realizeze transformarea dorită pe cale magică. Ciupercile erau foarte căutate, ca și părțile vitale ale unor animale, despre care se credea că trăiesc foarte mult timp. Cocorii, turturelele, broaștele țestoase

de mare, greierii, liliecii și fluturii erau prețuiți cu deosebire, astfel că se preparau la foc mic, în oalele șamanilor și ale taoiștilor care căutau nemurirea. În taoism, a existat întotdeauna o tradiție vegetariană puternică, cu toate că aceasta a fost o mișcare minoritară.

Alchimia

Paralelă cu căutarea nemuririi a fost cea a formulei pentru crearea aurului. Faptul că amîndouă au fost finanțate de către împărați nu trebuie să constituie o surpriză. Dorința de a conduce mereu nu este un capriciu tipic numai secolului al douăzecilea ! Ca întotdeauna, împărații duceau lipsă de bani, pentru a-și întreține trupele, palatele și stilul de viață, astfel că cercetările se pare că au fost preluate împreună, începînd cel puțin cu secolul al doilea î.H.

În ciuda eșecului total, căutarea a continuat. Comentariul împăratului Wu (141 — 87 î.H.), din dinastia Han, este probabil tipic și destul de înduioșător ; Wu a cheltuit mari sume de bani pe corăbii, pentru a căuta Insulele Preafericiților, pe formule magice și alchimie, dar fără nici un rezultat. La sfîrșitul vieții, el afirma :

„Dacă avem o dietă cumpătată și folosim medicamente, evităm bolile. Asta este tot ce putem realiza."

Însă căutarea a continuat, pînă cînd o nereușită majoră a întrerupt finanțarea oficială pentru mulți ani.

Maestrul formulelor

Împăratul Han Hsuan Ti (73 — 48 î.H.) a dorit nemurirea la fel de mult ca oricare altul. Avea în familie un văr, care era deja destul de cunoscut ca taoist *fang shih*. În anul 60 î.H., acesta, pe nume Liu Hsiang, a venit în fața slăvitei sale rude și a pretins că, dacă i se asigură suficiente resurse financiare, poate produce aur și chiar elixirul vieții. Cînd a fost întrebat cum va face asta, el a răspuns că dobîndise diferite cărți care urmau să-i arate calea. Împăratul l-a susținut cum se cuvine, dîndu-i titlul de maestru al formulelor.

Timp de patru ani, cu mari cheltuieli și cu mare vîlvă, Liu Hsiang a căutat să înțeleagă cărțile, dar succesul îl ocolea an după an. În cele din urmă, în anul 56 î.H., răbdarea și banii împăratului s-au terminat, și s-a ordonat ca Liu Hsiang să fie executat. Cu siguranță că așa s-ar fi întîmplat, dacă fratele lui Li nu l-ar fi convins pe împărat să îi redea libertatea în schimbul unei sume de bani considerabile. Liu Hsiang a spus că a eșuat, deoarece, deși era în posesia cărților, nu avea nici un maestru care să i le interpreteze. Comentariile restului societății chineze au fost extrem de sceptice și au pus capăt pentru mult timp oricăror strădanii „serioase" în acest domeniu.

Alchimia reapare în public în a doua jumătate a secolului al doilea d.H. Evident că ea existase în tot acest timp, dar nu în mod oficial. Prima carte de alchimie despre care avem cunoștință a fost publicată în preajma anului 140 d.H. Autorul ei este Wei Po-yang, iar lucrarea este de-a dreptul neinteligibilă; aceasta conținînd o serie de formule criptice, destinate să ajute la atingerea nemuririi.

Ingredientul de bază este cinabrul sau sulfura de mercur, despre care se considera că este de foarte bun augur, datorită culorii sale roșii ca sîngele. În această carte dificilă, Wei spune că scopul ei este să îi ajute pe oameni să înțeleagă procesul alchimiei și că a scris-o, deoarece a fost îngrijorat de soarta multor oameni care au rămas fără nici un ban, încercînd să urmeze niște formule complicate. Înțelegem deci că, pînă la jumătatea secolului al doilea d.H., toate trăsăturile esențiale ale alchimiei ca drum spre nemurire erau deja bine conturate.

Ko Hung

Cea mai semnificativă personalitate în stabilirea tradiției alchimiste a taoismului, ca și în unirea cu școala internă, a fost un domn remarcabil, pe nume Ko Hung. Născut aproximativ în 250 d.H., a trăit pînă la vîrsta de optzeci și unu de ani, iar în timpul vieții a alcătuit un studiu vast al practicilor taoiste, numit *Pao P'u Tzu,* pe care Needham îl traduce sub titlul de Cartea maestrului care păstrează solidaritatea. Acest tom este un îndrumar, care conține toate căile cunoscute pentru a deveni nemuritor, deci preia materiale de la școli diferite, și constituie o lectură fascinantă. Este alcătuit din fragmente care contrazic alte secțiuni, fragmente, pe care nici măcar Ko nu le poate explica, și fragmente amuzante. Nucleul lucrării este totuși alchimia, căci, deși Ko Hung credea că poți deveni aproape nemuritor fără alchimie, nu credea că eternitatea poate fi atinsă pe deplin fără astfel de practici. În scrierile lui Ko Hung, alchimia atinge punctul culminant, devenind după aceea, se pare, mai puțin populară, ocupînd

de-abia locul doi după școala internă. Această schimbare se observă și în tonul lui Ko Hung, cînd acesta spune :

„Aceia care nu îndeplinesc acte de virtute și se mulțumesc doar cu practicarea procedelor magice nu vor obține niciodată viața veșnică."

Să revenim, deci, pentru a vedea ce oferea cealaltă cale — în afara unei diete și mai judicioase.

Transformarea internă

Cea de-a doua cale a fost aceea a purificării interne și a unirii cu Tao. În timp ce folosea remedii aproape medicale, esența acestei practici o constituia meditația și reflecția lăuntrică asupra forțelor proprii din corp și asupra unirii lor cu Absolutul, cu Originea Unică, Tao.

În esență, se considera că trupul a luat ființă și a fost întreținut prin intermediul a două forțe. Prima și cea mai importantă era energia care se manifesta în special prin respirație. Această energie, cunoscută sub numele de ch'i, făcea posibilă viața trupului. Taoiștii au identificat multe tipuri de sufluri care circulă prin corp, nu toate binefăcătoare ; era, prin urmare, important să încerce să le mențină pe cele benefice și să le înlăture pe cele malefice. S-a acordat o atenție specială Respirației Embrionare, suflul originar care pătrunde în corp încă din pîntec. Încercarea de a descoperi cînd a pătruns în trup Respirația Embrionară a fost fascinantă. S-a crezut că, dacă aceasta s-ar putea găsi și menține, atunci nemurirea ar veni de la sine, astfel că a fost creat un număr mare de practici menite să asigure păstrarea aerului în corp.

Aceasta a dus la dezvoltarea exercițiilor de respirație care să prelungească reținerea aerului, deoarece prin expirație pierdem în mod sigur o parte din răsuflarea vitală care a asigurat viața. Atenția nu s-a îndreptat numai înspre gură și nas. Aerul, după cum știm toți din proprie experiență, poate ieși și prin altă parte a corpului! Iată de ce dieta era, de asemenea, importantă, iar ceapa, ca și anumite soiuri de grîu și fasole, erau interzise.

Practicile sexuale

O altă forță care dă și întreține viața este lichidul seminal. Trebuie să afirmăm că, deși au existat într-adevăr femei taoiste celebre, chiar printre cei Opt Nemuritori se află o femeie, acestea nu au un rol prea semnificativ în taoism. Taoismul nu este și nu a fost diferit de celelalte religii importante, predominant patriarhale, astfel că se considera că femeile, pur și simplu, nu sînt la fel de importante ca bărbații. La urma urmelor, numai unul dintre cei Opt Nemuritori era femeie.

Faptul că sperma este o forță dătătoare de viață constituia o concluzie evidentă. Ceea ce au căutat să facă adepții acestei școli a fost să se asigure că această forță vitală nu este risipită, pentru că, făcînd acest lucru, se cheltuia o parte din energia necesară vieții. Ei au căutat mai degrabă să dezvolte tehnici prin intermediul cărora lichidul seminal forma, împreună cu Respirația Embrionară, un nou embrion, care se localiza în corpul bărbatului, crescînd treptat, gata să creeze un trup nemuritor cînd murea trupul cel vechi.

Există multe cărți, bogat ilustrate, care studiază scopul relațiilor și al pozițiilor sexuale, în această căutare a nemuririi. Trebuie să spunem însă că, în timp ce practicile sexuale erau obișnuite în relațiile de familie dintre soț și soție sau soț, soție și concubine, mai exista și o dimensiune orgiastică, înfloritoare un timp, dar care a căpătat o notoritate cu mult superioară valorii ei propriu-zise. Se pare că, în special în timpul dinastiei Tang, au avut loc festivale sau evenimente sexuale de masă. Acestea erau îndeplinite în secret, deoarece chiar și atunci, ele erau considerate nedemne de Tao sau, mai curînd, de cultura chineză. Alături de aceste ritualuri, mai exista un număr apreciabil de lucrări despre sex și Cale, incluse în Canoanele T'ang și Song, dar acestea au fost omise pînă la ediția finală Ming, din 1444 d.H.

În linii mari, multe dintre practicile sexuale erau o formă a exercițiilor descrise mai jos combinată cu producerea și reținerea spermei. Ele nu au fost încurajate de nici una dintre școlile majore și, în special, nu erau pentru călugări, însă constituiau o practică perfect îndreptățită pentru laici. Prin urmare, trebuiau înțelese în cadrul fizionomic și psihologic mai larg al căutării nemuririi.

Exercițiile fizice

Se credea că trupul este și un cîmp de bătaie. În anatomia tradițională chineză, corpul era un microcosm, adică el era alcătuit din forțele opuse yin și yang, dintr-o mulțime de zei interni, din suflurile vitale, dar conținea și trei viermi care încercau să distrugă corpul și energia lui (ch'i). Astfel, taoistul care urma aceste învățături căuta să

echilibreze forțele yin și yang, să-i ajute și să-i respecte pe zeii din diferitele părți ale trupului și să zădărnicească încercările celor trei viermi de a înăbuși și a distruge forțele vitale ale ch'i din corp. Pentru a face acest lucru, era nevoie de răbdare și liniște. S-a inventat un număr mare de exerciții, pentru a relaxa corpul și a-l aduce în echilibru; pentru a se putea mișca și a-și înviora astfel toate părțile corpului, pentru a liniști părțile încordate unde acționau viermii. Aceste exerciții, frumoase și extrem de benefice, constituie una dintre cele mai durabile și mai vizibile forme ale influenței taoiste în cultura chineză de astăzi. Dacă veți merge în oricare parc din China sau în zonele locuite de chinezi ale lumii, veți întîlni oameni făcînd aceste exerciții. În timp ce nimeni nu se mai gîndește astăzi măcar o clipă la înghițirea mercurului sau a aurului, mulți oameni, atît din Orient, cît și din Occident, au găsit exercițiile taoiste pentru nemurire folositoare pentru adaptarea la presiunile vieții moderne.

Pacea și liniștea, de care era nevoie pentru îndeplinirea acestor exerciții timp de mai mulți ani, i-a determinat pe taoiști să se retragă în munți sau în alte locuri tihnite. Într-adevăr, în chineză, cuvîntul care înseamnă nemuritor este alcătuit din alte două caractere, însemnînd om și munte. Aceasta era deci sinonimă cu o respingere a vieții și a valorilor oficiale ale Chinei, minunat surprinsă în povestea care spune cum a devenit Lu Tung Pin unul dintre cei Opt Nemuritori.

Lu Tung Pin era un funcționar bine situat și foarte popular, cu perspectiva unui viitor strălucit. Într-o zi, călătorea între două orașe cînd, la amiază, a ajuns la un mic han

de pe marginea drumului. Nemuritorul Han Chung Li ședea acolo, la o masă. Lu Tung Pin s-a așezat lîngă el și, în curînd, cei doi au început să discute și să bea împreună. Han Chung Li a înțeles că acest om era cu mult mai valoros decît un funcționar obișnuit. Ziua era rece, vinul cald și focul strașnic, astfel că, nu peste mult timp, Lu Tung Pin a adormit. Pe cînd dormea, a avut un vis foarte limpede. Se făcea că înainta rapid în rang, atingînd poziții din ce în ce mai înalte, pînă cînd ajungea în cele din urmă prim-ministru. Timp de douăzeci de ani, el, împreună cu familia sa, s-a bucurat de toate roadele poziției sale înalte și de încrederea împăratului. Ce altceva și-ar putea dori un muritor ? se gîndea el. Dar, apoi, a venit dezastrul. L-a supărat pe împărat și a căzut în dizgrație. Dușmanii săi s-au apropiat și au început să-i șoptească împăratului că Lu Tung Pin voia să-l detroneze. Furios, împăratul a pus să fie executată toată familia lui Lu Tung Pin, chiar în fața ochilor săi, apoi l-a exilat pe acesta într-un teritoriu foarte îndepărtat.

În acel moment, Lu Tung Pin s-a trezit leoarcă de sudoare, dar fiind așezat lîngă Han Chung Li a înțeles imediat că se afla în preajma unui nemuritor și că i s-a revelat inutilitatea vieții de funcționar. Renunțînd la tot, a plecat în munți să caute Calea Adevărată. A studiat apoi, timp de mulți ani, sub îndrumarea lui Han Chung Li, pînă cînd a devenit și el nemuritor.

Dimensiunea morală

În ultimii ani, căutarea nemuririi a dezvoltat și o dimensiune mai morală. Adică, imitînd conceptul budist

conform căruia meritul duce la izbăvire, taoiștii au introdus ideea atingerii nemuririi ca o răsplată din partea zeilor, în schimbul unor fapte deosebit de frumoase. Următoarea poveste ilustrează această dezvoltare.

O copie a unei cărți taoiste renumite fusese transmisă în cadrul unei familii din generație în generație. În cele din urmă, ea a devenit proprietatea lui Wan Tei Hsu care o îndrăgea și o prețuia foarte mult. Într-o zi, familia a fost vizitată de către un preot taoist, iar Wan l-a rugat să le vorbească despre Tao.

„Sufletul este Tao, a spus preotul, iar Tao este suflet; sufletul și Tao nu diferă în esența lor. Dacă Tao este separat de suflet, veți renaște în toate cele șase domenii majore și veți fi legați de cele trei cărări (ale poftei, lăcomiei și mîniei); dar, dacă Tao și sufletul sînt unite, atunci veți ajunge în paradis și pe tărîmul celor nemuritori. Iadul și raiul se află în propria voastră inimă. Dacă raiul nu se află în voi, simpla citire a textelor sacre nu vă va duce la nici un rezultat."

S-a întors apoi spre Wan și a spus că în casă există un giuvaer rar, deoarece strălucirea lui îl izbise încă de cînd a intrat. Spunînd acestea, el a arătat spre cartea sfîntă. El a mărturisit lui Wan și familiei sale că acea carte conținea toată înțelepciunea necesară pentru a deveni nemuritor. Dacă urmau învățăturile din carte, erau izbăviți și duși pe tărîmul ființelor nepieritoare.

Timp de treizeci de ani, Wan a făcut întocmai. Le-a dat celor aflați la nevoie și a căutat să îmbunătățească viețile celor din jurul lui. Într-o zi, vecinii lui au auzit o muzică divină și, ieșind în grabă din casele lor, au apucat

să vadă cum întreaga familie Wan era dusă la Cer, ca ființe nemuritoare.

Această poveste este una dintre multele istorii ale perfecționării din *T'ai Shang Kan Ying P'ien* și, desigur, aceasta este chiar cartea atît de venerată de către familie. Taoiștii îi atribuie cartea a doua lui Lao Tzu. Această lucrare, care este mult mai populară în China decît *Tao Te Ching,* a fost într-adevăr cel mai des tipărită carte în China imperială — se numește *T'ai Shang Kan Ying P'ien*, ceea ce înseamnă „Scrierile celui preaînalt despre plată și răsplată". Cel preaînalt este desigur Lao Tzu, în forma lui divină. Cartea pare să fi fost scrisă cam pe vremea lui *Tao Te Ching.* Aparține, de fapt, în mod evident, perioadei Sung tîrzii, totuși, în China, ea a fost venerată ca fiind scrisă de Lao Tzu și, într-un sens, este un fel de versiune imperfectă a taoismului pentru laici. Este plină de sentimente demne și de indicații despre cum să-ți trăiești viața în conformitate cu principiile taoiste. Mai arată, de asemenea, foarte clar că este posibil să dobîndești drumul spre nemurire. În China de dinainte de Revoluție, chiar și numai plata pentru tipărirea și distribuirea acestei cărți era considerată un act foarte meritoriu, care te putea îndruma înspre calea nemuririi sau, cel puțin, a bogăției și longevității.

Cei Opt Nemuritori

Înainte de a abandona tema nemuririi, este important să privim mai în detaliu pe cei Opt Nemuritori. După cum am amintit, căutarea nemuririi, pe calea alchimistă sau pe

cea internă / introspectivă, era realizată numai de către cîțiva, deși îi fascina pe mulți. Prin urmare, pentru majoritatea oamenilor — taoiști sau nu — nemuritorii erau importanți din alte motive. Existau puține speranțe să devii nemuritor, chiar și prin acte virtuoase, dar era foarte răspîndită ideea că oamenii sinceri pot fi ajutați de către nemuritori să supraviețuiască în viața de zi cu zi. Aceasta a fost și este adevărat, în special în legătură cu cei Opt Nemuritori, care sînt venerați și invocați zilnic de către chinezi, în întreaga lume, pînă în zilele noastre. Ei nu sînt prețuiți numai pentru că răspund rugăciunilor sau înlătură dificultățile, ci și datorită faptului că luptă împotriva agresiunilor și nedreptății. Ei sînt, de fapt, un fel de combinație între Robin Hood și Superman, de aici marea lor popularitate ! Cei Opt reprezintă o secțiune transversală prin straturile joase, către cele mijlocii, ale societății chineze.

Lu Tung Pin

Lu Tung Pin, cel despre a cărui povestire am aflat deja, este puternic asociat cu tradiția alchimistă și cu elixirul vieții. Se pretindea că Wang Chung-yang, fondatorul Școlii *Ch'uan Ch'en,* a primit învățăturile de la Lu Tung Pin, iar rețetele medicale legate de numele lui se bucură de o mare prețuire. El mai este asociat cu farmecele și cu puterile asupra demonilor. Asemeni lui Chang Tao Ling, el deține o sabie puternică cu care ține forțele răului sub control. Aceste roluri îngemănate, de medic și vrăjitor, se suprapun adesea.

Ti Kuai Li

Ti Kuai Li, alături de Lu, este cel mai cunoscut dintre nemuritori. Deși ființă nemuritoare, el este un invalid groaznic de diform, dar care n-a fost întotdeauna așa. Pe cînd era muritor, Ti Kuai Li era un bărbat chipeș care s-a izolat pe dealuri, ca să studieze nemurirea. După mulți ani, învățase să zboare prin nori și putea face călătorii astrale. Cînd făcea astfel, își lăsa întotdeauna corpul în grija unuia dintre discipolii săi, ca să fie sigur că nu i se întîmplă nimic. Într-o zi, Ti a anunțat că pleacă să-l viziteze pe Lao Tzu. El i-a spus adeptului său să-i păzească trupul, dar, dacă nu avea să se întoarcă pînă la sfîrșitul celei de-a șaptea zile, acesta trebuia să-l distrugă, pentru că Ti Kuai Li era mort.

Discipolul a stat credincios lîngă trup ; totuși, în cea de-a șasea zi, a venit un mesager din partea mamei sale care era pe moarte și voia să-l vadă. Discipolul era disperat. Pe cine trebuia să asculte — pe maestru sau pe propria mamă ? În cele din urmă, el a socotit că maestrul său, plecat de șase zile, trebuie să fie mort, așa că i-a ars corpul și a plecat să-și vadă mama.

Cîteva ore mai tîrziu, Ti Kuai Li s-a întors, a rătăcit în susul și în josul drumului, căutîndu-și corpul, apoi a dat peste o grămadă de cenușă și a înțeles că acesta nu mai exista. Avea la dispoziție o perioadă foarte scurtă de timp ca să găsească un nou trup în care să stea. Dacă nu găsea repede unul — și trebuia să fie un trup mort foarte de curînd — atunci ar fi murit, pur și simplu. A zărit un asemenea corp în depărtare. Grăbindu-se într-acolo, a văzut, spre oroarea și dezgustul său, că era corpul unui cerșetor

bătrîn și infirm. Totuși, nu era timp de pierdut, așa că a pătruns în corp, și în forma aceasta va exista pentru totdeauna.

După cum vă puteți închipui, asta înseamnă că nu este întotdeauna în toanele cele mai bune, așa că nu ajută prea mult să i te rogi, deși este venerat de către doctori. Motivul popularității sale este acela că luptă pentru cei slabi, lipsiți de ajutor și oprimați, după cum vom vedea mai tîrziu.

Chang Kuo Lau

Următorul este Chang Kuo Lau. El este încă o personalitate ciudată, înfățișată adesea călărind invers un măgar. El este venerat de către cuplurile care vor urmași, fiindcă se crede că aduce fertilitate și, în special, copii de sex bărbătesc. Motivul pentru care călărește invers este foarte interesant. Chang Kuo Lau provenea dintr-o familie de fermieri săraci, dar muncitori. Kuo Lau trebuia să ducă produsele la piață și le transporta călare pe un măgăruș. Într-o zi, s-a oprit ca să se odihnească la un templu părăsit. Trezindu-se din somn, a simțit un miros minunat. Căutînd prin întregul templu, el a găsit, în cele din urmă, un recipient plin cu ierburi ciudate fierbînd la foc mic. Arătau atît de bine, încît le-a mîncat și, făcînd astfel, a avut extrem de mult noroc, deoarece aceasta, era de fapt, fiertura unui alchimist foarte priceput care găsise rețeta nemuririi. Chang devenise nemuritor, fără ca măcar s-o știe. Dar de-abia mîncase pe săturate și îi dăduse un pic și măgarului său, că alchimistul a sosit în fugă și, văzîndu-l pe Chang a țipat la el. Cuprins de panică, Chang

a sărit cu spatele pe măgar, iar acesta, la fel de neliniștit, a luat-o la goană. În cîteva momente, au început să zboare prin aer, amîndoi nemuritori, și nici Chang, nici măgarul nu au privit vreodată înapoi.

Iată deci un nemuritor devenit astfel, deoarece a fost cumsecade, dar și datorită norocului. Șansa este un factor important pentru popularitata celor Opt Nemuritori. La urma urmelor, poate că toți am putea avea norocul lui Chang.

Ts'ao Kuo Chiu

Ts'ao Kuo Chiu este aristocratul întregului grup. El este o personalitate foarte stranie, fiind un fost criminal, care s-a căit pentru faptele sale, dar numai pentru că n-a avut de ales. Motivele includerii lui printre cei Opt constituie un mister.

Han Hsiang Tzu

Cu Han Hsiang Tzu este cu totul altă poveste. El e muzician și își poartă flautul cu el. Este înfățișat de obicei pe munte, ascultînd muzica naturii. Han Hsiang Tzu este un adevărat înțelept taoist din munți.

Han Chung Li

Cunoaștem destule amănunte despre Han Chung Li pentru a putea afirma că el a existat cu adevărat și a fost general în dinastia Han tîrzie. El este asociat cu alchimia, întrucît deține piersica nemuririi, care îl face nemuritor pe cel ce o mănîncă. Acestea sînt reminiscențe ale celor mai vechi tradiții, cum ar fi Insula Preafericiților, unde pot fi găsite astfel de fructe.

Lan Ts'ai Ho

Lan Ts'ai Ho este aparent un travestit, care apare uneori ca bărbat, alteori ca femeie. Ca atare, el este un paria, lunaticul, cel „atins de zeu" dintre cei opt.

Ho Hsien Ku

Ajungem, în sfîrșit, la singura femeie din grup, Ho Hsien Ku. Ea a devenit nemuritoare datorită generozității sale și ascetismului sever.

Popularitatea celor opt nemuritori

În aceste tipuri, putem întrevedea varietatea de căi spre nemurire — incluzînd unele despre care nu se vorbește prea des, cum ar fi norocul de-a dreptul chior. Deși acestea sînt importante, pentru că ne ajută să punem în oarecare ordine teoriile despre nemurire, funcția principală a celor Opt Nemuritori este aceea de luptători pentru supuși, adică pentru marea majoritate a chinezilor, de-a lungul istoriei. O singură poveste este suficientă pentru a vă face o idee despre cauza popularității celor Opt Nemuritori.

Acestora le plăcea să se întîlnească la Podul Nemuritorilor, pentru a bea și a discuta. Într-o zi, Chang Kuo Lau a cerut să se facă liniște, apoi le-a istorisit o poveste scandaloasă. Într-o provincie îndepărtată, exista un om bogat numit K'uang Tzu Lien, care în curînd urma să împlinească șaizeci de ani, prilej de mare sărbătoare în China. În cinstea acestei zile, el își invitase prietenii la un mare ospăț. Totuși, bogăția provenea din sudoarea sărmanilor muncitori cărora nu urma să li se dea nimic. Mai

mult decît atît, el era atît de bogat și îi disprețuia atîta pe cei sărmani, încît le ordonase să umple gropile de pe drumul proprietății sale cu orez, apoi să le acopere cu lînă roșie, ca oaspeții săi să calce pe acestea.

Cei Opt au încremenit de uimire, apoi Ti Kuai Li a sărit în picioare.

— Cum îndrăznește să irosească niște orez, care i-ar putea hrăni pe cei săraci, și să risipească niște material care i-ar putea îmbrăca ? Trebuie să-i dăm o lecție.

Spunînd acestea, Ti a făcut un salt și, zburînd pe nori, a ajuns în curînd la casa lui K'uang. Acolo, și-a luat înfățișarea unui cerșetor, avînd și un vas pentru pomeni. Lîngă casă, păzită strașnic, erau sute de cerșetori. Ti a mers drept înspre cinci dintre paznici și a cerut niște mîncare. Rîzînd, aceștia l-au lovit în cap pînă cînd a căzut. Încercînd să se ridice, Ti a înșfăcat o mînă de orez de sub covorul roșu, dar gărzile l-au văzut și l-au lovit din nou.

— Lăsați-mă, vă rog, să iau niște orez, ca să-mi hrănesc copiii care mor de foame, i-a implorat Ti, la care paznicii i-au răspuns că stăpînul lor ar prefera ca acesta să fie făcut una cu pămîntul decît să le fie dat cerșetorilor care îi stricau petrecerea. Apoi Ti a spus cu o voce adîncă și amenințătoare :

— Cei bogați ar trebui să se ferească să-i înșele pe cei nevoiași și să-i insulte pe cei săraci.

Înfuriate, gărzile l-au bătut pe Ti și mai rău, apoi s-au împrăștiat. Ceilalți cerșetori s-au repezit să-l ajute pe Ti să se ridice și l-au avertizat să stea deoparte, dar Ti a jurat răzbunare.

În casă, se pregătise o masă uriașă la care erau așezați sute de oaspeți bogați. A fost adus primul fel. La început, totul a fost bine, dar apoi castroanele s-au încălzit pînă la roșu, iar oaspeții mîncau din ele cu foarte mare greutate. Dintr-o dată, cineva a țipat, urmat de altul și altul. Mîncarea din vasele lor putrezise și era plină de viermi. Servitorii s-au grăbit să ducă mîncarea și să aducă felul următor, dar de-abia a atins masa că și acesta a putrezit.

K'uang s-a înfuriat, dar a presupus că era vina cerșetorului nerușinat. A ordonat să-i fie înfățișat. Cu capul și corpul plin de sînge, Ti a apărut în fața lui K'uang și i-a spus că este un simplu cerșetor, apoi a căzut mort. K'uang le-a ordonat paznicilor să arunce corpul afară, ca petrecerea să continue. Ceilalți cerșetori văzuseră însă toate acestea și alergaseră la judecătorul regiunii care era renumit pentru cinstea lui. Acesta a pornit imediat la drum. Cînd a sosit, i-a găsit pe K'uang și pe oaspeții săi într-o stare groaznică. Ei nu putuseră deplasa corpul lui Ti.

Judecătorul a înțeles că se petrecea ceva straniu ; a chemat un preot taoist din mulțime și i-a cerut să examineze cadavrul. Pe o bucată de hîrtie din buzunarul lui Ti au fost găsite următoarele cuvinte : „Nu vreau ca K'uang să plătească cu viața lui pentru crimă. Vreau să mături drumurile care duc de la casa lui înspre toate orașele și satele din provincie. El trebuie să învețe că un om bogat nu îi poate înșela pe săraci."

Dintr-o dată, judecătorul a priceput că Ti era unul dintre cei Opt Nemuritori. K'uang a fost arestat, iar toate bunurile sale confiscate și împărțite sărmanilor. Începînd

din ziua aceea, el a măturat drumurile provinciei. Dar Ti ? Oamenii cumsecade l-au pus, ușor ca un fulg, într-un coșciug. Din cauza procedurilor legale, a trebuit să aștepte cîteva zile înainte de a avea loc înmormîntarea. Cînd au ridicat, în sfîrșit, coșciugul, acesta era atît de ușor, încît au fost alarmați. Ridicînd capacul, au găsit înăuntru doar hainele lui Ti. Acesta se întorsese de mult la ceilalți nemuritori, care mîncau și beau la Podul Nemuritorilor.

Poeți și înțelepți

Să ne oprim, la sfîrșitul studiului nostru, asupra nemuririi și a diferiților curenți care au curs înspre sau dinspre rîul taoismului, la poeții, filozofii și umoriștii care au urmat Calea în propria lor manieră, idiosincratică și, adesea, sarcastică, lăsîndu-și amprenta asupra culturii chineze ; căci, prin faptele și, în special, prin scrierile lor, ei au devenit cu adevărat nemuritori.

Cei șapte înțelepți

Una dintre poveștile favorite ale copiilor mai este aceea a lui Liu Ling ; acesta a trăit între ani 220 și 300 d.H. și a fost unul dintre faimoșii sau infamii, Șapte Înțelepți din Crîngul de Bambus, un grup de poeți taoiști cărora le plăcea băutura. Erau vestiți pentru pasivitatea lor și pentru non-acțiunea care îi scandaliza pe contemporanii lor confucianiști. Povestea care le place atît de mult copiilor mei este despre faptele lui Liu Ling, cînd acesta se afla acasă. El avea tentația de a merge dezbrăcat în jurul casei, ceea ce nu era un lucru tocmai obișnuit. Într-o

zi, un grup de confucianiști pompoși a venit să se plîngă de comportarea lui. Au fost invitați în biroul acestuia, pentru a-l găsi pe Liu Ling gol-goluț. Scîrbiți, ei și-au exprimat nemulțumirea că acesta i-a întîmpinat dezbrăcat. Liu Ling a părut mirat și a zis :

„Dar întregul univers este orașul meu ; lumea este zona mea familiară ; orașul este casa mea, iar camerele sînt hainele mele. Ce căutați, deci, în pantalonii mei ?"

Este greu de știut cum să-i apreciezi pe cei Șapte Înțelepți sau pe alții din vremea aceea, care aparțineau școlii Conversației Pure. Uneori, ne gîndim că își băteau, pur și simplu, joc de toate convențiile, ca un Chuang Tzu mai cinic și mai rău. De exemplu, unii l-au declarat pe Confucius un taoist mai bun decît Lao Tzu sau Chuang Tzu. De ce ? Pentru că ei doar vorbeau despre non-acțiune, iar K'ung a pus-o în practică. Cînd li s-a atras atenția că K'ung nu vorbește niciodată despre asta, ei au răspuns că astfel se dovedește că a ajuns atît de avansat în această practică, încît nici măcar nu s-a ostenit să le spună celorlalți despre ea.

Cei Șapte Înțelepți reprezintă o altă dimensiune. Ei au rîs, pur și simplu, de orice fel de convenție, devenind adepți ai teoriei *feng liu* — îndepărtarea de convenții — cum a făcut Liu Ling cu pantalonii săi. Personalitatea cea mai importantă din grup era Hsi K'ang, un om bogat, care locuia aproape de o regiune numită Crîngul de Bambus. Aici se întîlneau prietenii pentru a bea, a discuta și a scrie poezii. Încercînd să scape de limitele convențiilor, ei căutau atît experiențe originale, cît și calea spre nemurire. Se pare că mulți dintre ei practicau, de asemenea, exerciții ale școlii interne pentru a deveni nemuritori, și doar cîțiva

se ocupau, superficial, de o alchimie de natură mai degrabă medicală. Libertatea scrierilor lor și vioiciunea faptelor lor de viață sînt foarte impresionante. Să luăm ca exemplu acest vers cu care începe imnul lui Liu Ling adresat calităților vinului; el folosește mulți termeni familiari celor care cunosc lucrările *Tao Te Ching* sau *Chuang Tzu,* dar într-un context care l-ar fi surprins pe unul, iar pe celălalt l-ar fi uimit, dar l-ar fi și amuzat.

„El este un maestru nobil,
Pentru care Cerul și Pămîntul sînt doar o dimineață,
Iar eternitatea numai o clipă;
Soarele și luna sînt ferestrele sale;
Cele opt deșerturi — curtea sa;
El merge fără să lase urme;
Nu locuiește în nici o casă;
Drept acoperiș are cerul și ca rogojină pămîntul,
El își urmează imaginația."

(Tradus de către Henri Maspero în *Taoismul și religia chineză*).

Mulți cărturari îi consideră pe cei Șapte Înțelepți sau pe alții din această perioadă de sfîrșit de secol al treilea și început de secol al patrulea d.H. ca fiind într-un fel o întoarcere sau renaștere a taoismului adevărat, filozofic. După cum afirmam mai devreme, acesta nu a existat niciodată cu adevărat ca o școală conștientă de sine și, orice ar fi fost cei Șapte Înțelepți și prieteni, ei nu au fost un fel de Lao Tzu întîrziați. În schimb, par să se fi constituit drept o mișcare destabilizatoare, care a apărut într-o

perioadă de destrămare dinastică. Ei vin exact după Rebeliunea Turbanelor Galbene — o altă reacție la autoritatea și structurile care se prăbușeau, dar, în loc să urmeze calea rezistenței în numele unei Unități mai mari, ei au ales-o pe aceea a non-acțiunii. În susținerea non-acțiunii și a spontaneității, ei au urmat, desigur, o tendință a gîndirii taoiste pînă la consecințele sale logice, dar a pretinde că aceștia sînt adevărații moștenitori ai „taoismului filozofic" ar însemna să-i idealizăm, fiind, de asemenea, un răspuns mult prea serios la ceea ce a fost, de fapt, un grup fascinant de rebeli, care protesta împotriva a tot, inclusiv împotriva unei mari părți din taoismul filozofic.

După cum indicam la început, această grupare a atins nemurirea într-o măsură mult mai mare decît cei mai numeroși dintre cei pe care i-am numit din celelalte școli, deoarece ei au scris poezii despre condiția umană, care au continuat să le vorbească peste secole chinezilor, iar în zilele noastre cîștigă o și mai largă audiență.

Mișcarea nu a durat mult. Hsi K'ang a fost, pînă la urmă, executat în anul 262 d.H., pentru că a fost implicat într-un caz de adulter destul de neplăcut. El a refuzat să aibă de-a face cu tribunalul și cu cazul respectiv, așa că a fost închis și executat din răutate. Se pare că nici măcar calea non-acțiunii și a îndepărtării de convenții nu s-a putut elibera de unele dintre cele mai aspre realități ale unui imperiu în declin, iar mișcarea, chiar dacă a fost grandioasă, a dispărut, lăsînd proza și poezia pentru aducere aminte.

7. VIZITÎNDU-L PE ZEUL PĂMÎNTULUI

Reînnoind cosmosul

Deci, ce putem spune astăzi despre taoism ? În ultimii ani, Occidentul a fost invadat de o mulțime de cărți care pretindeau că le revelează celor neinițiați taoismul. Multe dintre ele au fost maculatură ordinară. Cele mai bizare și ridicole teorii, idiosincrasii personale și obsesii culturale i-au fost atribuite taoismului, iar, cu timpul, acesta a devenit și mai obscur, și mai insondabil decît înainte. Astfel că, atunci cînd occidentalii merg în China sau în Orientul Îndepărtat, căutînd acest fel de taoism, nu îl găsesc, deoarece el nu există. Ei vor găsi o religie vie, care a suferit mai dramatic în ultimii patruzeci de ani, sub comuniști, decît în oricare altă perioadă din istoria sa. Vor afla că în orașele chinezești, care aveau cîndva șaptezeci sau optzeci de temple, nu mai există decît două sau trei. Vor ști că marii munți sfinți sînt încă vizitați de sute, chiar mii de pelerini, care se îndreaptă cu greu spre pisc, în genunchi. Dar alături de ei se află și zeci de mii de turiști. Vor găsi

încă vreo cîțiva călugări izolați, pregătindu-se să devină nemuritori, cel mai adesea prin practicarea meditației. Ei pot vizita temple taoiste, unde pare că nu se întîmplă aproape nimic și unde cîțiva călugări mai continuă tradițiile vechi.

Funeralii tradiționale cu preot taoist

Cu toate acestea, taoismul este încă foarte actual și face parte din cultura chineză. În multe zone, vechiul preot taoist „de parohie" îndeplinește din nou rituri de trecere și alte ritualuri și exorcizează spiritele. Autoritățile comuniste se plîng din ce în ce mai mult de creșterea numărului călugărilor taoiști rătăcitori, care călătoresc din loc în loc oferind uneori serviciile și mărfurile lor dubioase. În viața de familie și cea de zi cu zi a chinezilor, găsim însă credințe și practici vii.

Taoismul în zilele noastre

Să luăm, de exemplu, o familie de nivel mediu din Hong Kong. Dimineața, probabil înainte de micul dejun, familia sau un membru al ei va aduce o ofrandă zeului pămîntean al casei sau apartamentului. Aceasta va consta adesea din niște talismane oferite cu o rugăciune, deși uneori sînt oferite ceai și prăjituri. Zeul pămîntului este o divinitate taoistă prin excelență. El sau ea reprezintă forța primară sau zeitatea (adesea reprezentată prin intermediul a cinci zeități) care ocupă acel loc. Orice activitate plănuită trebuie să primească acordul zeului pămîntului; el este responsabil de bunăstarea localității față de divinitatea regiunii; aceasta îi este subordonată zeului cetății care, la rîndul lui, îi este inferior în rang zeului provinciei și așa mai departe. După cum vom vedea mai tîrziu, panteonul taoist reflectă cu exactitate autoritatea imperială cu ranguri descendente.

După venerarea zeului pămîntean, familia poate aduce o jertfă strămoșilor. Deși cultul strămoșilor precede taoismul, o mare parte a ritualului derivă din practicile acestuia. Părăsind casa, membrii familiei pot consulta calendarul, pentru a vedea ce fel de zi va fi și care sînt cele mai favorabile ore. Acesta, care se află atîrnat de un șnur roșu lîngă ușa principală, nu este doar o colecție de credințe, farmece și sisteme divinatorii taoiste, ci și un adevărat talisman. Dacă un membru al familiei s-ar pregăti să facă o călătorie importantă sau să înceapă o nouă afacere, într-o anumită zi, data va fi aleasă în con-

formitate cu calendarul, *T'ung Shu*; nici o hotărîre majoră nu se ia fără consultarea acestuia.

Se pare că însăși casa și orice loc unde se încheie o afacere sînt supravegheate de un maestru *feng shui*. Arta *feng shui*, care înseamnă în traducere literală vînt / apă, este sistemul prin care forțele locuind într-o zonă și controlînd împrejurimile sînt legate de horoscoapele indivizilor din același loc. *Feng shui* nu influențează doar ceea ce este construit, ci și locul construcției; *feng shui* caută să combată influențele nefaste și forțele ostile prin intermediul puternicelor farmece și ritualuri taoiste.

Plecînd de acasă, în drumul spre lucru, membrii familiei vor vedea cu siguranță oameni care practică *t'ai-chi-ch'uan*. Aceste exerciții meditative vor fi făcute într-un spațiu deschis, fie într-un parc, fie la capătul peronului unei gări. Scopul practicii *t'ai-chi-ch'uan* este acela de a asigura curgerea energiei vitale — ch'i — prin întregul trup, menținînd astfel armonia și echilibrul esențial al corpului. Aceste idei provin din credințe și practici taoiste, căci *t'ai-chi-ch'uan* s-a dezvoltat în îndepărtatele mănăstiri ale acestei religii.

Dacă este cineva bolnav, atunci cele mai multe familii vor recurge la un amestec de medicină tradițională chineză și medicină occidentală. Folosind medicina tradițională, ei pătrund în tainele unor credințe despre modalitățile de echilibrare ale diferitelor forțe din corp și despre trup ca atare. Aceste credințe provin direct din taoism. De exemplu, taoismul afirmă că trupul este un microcosm și că în noi există mii de zeități care reflectă cu

exactitate ordinea celestă. Într-adevăr, legătura dintre taoism și medicina tradițională este atît de strînsă, încît călugărilor budiști, nerăbdători să accentueze și să-și păstreze identitatea proprie, li se interzicea să practice medicina.

Să presupunem că familia noastră a fost deranjată de o fantomă, în ciuda spiritului *feng shui*, o experiență deloc neobișnuită în societatea chineză. Pentru a face față situației, ei îl vor chema probabil pe preotul taoist local. Un adevărat maestru taoist va ști, chiar și numai din descrierea activității stafiei, ce fel de spirit este acesta și va ști ce să facă și ce fel de talismane să folosească.

În cadrul celor mai multe sărbători taoiste importante, se folosesc farmece, ritualuri și rugăciuni. De Anul Nou, de exemplu, este venerat zeul bucătăriei. Această zeitate stă în bucătărie și supraveghează comportamentul intim al membrilor familiei. Cu foarte puțin timp înaintea Anului Nou, se arde chipul zeului zugrăvit pe hîrtie sau inscripția dedicată lui, pentru a-l trimite pe acesta în cer.

Chiar și din această scurtă incursiune în mediul familiei chineze, putem înțelege cum ideile și credințele taoiste modelează viețile și le conferă înțeles. Dacă adăugăm la aceasta rolul de prezicere a viitorului și divinației, care este adesea legat direct de o zeitate taoistă — cum ar fi Wong Tai Sin — și locul pe care îl au poveștile și legendele taoiștilor în cultura populară, vom vedea că taoismul este o parte esențială a culturii chineze.

În ceea ce privește taoismul de astăzi, există trei moduri în care marea și vechea religie nu numai că supra-

vieţuieşte, dar este şi importantă, în primul rînd, în contextul vieţii şi gîndirii chineze, dar nu exclusiv. Ca s-o spunem direct, acestea sînt: panteonul zeilor şi rolurile lor, rolul preoţilor în menţinerea ordinii cosmice şi impactul ideilor taoiste asupra altor culturi.

Panteonul taoist

Să începem cu primul. Pentru occidentalii care au citit doar *Tao Te Ching,* constituie o surpriză faptul că taoismul are zece regi ai iadurilor în viaţa de apoi, care fac fiecare ca iadul tradiţional creştin să pară inferior în ceea ce priveşte groaza pe care le-o inspiră. Rolul zeului prosperităţii — de susţinere a goanei aparent netaoiste după bani şi faimă — îl şochează, de asemenea, pe neiniţiat ca fiind ciudat, deşi acesta este unul dintre cei mai importanţi zei ai familiilor şi afacerilor — de aici, apariţia lui în aproape fiecare calendar chinezesc! Panteonul taoist chinez constituie un studiu fascinant în taoismul aplicat şi, deşi, de-abia putem să amintim zeităţile principale, în special pe acelea din China de sud şi din diasporă, merită să ne oprim la el, nu în ultimul rînd, pentru că aceasta este forma în care vor cunoaşte şi vor folosi taoismul cei mai mulţi chinezi.

Panteonul taoist este unul ierarhic, alcătuit după sistemul imperial chinez sau, altfel spus, sistemul imperial chinez reflecta ordinea eternă. Folosind această expresie, putem percepe vechiul model al lumilor paralele ale şamanului, cu specificarea faptului că modelul real, realitatea ca atare, se află în zona spirituală.

În vîrful panteonului, dar nu și al modelului teologic, se află, sau mai degrabă stă, Împăratul de Jad. Dacă spunem că acesta nu este vîrful modelului teologic, n-o facem pentru a încerca să vă inducem în eroare. Taoismul are un model teologic în triadă, care este însumarea întregului sistem. Această triadă a luat, de-a lungul secolelor, mai multe forme diferite și, pînă în zilele noastre, poate primi diferite grupuri de zeități. Cele mai răspîndite sînt cele două versiuni ale Celor Trei Neprihăniți.

Cei Trei Neprihăniți

O versiune a Celor Trei Neprihăniți îl include pe Înțeleptul Ceresc al Începutului Începuturilor, care este aproape o personificare a lui Tao ca origine, ca punct de plecare ; el este Unul din *Tao Te Ching* (vezi, de exemplu, capitolele 39 și 42). Urmează Împăratul de Jad — în linii mari, spiritul lui Tao, care susține și protejează. La sfîrșit, se află Înțeleptul Ceresc al Zorilor de Jad de la Poarta de Aur, care este înconjurat de elemente ale viitorului și ale Căii.

Totuși, mai există încă o versiune a celor Trei Neprihăniți. Începutul Originar este aici vîrful ierarhiei, deoarece, după cum am văzut, el este Tao însuși. Al doilea este Lao Tzu ca expresie imanentă a lui Tao. Cel de-al treilea (uneori, confundat cu Împăratul de Jad) este Împăratul Galben distins clar de Împăratul de Jad, acesta din urmă le apare inferior celor Trei Neprihăniți.

Am folosit mai devreme termenul „teologic", pentru a accentua faptul că, în cazul Celor Trei Neprihăniți, avem o schemă clară a originii, manifestării și scopului, care este apoi articulată în tot panteonul. Deci, să revenim la acesta.

Împăratul de Jad

Împăratul de Jad domnește în cel mai înalt dintre ceruri. El este răspunzător de tot ceea ce există atît fizic, cît și spiritual, și totuși, e departe de a fi o zeitate atotputernică. Există multe legende, în care ni se arată că voința nu-i era respectată sau că nu i se dădea atenție. S-o luăm, de exemplu, pe aceea în legătură cu sărbătorirea zilei lui de naștere. La începutul lumii, Împăratul de Jad a invitat toate animalele și toate ființele la petrecere. Spre marea lui dezamăgire, au venit doar douăsprezece, iar restul nici măcar nu s-au sinchisit! Acestea douăsprezece au fost răsplătite, acordîndu-li-se statutul de animale ale calendarului chinezesc.

Cu toate acestea, Împăratul de Jad dispune de forțe considerabile pentru a-l ajuta să-și impună voința. Persoanele sale de încredere sînt nepotul său Erh-ling și paznicul Wang. Erh-ling este, probabil, cel mai puternic dintre toți zeii taoiști, în ceea ce privește forța și puterile magice. El este acela care conduce trupele cerești atunci cînd generalii lor au avut un eșec, fiind în același timp și un magician nemaipomenit. Chiar și cartea antitaoistă *Maimuța* recunoaște acest lucru, spunînd că numai Erh-

ling este capabil să păcălească Maimuța și s-o prindă. Poate că nu este întîmplător faptul că femeile i se roagă fiicei lui Erh-ling pentru o căsătorie reușită.

În timp ce Erh-ling îndeplinește poruncile Împăratului de Jad cu îndemînare, iar atunci cînd este nevoie chiar prin intermediul magiei ori al forței, Wang este curierul lui credincios. El este acela care poartă mesajele Împăratului de Jad, care le convoacă pe spirite ori, după caz, îi cheamă pe oameni să se înfățișeze judecății cerești. De aceea portretul lui se află adesea la porțile templelor taoiste.

În cadrul Tribunalului Ceresc, Împăratul de Jad, prezidează o întreagă birocrație de ministere care conduc lumea. Acestea includ ministerele Tunetului și Vîntului, Bogăției, Literaturii, Războiului, Exorcismelor, ale diferitelor feluri de boli și așa mai departe. Vom reveni la unele dintre acestea mai tîrziu.

Ierarhia pămînteană

Imediat inferioară acestor ministere este ierarhia care se află pe Pămînt și în ape. Domeniul apelor aparține regilor dragoni și cetelor lor. În vechea geografie și cosmologie chineză, se credea că există patru mări, prin urmare, se află tot atîția regi dragoni. Aceștia domnesc asupra apelor și tuturor locuitorilor lor și nu sînt întotdeauna în termeni buni cu umanitatea. Din cînd în cînd, regii dragoni caută să îi supună pe oameni, iar aceste lupte nu sînt stăvilite decît de Tribunalul Ceresc.

Povestea lui No-cha (Nez Ha) surprinde foarte bine acest lucru. No-cha era un copil precoce al unuia dintre împărații care deprinseseră diferite puteri supranaturale de la un nemuritor din vechime. Într-o zi, din cauza crimelor comise de către oameni, regele dragon din zonă a cerut un sacrificiu pentru a plăti această încălcare a ordinii naturale. Totuși, regele dragon s-a folosit de ocazie, ca să ceară supunere din partea împăratului. No-cha s-a înfuriat și l-a înfruntat. În cele din urmă, No-cha l-a ucis pe fiul regelui dragon. Acesta din urmă s-a mîniat cumplit și l-a amenințat pe împărat că, dacă nu i-l predă pe No-cha, va distruge întreaga țară. Vrînd-nevrînd, împăratul a făcut ce i se cerea și No-cha s-a pregătit de moarte, trist, dar supus, pentru a-i salva pe ceilalți; totuși, prin intermediul vechiului său maestru nemuritor, el a renăscut ca zeu și l-a învins pe regele dragon, care întrecuse de-acum măsura. În cele din urmă, Cerurile au hotărît că No-cha avea dreptate și i-au domolit pe regii dragoni.

Regii dragoni știu să-și apere puterile și păzesc insulele nemuririi. Se știe că împăratul Ch'in Shih Huang Ti, pe care l-am întîlnit mai devreme în carte, a murit după o confruntare cu unul dintre ei. El credea că regii dragoni îi împiedicau corăbiile să ajungă în Insulele Preafericiților, așa că s-a dus pe țărmul mării și i-a declarat război regelui dragon. Cînd a apărut acesta, Ch'in Shih Huang Ti le-a poruncit arcașilor să tragă în el. Rănit, regele dragon s-a scufundat pe spate în valuri dar, în noaptea următoare, împăratul a visat că regele dragon l-a învinuit de atac. Pînă dimineață, împăratul era mort.

Împăratul Piscului de Est

Să ne abatem atenția de la ape și să ne concentrăm asupra ierarhiei pământești. Conducătorul acesteia este Marele Împărat al Piscului de Est, amintind de multe dintre puterile Împăratului de Jad. Piscul de Est este faimosul T'ai Shan, cel mai important dintre cei cinci munți sfinți taoiști și unul dintre cele mai vizitate locuri din China zilelor noastre. Marele Împărat este zeitatea prin intermediul căreia acționează pe pământ Împăratul de Jad, deci, pentru credinciosul de rînd, este mult mai important decît acesta, fiindcă el este cel care stabilește cînd se vor

naște oamenii, cînd vor muri și în ce formă vor renaște. Într-adevăr, în credința populară, toate sufletele vin și pleacă de la T'ai Shan. Marele Împărat al Piscului de Est se înscrie, alături de Chang Tao Ling, ca o personalitate cunoscută datorită luptei cu răul și cu nenorocul. Împreună cu zeul tunetului, el oferă protecție împotriva forțelor nefaste. În casele chinezilor și în Calendar, se găsesc adesea amulete semnate de către Marele Împărat. Ele încep exact ca și ordinele imperiale : „Ascultați și vă supuneți", și se termină de obicei cu : „Să ne supunem legii ; să respectăm și să îndeplinim acest ordin fără întîrziere."

După Marele Împărat urmează o mulțime de zeități locale care răspund de anumite zone ale lumii. Acești zei sînt cunoscuți sub numele colectiv de zeii zidurilor și canalelor, mergînd de la divinitățile locale și pînă la zeii casei. Rolul lor este de a supraveghea și a conduce viața celor din zonele respective, și de a raporta în mod regulat Împăratului de Jad și Marelui Împărat, pentru a-i asigura că oamenii mențin partea lor de balanță yin și yang în echilibru.

Aproape toți acești zei ai zidurilor și ai canalelor sînt personalități istorice cunoscute, dintre care unele au murit doar cu cîteva sute de ani în urmă. De exemplu, zeul Pekin-ului este Yang Chi-sheng. În timpul dinastiei Ming, el a fost funcționar, iar în 1556 a fost executat, după ce încercase să-i apere pe oameni de taxele suplimentare.

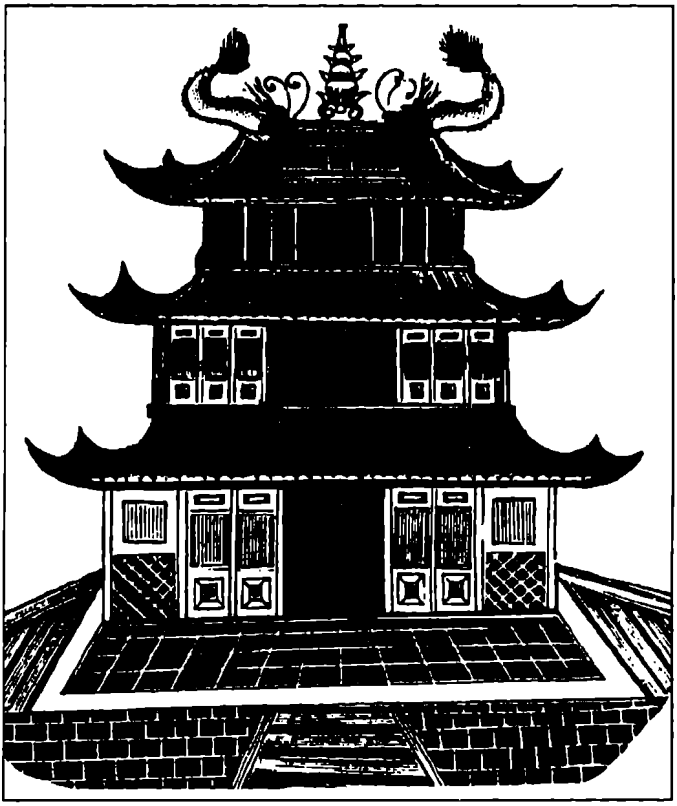

Templul zeilor zidurilor și canalelor

Am amintit deja de zeii pământeni ai casei și am menționat rolul zeului bucătăriei. Acestor divinități li se acordă încă o mare importanță chiar și acolo unde sistemul unei ierarhii complete a zeilor zidurilor și canalelor s-a prăbușit sau nu s-a impus niciodată. Mai există încă doi zei domestici sau ai afacerilor, importanți : este vorba

despre zeii ușilor. Acești doi domni cu înfățișare înfricoșătoare au la bază, de asemenea, personaje istorice și o poveste adevărată.

Împăratul T'ai-tsung din dinastia T'ang (626 — 649 d.H., a fost trezit într-o noapte de către spiritele malefice care îi devastau dormitorul. Îngrozit de ideea că se vor întoarce, el adormea în fiecare noapte tot mai greu — și, într-adevăr, aceștia reveneau pe neașteptate. Împăratul s-a îmbolnăvit grav, aflîndu-se la un pas de moarte. Disperați, doi dintre generalii săi, Ch'in Shu pao și Hu Ching-te s-au oferit să stea de pază la ușa camerei sale, ca să îndepărteze spiritele nefaste. Au făcut acest lucru mai multe nopți, pînă cînd spiritele au renunțat și au plecat. Împăratul era îngrijorat acum de soarta celor doi generali din cauza lipsei lor de somn. Pentru a se asigura că demonii nu se mai întorc niciodată și că, în același timp, generalii se odihnesc, el a ordonat ca la intrarea în dormitor să fie puse două picturi înfățișîndu-i pe aceștia din urmă. De aici provine obiceiul de a picta doi zei ai ușilor, înfricoșători și înarmați pînă în dinți, pe partea exterioară a ușilor din temple, case și clădiri unde se încheie afaceri.

Mai sînt alte patru zeități, pe care trebuie să le amintim în această scurtă trecere în revistă a zonelor celeste de pe pămînt, înainte de a trece la lumea subterană. Primul este zeul bogăției, Ts'ai Shen ; el este ușor de recunoscut, deoarece îl întîlnim peste tot, de la extrasele de cont bancar pînă la altarele din case și este îmbrăcat ca un mandarin de rang înalt, avînd în mînă un pergament pe care îi este scris numele. Ts'ai Shen este venerat cu ocazia Anu-

lui Nou chinezesc, cînd se speră că va aduce un an prosper și plin de bogății. Statuia lui este adesea renovată în fiecare an, ca și aceea a zeului bucătăriei, iar miniaturi ale sale din carton se găsesc peste tot de vînzare în preajma Anului Nou. El este cel care poate conferi noroc unei persoane sau unui proiect, iar rugăciunile îndreptate spre el sînt numeroase.

Cea de-a doua divinitate, care nu mai este atît de puternică precum era, dar e încă importantă, este zeul literaturii. Faptul că există o asemenea zeitate este probabil o dovadă a seriozității cu care privesc chinezii cultura lor scrisă și educația. El este cel care poate îndruma destinul membrilor cultivați ai familiei. În vremurile imperiale de demult, el era cel căruia îi cereau ajutorul candidații la sistemul de examinare imperial. Acum, îl veți găsi probabil pe biroul unui cărturar sau stînd pe marginea pupitrului unui elev.

Urmează una dintre cele mai cunoscute zeități. Este vorba despre zeul războiului, Kuan Ti, venerat în diverse locuri, cum ar fi în templu, în biroul directorului și în sala de kung fu. El nu este însă doar zeul războiului, ci și acela al folosirii judicioase a puterii, pentru a atinge un scop bun și moral. Povestea vieții sale este un exemplu bun pentru a ne arăta cum un om poate deveni zeu în taoism.

Kuan Ti a fost un soldat pe nume Kuang Chung, care a trăit în provincia Shansi, în timpul ultimei părți a perioadei Han tîrzii și a primei părți a Celor Trei Regate (aproximativ 180 — 225 d.H.). Ca o ironie a sorții, el a pus mîna pe arme pentru prima dată din cauza revoltei

Turbanelor Galbene, inspirate de taoiști. Ei și doi tovarăși de-ai săi au jurat să lupte pentru restabilirea ordinii, pentru a-i învinge pe rebelii cu turbane galbene și a-i ajuta pe săraci. Ucis prin trădare în preajma anilor 220 — 225, el a devenit curînd o personalitate centrală a poveștilor populare — un fel de combinație de Robin Hood și regele Arthur. Cu trecerea secolelor, rolul său a început să se schimbe și a fost idolatrizat. În anul 1120 d.H., i-a fost acordat postum titlul de duce. În 1128, a fost ridicat la rangul de prinț. În timpul secolului al paisprezecelea, i-a fost conferit titlul de Prinț Luptător și Civilizator. În cele din urmă, în 1594 a fost deificat și a primit titlul de Zeitate Credincioasă și Loială (Ti înseamnă zeitate), Susținător al Cerurilor și Protector al regatului. Astfel a fost Kuang Chung transformat în Kuan Ti și, împreună cu cei doi tovarăși ai săi, este venerat și invocat pînă în zilele noastre.

Mai există și Împărăteasa Cerurilor, care nu este soția Împăratului de Jad, ci o zeiță a mărilor. Din nou, un personaj istoric, ea și-a cîștigat locul datorită eficacității rugilor care-i sînt adresate și faptului că a intervenit pentru a salva flotele naționale sau prinții imperiali de la moarte pe mare. Ea este preaslăvită de către oamenii care trăiesc pe țărmurile Chinei, prin urmare cultul ei s-a răspîndit și în străinătate.

Ne mai rămîne să ne ocupăm de cei zece regi ai iadurilor din taoism și apoi de cei trei zei ai fericirii, Wong Tai Sin și Nemuritorii.

Cei zece regi ai iadurilor

Taoismul are zece regi ai iadului peste care domnește regele Yama. Portretul său este, fără îndoială, cel mai des reprodus în credința chineză, căci el este înfățișat pe toate așa-zisele bancnote ale iadului, care sînt arse, zi de zi, în număr de milioane. Se crede că iadurile nu sînt atît de diferite de birocrația de pe pămînt, cu alte cuvinte că ele pot fi mituite. Mai mult, dacă cei morți au bani în iad, acestora li se pot asigura unele înlesniri. Astfel, la înmormîntare, de Anul Nou și Ching Ming, sînt arse cantități uriașe de bani colorați, din hîrtie, pentru a li se asigura morților mijloacele de trai.

Înainte de a continua cu diferitele iaduri, ar fi interesant să numim unele dintre pedepsele pe care le veți întîlni acolo : puteți fi jupuiți de vii, îngropați în viermi, mîncați de animale, legați de un stîlp încins, întinși pe un pat în flăcări, îngropați sub bîrne de lemn, sfîșiați, făcuți bucăți și aruncați cîinilor, și așa mai departe. Să nu ne facem iluzii : iadul taoist este un loc cel puțin la fel de înfricoșător ca și orice invenție în domeniu a Vestului.

Fiecare dintre iaduri este condus de către un rege care este și judecător principal. În primul iad, se află regele Ch'in-kuang. El judecă sufletele imediat după intrarea lor în iad. Acela care este fără pată este trimis imediat înapoi pe pămînt, în noua lui formă, iar restul își încep periplul încet și îngrozitor prin iad. Prima confruntare o au cu Oglinda celor Nelegiuiți. Aici apare chip după chip, pentru a-l acuza pe cel mort. Aceste chipuri sînt sufletele tu-

turor celor pe care persoana respectivă i-a ucis în timpul vieții pământene, indiferent dacă era vorba despre oameni sau animale. Oricine s-a sinucis este, de asemenea, trimis înapoi pe pământ de către regele Ch'in-kuang, deoarece, curmîndu-și propria viață, aceștia au încercat să forțeze mîna Cerurilor. Astfel, ei trebuie să se întoarcă, chiar și numai ca umbre, pentru a trăi pînă la capăt ce le-a mai rămas din anii care le-au fost hărăziți. Acest rege este și cel care păstrează un loc special pentru toți călugării ce și-au neglijat rugăciunile; ei sînt ținuți în întuneric pînă cînd își vor fi spus toate rugăciunile pe care le-au uitat — un comentariu interesant cu privire la viața monastică !

Regele celui de-al doilea iad este Ch'u-chiang. Acesta deține șaisprezece subdepartamente și este în special răspunzător de următoarele categorii : mijlocitori necinstiți de căsătorii, doctori nepricepuți, cei care au vătămat animale sau oameni.

Conducătorul celui de-al treilea iad este Sung-ti, care îi pedepsește pe funcționarii mincinoși, pe femeile arțăgoase și pe sclavii neascultători, cu alte cuvinte, pe aceia care depășesc limitele tipului de pietate filială și ascultare, de inspirație confucianistă.

Regele Wu-Kuan conduce cel de-al patrulea iad, unde ajung oamenii nesinceri, escrocii și pungașii.

Cel de-al cincilea iad este condus de către regele Yama, iar aici merg cei care au încălcat legile religioase și codurile morale. Este și locul unde vin cei implicați în prostituție. Aici, există o pedeapsă deosebit de înfricoșătoare, care îi obligă pe morți să privească la ce li s-a

întîmplat celor dragi, în lumea celor vii. Ei urmăresc producerea dezastrelor și nenorocirilor generate de comportarea lor nefastă. După aceea ei parcurg seria obișnuită de chinuri.

Cel de-al șaselea iad îl are ca rege pe Pien-ch'eng. Aici, intră cei care au ultragiat numele, chipurile și puterile zeilor, templele sau religiile.

Cel de-al șaselea iad îl are ca rege pe T'ai-shan Chun. Aici, vin cei care distrug morminte, fac acte de canibalism sau care își maltratează servitorii.

Cel de-al optulea, condus de către regele P'ing-teng, le este rezervat celor cărora le lipsește pietatea filială și, în special, fiilor care se revoltă împotriva părinților.

Cel de-al nouălea, care este condus de către regele Tu-shih, este cel mai groaznic dintre toate, fiindcă aici sînt trimiși cei care se sinucid și cei ce nu își pot trăi anii care le mai rămîn din viața. Ei sînt aruncați în Orașul Sinucigașilor, de unde nu există scăpare și, din cînd în cînd, sînt obligați să-și retrăiască sinuciderea. În acest iad mai ajung și cei care provoacă avorturi, împreună cu scriitorii și cititorii de literatură obscenă.

Cel de-al zecelea rege al iadului nu are propriu-zis un iad. El este regele Chuan-lun, cel răspunzător de roata reîncarnării. El este cel care hotărăște ce formă va lua renașterea. Sufletului aflat pe cale să se nască din nou i se dă o băutură asemănătoare supei, care îl face să uite de viața anterioară și de chinurile iadului.

Nu există multe temple unde celor zece regi ai iadului să li se consacre altare proprii, nici măcar statui, dar aceștia sînt adesea înfățișați pe steaguri sau în picturi care

atîrnă pe pereții templelor taoiste. Cu ocazia anumitor sărbători, cum ar fi Festivalul Stafiei Flămînde, acestea sînt expuse afară ; festivalul amintit are loc cam o dată la fiecare zece ani. Se construiesc altare uriașe în aer liber și temple, și sînt aduse ofrande constînd în mîncare și bani, ca orice spirit care nu are o familie să-l îngrijească să poată primi mîncare și bani suficienți pentru a străbate iadurile. Festivalul Stafiei Flămînde este foarte popular și extrem de încurajat.

În fine, trebuie să aruncăm o privire și la cei trei zei ai fericirii, la Wong Tai Sin și la nemuritori.

Cei trei zei ai fericirii

În aproape orice casă, loc de muncă, restaurant și loc de petrecere a timpului liber și de distracții chinezești, vom întîlni cele trei siluete ale zeilor fericirii. Aceștia sînt ușor de recunoscut ; cel care are înfățișarea cea mai ciudată este de obicei cel mai scund, un bărbat chel, cu un cap uriaș, care are în mîini un băț vechi și noduros, și o piersică mare. El este zeul longevității și o arată ! Dacă este așezat, stă de obicei pe un cocor, alt simbol al vieții îndelungate. Lîngă el, se află zeul fericirii, care este îmbrăcat ca un funcționar de rang foarte înalt, și zeul succesului, un domn cu înfățișare blajină, în haine civile. Aceștia trei sînt renumiți pentru capacitatea lor de a le aduce multă fericire celor care îi venerează cum se cuvine, iar ubicuitatea lor pare să indice că mulți oameni își pun speranțele în ei !

Cei trei zei ai fericirii

Wong Tai Sin

Lăsînd la o parte acești zei majori, fiecare zonă avea propria zeitate specifică, ce va deveni foarte populară, dintr-o mulțime de motive. Un exemplu potrivit îl constituie zeitatea care este cea mai cunoscută în Hong Kong, Wong Tai Sin. Templul uriaș și frumos al acestuia din Kowloon este o mărturie a faimei sale și a reputației sale de ființă puternică. Baza serviciului divin din templu o constituie divinația, făcută prin scuturarea unui recipient de bambus umplut cu o sută de bețișoare numerotate.

Cînd cade un număr, după ce a fost scuturat recipientul, acesta constituie o prezicere. Maximele lui Wong Tai Sin sînt similare ca stil acelora din *I Ching* și interpretarea lor este adesea o combinație între comentariile versurilor din *I Ching* și părți din *Tao Te Ching*. Una dintre acestea a fost citată în primul capitol.

Venerarea lui Wong Tai Sin în Hong Kong a început în 1915, cînd un tată și fiul său au adus un tablou al zeității, de lîngă Canton. Inițial instalat într-un mic templu de pe insula Hong Kong, acesta a fost mutat în 1921 în Kowloon. La început, templul le era destinat numai membrilor unei societăți speciale, dar din 1956 le-a fost deschis tuturor și a devenit repede unul dintre cele mai populare temple. Este foarte tipic pentru templul taoist obișnuit faptul că, în afara altarului dedicat lui Wong Tai Sin, în sala principală, mai există încăperi mai mici cu altare dedicate lui Confucius și lui Buddha. Ceea ce urmează este traducerea autobiografiei sale preluată din generație în generație :

„Mi-am petrecut prima copilărie ca păstor pe muntele Kim Hwa, aflat la nord de orașul Kim Hwa, în provincia Chekiang... La nord de muntele Kim Hwa se afla Dealul Pinilor Roșii, unde m-am stabilit. Acest deal, împădurit și adesea ascuns de nori și de ceață, era rareori vizitat de străini...

Copilăria mi-a fost marcată de sărăcie și foame, obligîndu-mă astfel să încep să-mi cîștig pîinea de zi cu zi ca păstor, încă de la vîrsta de cinci ani. La cincisprezece ani, am avut norocul să fiu binecuvîntat de o zînă care m-a dus la o peșteră, unde am învățat arta rafinării cinabrului de nouă

ori, într-un leac nemuritor. Timp de patruzeci de ani succesiv, am trăit izolat de restul lumii, pînă cînd fratele meu a pus capăt izolării mele. Inițial, eforturile mele au fost inutile. Totuși, m-a găsit prin intermediul unui ghicitor și m-a întrebat unde se află oile din grija mea. I-am răspuns că ele puteau fi găsite la est de muntele Kim Hwa. La sosire, a fost surprins că n-a găsit nimic în afară de grămezi de bolovani albi, care s-au transformat imediat în oi la vorbele mele. Fascinat de spectacolul acesta impresionant, fratele meu s-a pregătit și el să învețe să devină nemuritor."

(Dintr-o lucrare pregătită de Secretariatul Sik Sik Yuen, ianuarie 1983).

Iată un exemplu perfect al felului în care taoismul popular interacționează cu conceptul de înțelept retras, sfîrșind într-un altar de cult, unde izolarea și non-acțiunea sînt ultimele lucruri din mințile oamenilor.

Despre cei Opt Nemuritori trebuie să spunem foarte puține lucruri. I-am mai pomenit mai devreme (paginile 162 — 167). Este necesar să subliniem doar că ei sînt foarte importanți pentru oamenii de astăzi atît ca legende, cît și ca divinități. Purtarea lor aproape anarhică, faptul că îi favorizează pe cei săraci și oprimați față de cei bogați și puternici, umorul lor și ironizarea convențiilor sînt cele care ne amintesc că taoismul a avut întotdeauna o dimensiune subversivă și politică, una ignorată de toți cei vizați. Nemuritorii ne spun să rîdem de prefăcătorie, să avem grijă de cei săraci și să nu-i uităm pe cei credincioși.

Reînnoirea cosmică

După ce am analizat panteonul, chiar şi numai în liniile sale esenţiale, să studiem cea de-a doua zonă a impactului continuu al taoismului. Este vorba despre zona reînnoirii cosmice şi a armoniei. Din cauza concentrării asupra dimensiunilor filozofice ale taoismului, Occidentul a acordat puţină atenţie liturghiilor cosmice ale acestuia. Într-o vreme cînd oamenii redescoperă vechile tradiţii aborigene, din locuri precum ar fi Australia şi America de Sud, cu concepţiile lor despre ritual şi prosperitatea cosmică, este probabil surprinzător că lungile, frumoasele şi stimulatoarele liturghii ale taoiştilor nu au fost mai cercetate de către Occident. Nu exagerăm deloc spunînd că principalul rol al preoţilor taoişti de astăzi este acela de a asigura ciclul continuu al liturghiilor reînnoirii cosmice. Ei caută să se asigure că echilibrul dintre yin şi yang, interacţiunea dintre Cer, Pămînt şi Umanitate, şi lupta eternă dintre haos şi ordine sînt menţinute conform Căii. Deşi sînt extraordinar de complexe, aceste liturghii şi ritualuri poartă un mesaj esenţial cu privire la relaţia dintre fiinţele umane şi restul creaţiei atît spirituale cît şi materiale. Mesajul este că rolul pe care trebuie să-l jucăm este acela de a supraveghea echilibrul şi a menţine armonia. Dacă nu reuşim să facem acest lucru, atunci pe pămînt apar haosul şi dezordinea, iar lumea, aşa cum o ştim, se va prăbuşi. Prin aceste roluri vaste, cosmice, liturgice şi rituale, umanitatea îşi găseşte adevăratul destin în conformitate cu taoismul. Tot în acest context, o mare parte din ceea ce am discutat deja mai devreme, în capitolul de faţă dobîndeşte înţelesuri fundamentale şi îşi atinge scopul.

În capitolul despre dezvoltarea școlilor taoiste între secolele al doilea și al zecelea d.H., am întîlnit diferite tradiții ale literaturii și reînnoirii cosmice. Practic, toate școlile majore sînt încă înfloritoare, într-o formă sau alta, iar liturghiile lor sînt împlinite an după an. Școlile se discreditează încă între ele, ca și cu o mie de ani în urmă, chiar dacă au împrumutat mult unele de la altele. Asta nu contează pentru taoistul laic. El sau ea știu că prin îndeplinirea riturilor și magiei pot participa la lumea cosmică și îi pot ajuta pe morți să renască sau să se elibereze, pot menține bunăstarea familiei lor sau îndepărta forțele răului. Pentru preotul taoist, ceea ce face el nu este altceva decît să armonizeze cosmosul cu Calea lui Tao.

Ideea conform cărea prin intermediul liturghiei poate fi menținută și întreținută o atitudine corectă față de lume nu îi este specifică doar taoismului. Aceeași concepție apare în forme diferite, de la aborigenii australieni pînă la biserica ortodoxă greacă. Nu dispunem de spațiul și timpul necesare pentru a discuta în amănunt despre ritualurile taoiste, deoarece ele sînt foarte lungi și complexe, dar probabil că un exemplu ne va fi de folos. Acesta este ritualul Întoarcerii la Unitate.

În capitolul patruzeci și doi al cărții *Tao Te Ching,* se află faimoasele versuri care scot în evidență cosmologia taoistă fundamentală :

„Tao îl naște pe Unu ;
Unu îl naște pe Doi ;
Doi îl naște pe Trei ;
Iar Trei naște toate lucrurile."

În ritualul Întoarcerii la Unitate, preotul taoist merge invers față de această formulă, pornind de la realitatea existenței tuturor lucrurilor. Printr-un proces complex de purificare, el trece de la cunoașterea și experiența tuturor lucrurilor, la originea lor în Trei ; Treiul aici este considerat a fi identic cu cei Trei Neprihăniți, formele realităților lui Tao ca Începutul originar, Lao Tzu și Împăratul de Jad, ori Poarta Răsăritului de Jad. Cum taoismul susține că trupul omenesc este un microcosm, aceste trei divinități pot fi aflate în corp prin procesul meditației și al ritualului. Ele se află în partea inferioară a abdomenului. Despre Trei se mai crede că se referă la cele trei principii ale existenței, anume : respirația, spiritul și esența vitală. Din acestea provin cele cinci elemente — lemnul, focul, pămîntul, metalul și apa — care alcătuiesc toate lucrurile vii.

De la Trei, preotul trece înapoi către Doi. Doi reprezintă Cerul și Pămîntul, deși unii susțin că ar fi forțele yin și yang. Din interacțiunea lor provin toate esențele vieții — Treiul. Ele se află în centrul corpului și pot fi găsite prin meditație și ritual.

De la Doi preotul se întoarce spre Unu. Unul este originea vieții — respirația, ch'i. Ea este cea care mișcă toate lucrurile și ar putea fi descrisă ca fiind energie pură. Energia pură (ch'i) se află în cap.

După ce ați reușit să vă întoarceți la stadiile succesive ale cosmologiei și le-ați descoperit în voi înșivă — preotul taoist ajunge înapoi la origine, la Tao însuși. Făcînd acest lucru, el a ajutat atît la simplificarea cosmosului și, deci, la revitalizarea părților sale, cît și la reafirmarea naturii

interdependente a părților, iar la scară cosmică și la cea internă. Acest ritual nu este doar un act personal de meditație, ci și un ritual prin care realitatea și fundamentul sînt integrate și reînnoite prin intermediul preotului.

Continua influență a taoismului

În cele din urmă, ajungem la o nouă zonă de influență continuă a taoismului. Aceasta se întinde cu mult dincolo de lumea chineză. Imaginile, limbajul și ideile taoiste, deși doar acelea ale unei mici părți a taoismului, au intrat în vocabularul occidental într-un mod surprinzător și adesea foarte nepotrivit. Termenul Tao a fost folosit pentru a descrie sau justifica o mare diversitate de poziții și alternative, de la faimosul Tao, al fizicii pînă la Tao al tehnologiei computerizate. O bună parte din ceea ce s-a scris, folosind numele de Tao, are puțină legătură — dacă are vreuna — cu credința istorică vie pe care am studiat-o. În anumite cazuri, cuvîntul Tao a încetat să aibă legătură cu religia și a devenit, în schimb, un termen de sine stătător în contextul culturii occidentale. Pentru cei interesați de taoism ca religie vie, este greu de știut dacă această dezvoltare poate fi considerată sau nu o nouă dimensiune a taoismului.

Trebuie să mărturisim că în această privință avem îndoieli. La un prim nivel, regretăm că taoismul a fost atît de utilizat de către scriitorii „Noii Ere", care n-ar recunoaște nicidecum caracterele chinezești și ale căror cunoștințe în domeniul taoismului se limitează la lectura lucrării *Tao Te Ching*, în traducere. Scoțînd imaginile din

context, există întotdeauna pericolul de a găsi că ceea ce preiei este comod și liniștitor. Aceasta nu înseamnă că ai cunoscut cu adevărat credința respectivă. Taoismul, în variatele sale manifestări istorice, filozofice și practice, are multe de spus în cultura noastră, despre individualism, putere, gîndire dualistă și materialism, multe lucruri pe care trebuie să le știm. Ceea ce are el de spus este adesea dureros, provocator și incomod și nu poate fi înțeles în cîteva zile sau săptămîni ; cere studiu, reflecție, meditație, exercițiu, eșecuri și noi începuturi. Taoismul nu este ușor, iar oricine pretinde acest lucru încearcă să vă înșele. Exemplul lui Lieh Tzu, care nu a ajuns la nici un rezultat, după mulți ani (pagina 57), ar trebui să ne reamintească acest lucru.

Astfel, regretăm că occidentalii și cultura din Vest nu încearcă să își petreacă timpul studiind credința și abordîndu-i cu adevărat esența. Folosind numai ceea ce credem că putem înțelege, ceea ce ne atrage imediat sau ne face să fim încrezători, ne lipsim de ceea ce ar putea să fie o încercare cu adevărat stimulatoare pentru spirit.

Cu toate acestea, probabil că anumite imagini și termeni, anumite perspective și practici taoiste cunosc acum noi manifestări. Prin urmare, el va fi, poate, puțin asemănător cu credința originală, în oricare dintre formele ei istorice, dar este posibil ca unele dintre adevărurile eterne și unele puncte de vedere scoase în evidență de către taoism să reapară într-un fel care poate ajuta Occidentul. De fapt, asta s-a și întîmplat uneori în viața religioasă. Transformarea chineză a budismului este un exemplu clasic. Religia nu supraviețuiește dacă nu se

poate adapta. Este important ca religia să fie capabilă atît să se schimbe pe sine, cît și să modeleze societatea. Uneori, taoismul care se practică este atît de secătuit și individualist, încît devine de neînțeles.

Putem închipui multe feluri în care avem nevoie de perspective taoiste în lumea contemporană. Legătura cu restul creației, care este atît de puternic exprimată în liturghiile de reînnoire cosmică și în modelele cosmologice ale taoismului, ne poate sugera, probabil, o nouă cale de a aprecia care ne este locul în natură, în lumina actualei crize a mediului. Imaginea forțelor yin/yang, după ce am înțeles că reprezintă confruntarea dintre două forțe egale, dar opuse, care creează o tensiune prin chiar lupta lor, ne poate ajuta în privința rezolvării conflictelor. Lupta de a rezolva lucrurile pe calea non-acțiunii poate fi o alternativă necesară a modelului succesului personal, atît de favorizat în cultura noastră. Cu siguranță că mulți găsesc alinare și ajutor în medicină și în exercițiile fizice taoiste. Sperăm că cercetarea poate merge mai în profunzime atît pentru a ne ajuta să definim lucrurile pe care le prețuim în propriile culturi și religii, cît și pentru a ne furniza simboluri, mituri, credințe și valori taoiste, pe care culturile și religiile noastre, pur și simplu, nu le cunosc, nu le înțeleg sau de care nu au auzit niciodată.

BIBLIOGRAFIE SUPLIMENTARĂ

Următoarele cărți în limba engleză îi oferă cititorului interesat posibilitatea de a aprofunda doctrina taoistă. Cele mai multe sînt încă în curs de tipărire, deși adesea este vorba despre reeditări :

Carus P. cu Suzuki, T. *T'ai Shang Kan Ying P'ien*, Open Court, Chicago, 1906 (retipărită de multe ori de atunci).

DeWoskin, K.J. *Doctors, Diviners, and Magicians of Ancient China : Biographies of Fang-shih,* Columbia University Press, New York, 1983.

Feng, Gia-fu și English, Jane *Tao Te Ching,* Wildwood House, Hampshire, 1973 (adesea retipărită).

Graham, A.C. *The Book of Lieh-tzu*, Columbia University Press, New York, ediția din 1990.

Da Liu, *The Tao and Chinese Culture,* RKP, Londra, 1981.

Kaltenmark, Max *Lao Tzu and Taoism*, Stanford University Press, Stanford, California, 1969.

Kwok Man Ho, O'Brien, Joanne și Palmer, Martin *The Eight Immortals of Taoism,* Rider, Londra, 1990.

Lagerwey, John *Taoist Ritual in Chinese Society and History,* Macmillan, New York, 1987.

Legge, James *The Chinese Classics,* retipărită de Southern Materials Center, Taipei, 1983.

Maspero, Henri *Taoism and Chinese Religion,* University of Massachusetts Press, Amherst, 1981.

Munro, Donald *The Concept of Man in Early China,* Stanford, University Press, Stanford, California, 1969.

Needham, Joseph *The Grand Titration,* Allen și Unwin, Londra, 1979.

Science and Civilisation in China, volumele II și III, Cambridge University Press, Anglia, 1956 și 1959.

Palmer, Martin *T'ung Shu,* Rider, Londra, 1986.

Palmer, Martin, Kwok Man Ho și O'Brien, Joanne *The Contemporary I Ching,* Rider, Londra, 1989.

Saso, Michael *The Teachings of Taoist Master Chuang,* Yale University Press, New Haven, 1978.

Waley, Arthur *The Nine Songs,* Allen și Unwin, Londra, 1955.

The Way and its Power, Grove Press, New York, 1958.

Watson, Burton *The Complete Works of Chuang Tzu,* Columbia University Press, New York, 1968.

Welch, Holmes și Seidel, Anna *Facets of Taoism,* Yale University Press, New Haven, 1979.

Welch, Holmes *The Parting of the Way,* Methuen, Londra, 1957.

Martin Palmer este director al companiei International Consultancy on Religion, Education and Culture (ICOREC). Studiază limba chineză de la începutul anilor '70, cînd s-a dus să lucreze în Hong Kong. El este autorul multor lucrări asupra religiei populare chineze, precum şi traducătorul unor texte clasice chineze. A studiat teologia, limba chineză şi a făcut studii asupra religiilor la Cambridge. Distracţia lui preferată este pregătirea mîncărurilor chinezeşti.